

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Матеріали
науково-практичної інтернет-конференції
(29 квітня 2020 року)

ОДЕСА
2020

УДК 343.98:343.95
К82

*Статті друкуються в авторському варіанті.
Оргкомітет дозволив собі лише скорочення статей, які суттєво
перевищували пропоновані обсяги*

**Криміналістичні та психологічні аспекти досудового роз-
слідування: матеріали наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса,
29 квітня 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. 214 с.**

К82

УДК 343.98:343.95

© ОДУВС, 2020

Шановні учасники конференції!

Вельмишановні учасники та гості науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої криміналістичним та психологічним аспектам досудового розслідування!

Від імені Одеського державного університету внутрішніх справ щиро вітаю Вас з проведенням науково-практичної інтернет-конференції «Криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування».

Важливість даної конференції обумовлена необхідністю наукового забезпечення боротьби зі злочинністю та встановлення ефективного механізму щодо протидії правопорушенням, виробленню рекомендацій, спрямованих на вдосконалення діяльності правоохоронних органів. На сьогодні правозастосовна практика чекає від юридичної науки реальної допомоги в пошуках оптимальної системи законодавства, розробленні дієвих законопроектів, побудови наукових концепцій та програм, розумного поєднання фундаментальних досліджень та прикладних розробок.

Проведення цього наукового форуму відрізняється своїм тематичним – криміналістичним та психологічним спрямуванням. Ідея його проведення викликана необхідністю обговорення сучасного стану кримінального процесу, криміналістики, психології їх перспектив, тенденцій та напрямів розвитку, можливостей розроблення та впровадження в практичну діяльність різних правоохоронних органів криміналістичних засобів, новітніх технологій, прогресивних наукових рекомендацій. Поєднання теорії та практики у боротьбі зі злочинністю стає досить важливим в умовах трансформації кримінальних елементів, існування розгалуженої організованої злочинності, набуття нею транснаціонального характеру, наявності високого ступеня корупції, здійснення активної протидії з боку зацікавлених осіб. Злочинність все більше прилаштовується до нових умов, використовує сучасні способи вчинення злочинів, високотехнологічні підходи, останні досягнення технічної наукової думки.

Під час проведення конференції передбачається обговорення найважливіших та різнопорядкових проблем криміналістики та психології: актуальні проблеми вдосконалення криміналістики на сучасному етапі, формування загальної та окремих теорій криміналістики та психології, можливостей застосування науково-технічних засобів та інформаційних технологій в слідчій діяльності, використання спеціаль-

них знань в розслідуванні злочинів, удосконалення тактичних та методичних рекомендацій для правозастосовної діяльності.

Сподіваюсь, що комплексний підхід до розгляду актуальних питань криміналістики та психології, якісно нові погляди на симбіоз науки і практики дадуть позитивні результати в оптимізації роботи правоохоронних органів, впровадженні наукових досягнень в їх діяльність.

Впевнений, що конференція буде продовженням світоглядних і теоретичних дискусій щодо криміналістичного та психологічного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, що, у свою чергу сприятиме удосконаленню практики протидії кримінальним правопорушенням в Україні та світі.

Дякую Всім за участь.

З повагою,
ректор Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
В'ячеслав Аброськін

СЕКЦІЯ 1
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬ ПІД
ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

*Байдан О. В.,
завідувач навчальної лабораторії
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Науково-технічні засоби (НТЗ), призначені для збирання криміналістичної інформації, поєднують у собі будь-які технічні засоби, що використовуються як знаряддя праці працівниками органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України. Для ефективного застосування НТЗ під час проведення оглядів та інших слідчих (розшукових) дій криміналістами розроблені спеціальні комплекти таких засобів. У їх створенні використано два підходи: універсальність комплектів чи, навпаки, їх вузька спеціалізація.

Уніфіковані комплекти призначено для розв'язання типових завдань, що виникають під час огляду будь-якого місця події, тобто для виявлення, фіксації та вилучення різноманітних типових слідів і речових доказів (відбитків пальців рук, гільз, куль, слідів зламу, зразків біологічних виділень із організму людини тощо).

Спеціалізовані комплекти призначені для розв'язання вужчого кола завдань на місці будь-якої конкретної події, зокрема, для виявлення, фіксації та вилучення мікрооб'єктів, наркотичних речовин, слідів запаху, огляду місця пожежі тощо. До спеціалізованих наборів можуть також входити засоби для попереднього дослідження окремих речовин на місці події, якими є експрес-аналізатори вибухових і наркотичних речовин, хімічні речовини-індикатори тощо.

Як справедливо відзначається в спеціальній криміналістичній літературі, загальним принципом комплектування універсальних чи уніфікованих криміналістичних комплектів є додержання вимог саме універсальності в них окремих відділів, що мають спеціальні функціональні НТЗ [1, с. 7].

Науково-технічні засоби, що застосовують під час проведення огляду місця події, насамперед, це засоби індивідуального захисту (одноразові рукавички (з поліетилену, нітрилу, латексу), костюми/комбінезони (з

гладкими поверхнями, вологостійкого матеріалу); маска для обличчя (респіратор); чохол для волосся; захисні окуляри, бахіли, що має особливу актуальність в період розповсюдження коронавірусної інфекції.

Засоби фіксації обставин місця події: фото- і відеотехніка; засоби графічної фіксації для складання планів і схем до протоколів огляду місця події; засоби лінійних вимірювань (криміналістичні масштабні лінійки, рулетки, кутоміри, лінійки, штангенциркуль, лазерні дальноміри тощо); засоби визначення географічних координат (GPS-приймачі системи глобальної космічної навігації).

Засоби пошуку та виявлення слідів: уніфіковані криміналістичні валізи; спеціалізовані набори (дактилоскопічні, комплекти для роботи з біологічними слідами, мікрооб'єктами, комплекти для вилучення запахових слідів тощо). Хімічні реагенти і прилади для пошуку та виявлення ледь видимих або невидимих слідів: для виявлення слідів крові (розчин перекису водню, люмінол, реактив Воскобойникова, реагент “Гемофан”); для виявлення слідів сперми (реагент “Фосфотест”); для виявлення латентних слідів рук (магнітні, немагнітні, люмінесцентні дактилоскопічні порошки, йодна трубка, комплект для виявлення слідів рук ціанокриловим методом (на будь-яких поверхнях), нінгідрин в аерозолі (для слідів на паперових об'єктах), спреї для виявлення слідів рук на вологих і липких поверхнях. Оптичні прилади: криміналістичні лупи різної кратності збільшення, налобні та біноклярні лупи. Засоби освітлення: побутові та спеціальні ліхтарі, фотоспалахи; кільцеві освітлювачі; ультрафіолетові (УФ) та інфрачервоні (ІЧ) освітлювачі, джерела експертного світла (“SIRCHIE FF100”, “Dakty-Light”, “RUVIS”) [2, с. 13].

Засоби пошуку джерел випромінювань (прилади радіометрії, індикатори випромінювань, апарати радіоприйому).

Засоби пошуку об'єктів, що знаходяться в недоступних місцях: для пошуку металевих об'єктів – пошукові магніти, металощукачі-підйомники, селективні металощукачі, магнітометри, мінощукачі, ендоскопи тощо; для пошуку об'єктів, прихованих у будівельних конструкціях, – геологолокатори (радіолокатори), тепловізори, прилади досмотрові серії “ПОШУК ОП-1”.

Засоби хімічного пошуку: для виявлення парів газів, що свідчать про наявність продуктів гниття трупа (речовини-індикатори, спеціальні реагенти, газоаналізатори); для виявлення вибухових речовин (портативні газові хроматографи).

Засоби копіювання та вилучення виявлених слідів: для поверхневих слідів (дактилоплівки, липка стрічка типу “скотч” тощо); для вилучення рельєфних слідів (силіконові компаунди, гіпс, полімерні матеріали, плас-

тичні пасти тощо); для біологічних слідів і мікрооб'єктів (марлеві та стерильні серветки, адсорбенти (відрізки чистої бавовняної тканини), плівки для вилучення мікрооб'єктів, поролонові фільтри (губки), предметні скельця, капілярні трубки, піпетки тощо); рідкі речовини (спирт, вода (дистильована), розчин хлориду натрію, ацетон) [2, с. 14].

Пакувальний матеріал: різних розмірів конверти, пакети (паперові та поліетиленові), пробірки, контейнери (скляні, пластикові), банки, картонні коробки.

Допоміжні засоби: набори з медичними інструментами, огорожувальні стрічки, канцелярське приладдя, слюсарний інструмент, комплекти тонкого інструменту, утримувачі для номерків та лінійок.

На практиці техніко-криміналістичні комплекти (набори) бувають трьох типів: універсальні (призначені для вирішення різноманітних завдань), спеціалізовані (для роботи спеціаліста-криміналіста, спеціаліста-вибухотехніка та ін.) та набори із змінним змістом (формуються безпосередньо перед проведенням певної слідчої (розшукової) дії).

Як свідчить судово-слідча практика, нині більш потрібними є комплекти науково-технічних засобів вузької спрямованості: комплект засобів індивідуального захисту; комплект пошукових засобів слідчого; комплект науково-технічних засобів огляду місця дорожньо-транспортної події; комплект науково-технічних засобів для огляду місця пожежі; комплект науково-технічних засобів для огляду вибухових пристроїв і місця вибуху; комплект науково-технічних засобів для роботи з мікрооб'єктами; комплект науково-технічних засобів для роботи зі слідами рук тощо [3, с. 120].

Література

1. Науково-технічні засоби в експертній практиці: концептуальні заходи : метод. посіб. / М-во внутр. справ України; Держ. наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр [Авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов]. Х. : ФОП Чальцев О. В., 2009. 152 с.
2. Участь спеціаліста в огляді місця події : практ. посіб. / кол. авторів; за заг. ред. О. Г. Рувіна, Б. Б. Теплицького, С. С. Чернявського ; Голов. слід. упр. Нац. поліції України, Нац. акад. внутр. справ, Київ. НДІ суд. експертиз. Харків : Фоліо, 2018. 127 с.
3. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Герасимів, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. – 948 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДРОБКИ ДОКУМЕНТІВ ШЛЯХОМ МОНТАЖУ

Воробей О. В.,

*к. ю. н., доцент, професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз НАВС*

Малета Р. М.,

курсант НАВС

Стрімке запровадження та поширення засобів фіксації інформації, цифрової, комп'ютерної та копіювально-множильної техніки, їх доступність для населення сприяли появі нових і вдосконаленню вже відомих способів підробки документів, серед яких нерідко зустрічається підробка шляхом монтажу [2, с. 4].

Слід зазначити, що завдання встановлення факту виготовлення документа шляхом монтажу в судово-технічній експертизі документів є надзвичайно актуальним. Однак до теперішнього часу дана експертна задача залишається мало розробленою як в теоретичному, так і науково-методичному аспектах. Наявні розробки вчених-криміналістів з цього напрямку присвячені вивченню окремих питань, пов'язаних з монтажем документів [3-8].

Саме поняття монтажу має як загальнозживане, так і спеціальне значення. Монтаж у загальнозживаному сенсі – це процес створення нового цілого з частин. Згідно великому тлумачному словнику сучасної української мови, поняття «монтаж» розглядається у технічному значенні, а також як «Добір і з'єднання окремих частин ... в одне ціле» [1, с. 539].

У судово-технічну експертизу документів поняття монтажу документа прийшло з появою на початку 80-х років ХХ століття в офісах електрофотографічних копіювальних пристроїв. Тому традиційно вважалося, що сфальсифіковані документи шляхом монтажу являються копіями. Пізніше з'явилися спроби дати більш повне визначення цього поняття: «Під монтажем слід розуміти підбір, виконання будь-яким чином окремих реквізитів документа (відбитків друкованих форм, рукописних текстів, фотознімків тощо) і з'єднання останніх безпосередньо або їх зображень в єдине ціле» [5, с.383]. Однак, дане визначення занадто широко трактує поняття монтажу, дозволяючи включити в нього різні способи виготовлення документів і не розкриває його сутності як способу фальсифікації документа.

У сучасних умовах під монтажем в судово-технічній експертизі документів розуміють виготовлення документа шляхом підбору та з'єд-

нання частин існуючих документів один з одним або зі знову створюваними реквізитами і надання їм виду єдиного документа [7, с. 76].

Відмінними ознаками цього поняття є: в якості монтажних одиниць використовуються фрагменти, окремі реквізити вже існуючих документів, які з'єднуються один з одним (або) із знову виконуваними реквізитами; результатом процесу монтажу є виготовлення фальсифікованого документа.

Важливо, що у процесі монтажу виготовляється новий документ, який видається за існуючий і оформлений відповідно до встановлених правил діловодства. Об'єктом дослідження при вирішенні даного завдання є документ в цілому як єдина матеріальна та інформаційна система.

Документи, виготовлені шляхом монтажу, можна розділити на такі основні види: 1) копії неіснуючих оригіналів документів; 2) документи, що видаються за оригінали.

До способів монтажу документів, що подаються у вигляді копій, відноситься: технічне з'єднання частин різних документів шляхом копіювання (як правило, неодноразового) з метою надання їм вигляду єдиного цілого; комп'ютерно-технічний – створення документа в електронному вигляді з використанням окремих реквізитів вже існуючих документів шляхом сканування, обробки зображення і подальшого роздрукування на папері.

При комп'ютерно-технічному способі монтажу в електронному вигляді документ може бути виготовлений: шляхом складання рукописного тексту з окремих слів або фраз (фрагментів), що належать іншому (іншим) документу (документам); шляхом складання підпису (слова) з фрагментів декількох підписів (слів) однієї особи з різних документів; шляхом з'єднання в електронному вигляді тексту з зображенням фрагментів існуючих документів, окремих реквізитів (бланків, підписів, відбитків печаток та ін.), що належать іншим документам або їх комбінації тощо.

До способів монтажу документів, що видаються за оригінали, відносяться: з'єднання в єдиний документ частин однойменних документів – здійснюється шляхом видалення одних і вклеювання (вставлення) інших фрагментів; виконання нового тексту на аркуші з реквізитами, що належать іншому документу (підписами, відбитками печаток, штампів та ін.). Факт монтажу документа, виконаного першим способом, встановлюється шляхом вивчення його реквізитів з метою виявлення ознак вклеювання, нестиковки окремих елементів (наприклад, ліній захисної сітки), механічних пошкоджень паперу тощо. При встановленні другого способу нерідко потрібно вирішити питання відносної давності виконання його рекві-

зитів. Такі випадки нерідко зустрічаються в експертній практиці (наприклад, розписки про отримання або повернення грошей).

Серед ознак технічного монтажу найбільш характерними є наступні: ознаки неодноразового копіювання; сліди суміщення фрагментів різних документів у вигляді тонких ліній-меж аркушів паперу; наявність сторонніх штрихів; різна конфігурація, розмір знаків фрагментів друкованого тексту документа; різна чіткість відображення фрагментів тексту; відсутність в зображеннях рукописних об'єктів морфологічних ознак пишучого інструменту або матеріалу письма; непаралельність рядків; відхилення окремих слів від лінії рядку і т. інш.

Додатково ознаками комп'ютерно-технічного монтажу є: фон у вигляді впорядкованих точок растру в місці розташування окремих фрагментів або реквізитів; східчаста, дискретна форма штрихів; ознаки цифрової обробки зображення; відсутність окремих деталей елементів; розбіжності по ширині штрихів в місцях з'єднання елементів (знаків) одного рукописного об'єкта; необґрунтовані прогалини в штрихах; ознаки використання програм оптичного розпізнавання тощо.

У кожному конкретному випадку висновок експерта залежить від того, чи вдається на підставі логічного ланцюжка з встановлених фактів дійти аргументованого висновку щодо наявності монтажу у документі.

Таким чином, підробка документів шляхом монтажу є поширеним способом фальсифікації документів, виявлення та дослідження якої потребує подальшої теоретичної та практичної розробки та систематизації.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ Перун, 2003. 1440 с.
2. Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 312 с.
3. Плинатус А. А. Современные возможности технико-криминалистического исследования копий документов, изготовленных посредством монтажа. Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений: материалы 3-й Всероссийской научно-практической конференции по криминалистике и судебной экспертизе (г. Москва 15-17 марта 2006 г.). М.: ЭКЦ МВД России, 2006. Т. 2. С. 139-146.
4. Сосенушкина М. Н., Белоусов, А. Г. Исследование электрофотографических копий документов, изготовленных путем монтажа. Экспертная практика. М.: ЭКЦ МВД России, 1998. № 45. С. 104-119.

5. Судебно-экспертное исследование вещественных доказательств / Андреев И. С., Бочарова О. С., Винокурова Д. А., Дашинский В. Я., и др.; Под общ. ред.: Дятлов О. М. Минск: Амалфея, 2003. 736 с.

6. Торопова М. В. Новые возможности экспертного исследования документов, изготовленных путем монтажа. Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы (сб. научн. тр. НИИ криминалистики и судебной экспертизы МЮ Республики Беларусь. Минск, 2007. Вып.2 (22). С. 107-111.

7. Торопова, М. В. Исследование документов, изготовленных путем монтажа. Современные возможности криминалистического исследования документов: материалы Межведомственной научно-практической конференции (Москва, 28 мая 2013 г.). М.: Московский университет МВД России, 2013. С. 75-81.

8. Шведова О. В. Дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій: метод. рекомендації. Київ : Пульсари, 2004. 41 с.

РОЛЬ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ РОЗСЛІДУВАННЯ У ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ ПРОЯВАМ ЗЛОЧИННОСТІ

*Гришко І. К.,
аспірант кафедри криміналістики
НЮУ ім. Я. Мудрого*

У сучасних реаліях завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомами, методами і засобами у протидії кримінальним явищам. У зв'язку із цим, головним завданням криміналістики є сприяння органам правопорядку у боротьбі із злочинністю, повне і своєчасне криміналістичне забезпечення й супровід розслідування та профілактики злочинів. Це завдання може бути реалізовано на основі всебічного використання досягнень сучасної науки і техніки [1, с. 932-939]. У науковому забезпеченні вирішення криміналістичних завдань і укладений сенс практичної спрямованості наукових розробок криміналістики і на основі таких досліджень розробляються ефективні засоби і методи боротьби з нею [2, с. 159]. Тому розроблення та використання тактичних засобів розслідування є одним із пріоритетних завдань криміналістики на сучасному етапі та нагальною потребою практики у боротьбі та протидії різним проявам злочинності.

У криміналістичній доктрині правильно зазначається, що підвищення ефективності розслідування злочинів полягає в оптимізації використання практичними працівниками розроблюваного криміналістикою арсеналу засобів боротьби зі злочинністю. Однієї з визначальних тенденцій сучасного розвитку криміналістики та практики протидії злочинності є комплексна реалізація слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів з метою вирішення в певній слідчій ситуації окремих тактичних завдань, вирішення яких в інший спосіб є неефективним або взагалі неможливим [3, с. 59, 4, с. 29-44]. Підвищення ефективності діяльності слідчих органів залежить насамперед від якості розроблених криміналістикою методів, прийомів та засобів здійснення досудового розслідування [5, с. 185].

За останні десятиріччя відбулися суттєві зміни в предметі криміналістичної тактики, виникли нові напрямки, сформувались окремі наукові теорії. Розвиток криміналістичної тактики свідчить про генерацію нових ідей, формування різних напрямків в її структурі. У цьому відношенні важливого значення набуває формування своєрідного інструментарію криміналістичної тактики, її засобів [6, с. 173]. При цьому, слушним є зауваження, що розроблюючи тактичні засоби (прийоми, способи, методи), криміналістична тактика не механічно використовує положення інших наук, а творчо пристосовує їх у відповідності до специфічних умов пізнання у процесі встановлення істини у кримінальному провадженні [7, с. 35].

В умовах сьогодення актуальною постає проблема розроблення криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання інноваційних досягнень науки і техніки в ході досудового розслідування та судового розгляду та їх адаптації до сучасних умов діяльності професійних учасників кримінального провадження [4, с. 29-44], зокрема, детективів НАБУ, ДБР, слідчих суддів з метою ефективної протидії сучасним викликам злочинності.

Дослідження у галузі криміналістичної тактики сьогодні характеризуються розробкою її теоретичних основ. Предметом цілеспрямованого вивчення є діяльність слідчого та інших суб'єктів кримінального провадження в умовах протидії виконанню кожним з них своєї процесуальної функції. Для цих реальних умов й розробляються відповідні тактичні засоби роботи слідчого, адвоката, прокурора та судді та інших суб'єктів кримінального провадження [8, с. 336-341].

Водночас, більшість проблем формування та застосування на практиці засобів та інструментарію криміналістичної тактики, потребують погли-

бленого дослідження, що значною мірою обумовлено наявністю спірних та малодосліджених питань, відсутністю спільних поглядів на сутність і структуру її наукових категорій. Вивчення практики показує, що наявні тактичні засоби розслідування злочинів використовуються у практичній діяльності безсистемно. Більше того, загострюється протиріччя між рівнем розвитку криміналістичних знань та досить низьким рівнем їх застосування в практиці боротьби зі злочинністю [9, с. 142-147].

Насьогодні актуальність та значимість вивчення та дослідження тактичних засобів є цілком виправданою, адже вони виступають тим підґрунтям, що дозволяє успішно й ефективно розслідувати злочини. Як зазначається у літературі, успішність розслідування злочинів та судового провадження має безпосередній зв'язок із вмінням слідчого (судді) правильно обрати та використати на практиці наявний тактичний інструментарій. Адже розслідування злочинів – процес, який спрямований на встановлення всіх обставин події злочину. Отримання інформації про злочини залежить від ефективності застосування тактичних засобів [10, с. 166]. Проте, С.Ю. Якушин, вважає, що у сучасній практиці сьогодні тактичних засобів ще недостатньо. Необхідно, щоб суб'єкти у процесі їх застосування вміло оперували такими засобами і мали певні знання та навички [11, с. 204-205].

У зв'язку з цим, однією із визначальних тенденцій розвитку криміналістичної науки в умовах сьогодення є розроблення та формування ефективної та дієвої системи засобів, методів та технологій протидії викликам сучасній злочинності. Такий процес потребує активізації формування та реалізації тактичного потенціалу та інструментарію, спрямованого на підвищення ефективності та результативності діяльності щодо розслідування та попередження злочинів, яке знаходиться у сфері завдань криміналістичної науки [12, с. 147-150, 13, с. 163-166].

Більше того, в умовах існування організованої та професійної злочинності, виникнення нового типу злочинця, використання новітніх способів та «технологій» вчинення злочинів перед криміналістикою постають важливі завдання, спрямовані на формування і пропонування практиці боротьби зі злочинністю адекватних наукових засобів, прийомів та методів. Тому, засоби криміналістичної тактики є надійним інструментом в роботі працівників органів кримінального переслідування [6, с. 172-173].

Варто зазначити, що розроблені криміналістичною наукою тактичні засоби розслідування мають бути придатними для застосування суб'єктами досудового розслідування у їх практичній діяльності щодо з'ясування обставин злочинних діянь. Крім цього, тактичні засоби роз-

слідування сконструйовані для конкретної ситуації, застосування яких має бути оптимальним і ефективним. Такий тактичних інструментарій слідчого або детектива, має вагоме практичне значення, оскільки спрямований на вирішення тактичних завдань розслідування і є досить вузько спеціалізованим і пов'язаним із крослідуванням конкретних злочинів. Більше того, вони розроблюються та адаптуються під методіку розслідування окремого (конкретного) виду злочину, що дозволяє успішно вирішувати тактичні завдання та досягати бажаного кінцевого результату.

Отже, досліджуючи тактичні засоби розслідування потрібно розуміти, що це певні тактичні інструменти, знаряддя, якими користується слідчий або детектив у своїй процесуальній діяльності. Тактичний інструментарій засобів розслідування має на меті слугувати спеціальним арсеналом для успішного вирішення тактичних завдань, що постають у ході розслідування, сприяючи його оптимізації. Оскільки, розслідування злочину – процес, який потребує використання величезної кількості ресурсів різного спрямування, вибір оптимального тактичного засобу у тій чи іншій ситуації виступає важливою умовою успіху та результативності процесу розслідування в цілому. Вище викладене, зумовлює необхідність проведення подальших наукових розробок теоретико-методологічних проблем застосування тактичних засобів розслідування у криміналістиці, які мають важливе теоретичне й практичне значення у боротьбі із різними проявами злочинності.

Література

1. Shevchuk V. Criminalistic methodology and practical directoin of study. Scientific achievements of modern society: abstracts of the 4th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House (December 4-6, 2019). Liverpool, United Kingdom. 2019. Pp. 932- 939.
2. Белкин Р. С. Курс криминалистики: 3-е изд. М. : ЮНИТИ ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.
3. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.
4. Shevchuk V. Methodology of criminalistics: discussions, tendencies, prospects. Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. XV-asis tarptautinis kongresas, Rugsėjo 19-21, 2019 Kaunas, Lietuva, 2019. 1 t. P. 29-44.
5. Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Організаційно-тактичні засоби: поняття та значення. Питання боротьби зі злочинністю. Х., 2009. Вип. 18. С. 185-192.

6. Шепітько В. Ю. Засоби криміналістичної тактики в діяльності органів досудового слідства (проблеми ефективності застосування). Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф (м. Харків, 15 трав. 2008 р). Харків: Право, 2008. С. 172-174.

7. Шепітько В. Ю. Теория криминалистической тактики: монография. Харьков: Гриф, 2002. 350 с.

8. Когутич І. І. Тенденції пристосування криміналістичних знань у здійсненні судочинства. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2013. Випуск № 57. С. 336-341.

9. Шевчук В. М. Інноваційні напрямки розвитку криміналістики. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 142-147.

10. Булулуков О. Ю. Оптимізація тактичних рішень: суб'єктивна та об'єктивна обумовленість. Проблеми законності. Х., 2016. Вип. 133. С. 166-177.

11. Якушин С. Ю. Тактические задачи при расследовании преступлений: понятие и виды. Учен. зап. Казан. ун-та. 2010. Т. 152. Кн 4. С.204-205.

12. Шепітько В. Ю. Інновації в криміналістиці як відзеркалення розвитку науки. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 147-150.

13. Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 3. С. 163-166.

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ТА САМОВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА

*Гришко І. К.,
аспірант кафедри криміналістики НЮУ ім. Я. Мудрого
Науковий керівник: Шевчук В. М., д. ю. н., професор,
професор кафедри криміналістики
НЮУ ім. Я. Мудрого, заслужений юрист України*

Однією із визначальних тенденцій розвитку криміналістичної науки в умовах сьогодення є розроблення та формування ефективної та дієвої системи засобів, методів та технологій протидії викликам су-

часній злочинності. Такий процес потребує активізації формування та реалізації тактичного потенціалу та інструментарію, спрямованого на підвищення ефективності та результативності діяльності щодо розслідування та попередження злочинів, яке знаходиться у сфері завдань криміналістичної науки [1, с. 147-150, 2, с. 163-166].

У цьому аспекті, значний науковий і практичний інтерес має поглиблене дослідження сутності тактичних засобів розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. Варто зауважити, що розглядуваний злочин відрізняється достатньо високим рівнем суспільної небезпеки, адже посягає на суб'єктивні права та законні інтереси як громадян, так і держави чи територіальної громади. Разом з тим, розслідування таких злочинних проявів у сучасних реаліях є достатньо складним та трудомістким процесом. Практика показує, що нині наявні тактичні засоби розслідування злочинів використовуються у практичній діяльності безсистемно. Спостерігається загострення протиріч між рівнем розвитку криміналістичних знань та досить низьким рівнем їх застосування в практиці боротьби зі злочинністю [3, с. 142-147]. При цьому, отримання інформації про злочини залежить від ефективності застосування тактичних засобів [4, с. 166].

Для позначення засобів у криміналістичній доктрині та практиці розслідування злочинів використовують різні терміни. Серед них виокремлюють «засоби криміналістичної тактики», «організаційно-тактичні засоби», «тактичні засоби», «криміналістичні засоби», «тактико-криміналістичні засоби» та ін. Доречним є зауваження О. Я. Басва, що будь-яке явище, предмет може мати безліч різних визначень, оскільки формулювання визначення залежить від аспекта, у якому воно розглядається [5, с. 18].

Розроблення або уточнення змісту таких понять, встановлення їх місця у понятійному апараті теорії, потребує, передусім, з'ясування сутності терміна «засіб». Так, «засіб» відповідно до тлумачного словника розглядають у таких аспектах: 1) прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; 2) спосіб; 3) те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі; 4) механізм, пристрої [6, с. 307]. Крім цього, у спеціальній літературі містяться різні підходи до розуміння сутності та поняття цієї категорії. Так, В. Ю. Шепітько зазначає, що на сучасному етапі розвитку криміналістики «елементний склад» справедливо називають засобами криміналістичної тактики [7, с. 27]. Більше того, в окремих наукових джерелах вказується, що засоби криміналістичної тактики – це знаряддя праці, за допомогою яких особа, у провадженні якої перебуває провадження,

вирішує тактичні завдання під час розслідування чи у судовому розгляді, тобто це процесуальний, непроцесуальний та організаційний інструментарій її діяльності [8, с. 297].

Важливо враховувати, що суттєвою відмінністю тактичних засобів розслідування від засобів криміналістичної тактики є те, що вони реалізуються у конкретних методиках розслідування злочинів, тобто тактичні засоби розслідування розробляються та деталізуються конкретно для окремих методик розслідування певних кримінальних правопорушень, у зв'язку з чим, вони стають спеціальними та конкретними по відношенню до загального процесу розслідування усіх можливих злочинів. Тому, на наш погляд, вбачаємо за доцільне, при розслідуванні розглядуваних злочинів використовувати саме тактичні засоби розслідування, адже вказівка на те, що ці засоби саме тактичні, відображає їх спрямування, роль та призначення.

Формулювання визначення тактичних засобів розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, потребує передусім встановлення суттєвих ознак, які мають вагоме значення та являються своєрідним віддзеркаленням його змісту. З огляду на викладене, на наш погляд, до основних суттєвих ознак тактичних засобів розслідування розглядуваних злочинів належать такі:

Предметність – означає, що при розслідуванні злочинів, уповноважені суб'єкти у своїй діяльності спираються на відповідні тактичні засоби, що відповідають встановленим вимогам та зумовлені потребами практики. Ознака предметності полягає у тому, що суб'єкти доказування у своїй практичній діяльності використовують тактико-криміналістичні засоби, зокрема тактичні засоби розслідування, які можуть як можна поділити на: а) процесуальні – це дії та заходи, які передбачені кримінально-процесуальним законодавством і проводяться під час розслідування кримінальних проваджень, тобто, такі, що охоплюють весь існуючий тактичний комплекс їх здійснення, а саме слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії; б) непроцесуальні – тактичний прийом, тактична комбінація, тактична операція, тактична рекомендація.

Цілеспрямованість – ознака цілеспрямованості передбачає, що такі тактичні засоби поєднуються прагненням до спільного досягнення цілей, а саме: 1) вирішення тактичних завдань розслідування; 2) підвищення якості, ефективності та результативності розслідування кримінальних правопорушень; 3) оптимізація слідчої діяльності та протидії злочинам. Більше того, ефективне використання тактичних засобів на практиці розслідування, сприяє прогнозуванню, плануванню слідчої діяльності відповідних суб'єктів, може стимулювати до розробки криміналістичних ал-

горитмів і програм розслідування та попередження злочинів, використання яких спрямоване на оптимізацію слідчої діяльності.

Суб'єктність – ознака, яка характеризує реалізацію тактичних засобів слідчими одноособово або у складі слідчо-оперативної групи (СОГ) або у тісній взаємодії з оперативними працівниками та іншими підрозділами й органами. У цьому випадку, мова йде про суб'єктив-представників органів досудового розслідування, діяльність яких полягає у збиранні, оцінці, перевірці та використанні доказів з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Так, діяльність слідчого (детектива) виступає складним матеріально-пошуковим засобом безпосереднього збору, перевірки, накопичення і оцінки інформації (доказів) про злочини та осіб, які його вчинили [9, с. 142]. Крім цього, як зазначалось, досудове розслідування здійснюють слідчі або детективи одноособово або слідчою групою шляхом створення слідчо-оперативних груп [10, с. 139-140]. Така діяльність здійснюється слідчим (детективом) самостійно, або шляхом співпраці зі слідчо-оперативними групами, при цьому активно використовуються різні тактико-криміналістичні засоби, серед яких особливого значення набувають саме тактичні засоби розслідування, як процесуальні, так і непроцесуальні.

Затребуваність та апробованість – затребуваність вказує на нагальну необхідність у тактичних засобах на практиці розслідування злочинів. Відповідно, така потреба зумовлена певними обставинами. По-перше, в умовах існування організованої й професійної злочинності та виникнення нового типу злочинця перед криміналістикою постають важливі завдання, спрямовані на формування і пропонування практиці боротьби зі злочинністю адекватних та дійових наукових засобів, прийомів та методів. Тому, засоби криміналістичної тактики виступають надійним тактичним інструментом в роботі слідчого або детектива. По-друге, потреба у вирішенні тактичних завдань зумовила необхідність комплексної реалізації процесуальних та непроцесуальних дій та заходів, при цьому акцентуючи увагу на невідомості одиничних слідчих дій та окремих тактичних прийомів. Апробованість означає, що визнанню успішності та ефективності застосування тактичних засобів обов'язково передуює процес перевірки їх на практиці, тобто апробація через практичну діяльність. Крім цього, під час такої апробації встановлюється відповідність та ефективність таких тактичних засобів, як таких інструментів, що підвищують результативність та оптимізують процес розслідування, судового розгляду.

Детермінованість – ознака, яка вказує на залежність від певних умов, тому детермінованість безпосередньо впливає на вибір тактичних засобів розслідування. При цьому вибір таких тактичних засобів залежить від: 1) слідчої ситуації – наявна інформація про обставини злочинної події впливає на обрання слідчим або детективом певного тактичного засобу у конкретній слідчій ситуації розслідування; 2) тактичного завдання – необхідність вирішення певної проблеми тактичного характеру під час розслідування обумовлює обрання відповідного різновиду тактичного засобу розслідування або їх комплексу; 3) етапів розслідування – передбачає вибір тактичного засобу розслідування, що характерний для конкретної стадії (етапу) розслідування цього злочину (початковий або послідуєчий); 4) виду злочину – являється важливою умовою, оскільки кожен злочин відрізняється своєю індивідуальністю, соціальною небезпечністю та ін.

Отже, тактичні засоби розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва – це оптимальна сукупність взаємозв'язаних єдиною метою процесуальних та непроцесуальних дій (заходів), тактичних прийомів, комбінацій, операцій, рекомендацій, які пов'язані з визначенням лінії поведінки суб'єктів розслідування і вирішенням тактичних завдань, застосування яких спрямовано на підвищення якості та ефективності розслідування і профілактики таких злочинів.

Література

1. Шепітько В. Ю. Інновації в криміналістиці як відзеркалення розвитку науки. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 147-150.
2. Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 3. С. 163-166.
3. Шевчук В. М. Інноваційні напрямки розвитку криміналістики. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 142-147.
4. Булулуков О. Ю. Оптимізація тактичних рішень: суб'єктивна та об'єктивна обумовленість. Проблеми законності. Х., 2016. Вип. 133. С. 166-177.
5. Баев О. Я. Избранные работы: по проблемам криминалистики и уголовного процесса: сборник. Москва: ЭКСМО, 2011. 609 с.

6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства. Київ: Наук. думка, 1972. Т 3. 744 с.
7. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.
8. Когутич І. І. Криміналістика: Курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 888 с.
9. Рева А. Функції слідчого у кримінальному провадженні: теоретико-правовий аналіз. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. №1. 2014. С. 139-146.
10. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп. Юридичний вісник. 4(33). 2014. С. 138-143.

ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХАМИ

Гусєва В. О.,

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри криміналістики
та судової експертології ХНУВС*

Огляд місця події, без перебільшення, є найбільш вагомою та трудомісткою слідчою дією при розслідуванні даної категорії злочинів. Від якості його проведення часто залежить, чи вдасться органу досудового розслідування встановити підозрюваного, зібрати достатню кількість речових доказів у кримінальному провадженні.

Тактика огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних із вибухами, залежить від того, який саме характер події досліджується [1]. Тобто суттєво відрізняється огляд: а) місця, де за анонімним повідомленням нібито здійснено мінування; б) місця, де було виявлено вибухову речовину або пристрій, що не спрацював; в) місця безпосередньо вибуху (тобто коли вибух вже відбувся). Найбільш складним є третій різновид огляду місця події, який і має безпосереднє відношення до предмета даної роботи. Тому його доцільно розглянути більш детально.

Огляд місця вибуху завжди є трудомістким процесом, який займає значного часу і вимагає великої уважності з боку учасників. Слідчому необхідно правильно оцінити складність обстановки, щоб задіяти необхідне число спеціалістів. Найчастіше автоматично на всі огляди місць вибухів викликають всіх наявних фахівців, хоча їх присутність іноді там і не потрібна, або навпаки залучають тільки одного криміналіста,

навіть не перевіряючи наявності у нього необхідної кваліфікації. Не слід ні перебільшувати, ні применшувати значення огляду місця вибуху і раціонально використовувати всі наявні резерви фахівців. Саме це дасть найбільший результат для відновлення істинної картини події.

Завдання спеціаліста на місці вибуху полягає не тільки в наданні допомоги слідчому в описанні обстановки, предметів, слідів і вираженні своєї думки про можливості використання виявленого для подальшого розслідування, але і в поясненні слідчому механізму утворення слідів, впливів на будівельні конструкції та предмети обстановки, виявленні їх зв'язку з причиною вибуху, його вогнищем тощо. Для цього фахівець повинен володіти відповідною кваліфікацією.

Як правило, до огляду місця вибуху необхідно залучати спеціаліста-криміналіста, бажано відповідної кваліфікації, вибухотехніка, а в разі наявності жертв, фахівця з судової медицини, лікаря і (або) біолога. Однак у кримінальних провадженнях, пов'язаних, наприклад, з умисним знищенням або пошкодженням майна, буває достатньо участь криміналіста відповідної кваліфікації [2, с. 44].

Прибувши на місце вибуху, слідчий повинен вжити заходів щодо недопущення на місці події сторонніх осіб, безпосередньо не зайнятих у огляді. Невиконання цієї вимоги може призвести до ускладнення роботи з речовими доказами, а іноді й їх випадкового знищення.

Крім того, до першочергових дій на місці події відноситься і усунення небезпеки повторного вибуху. Причинами можливого повторного вибуху можуть бути: наявність вибухових пристроїв і речовин, що не вибухнули, (розкиданих вибухом); утворення паро-повітряних вибухонебезпечних сумішей в результаті витоку газу, випаровування горючих рідин з пошкоджених ємностей; нагрів міцних герметичних ємностей (балонів) з газами і рідинами в результаті пожежі; наявність спеціально підготовлених до повторного вибуху вибухових пристроїв [1].

У разі небезпеки повторного вибуху всі учасники огляду місця події повинні бути віддалені на безпечну відстань. Радіус безпечного видалення, можливість продовження робіт та ступінь небезпеки виявлених вибухонебезпечних об'єктів визначається фахівцями в області вибухової техніки.

Безпосередньо огляд місця події необхідно починати з осередку вибуху (якщо він очевидний). Для нього характерні руйнування, деформовані предмети, окіпчення, воронка в ґрунті.

Загальний порядок дій слідчого на місці події наступний:

- 1) відновити навколишню обстановку на місці події до вибуху із складанням докладної схеми;

2) в осередку вибуху визначити розміри воронки (середній діаметр, глибину), відзначити їх на схемі і вказати вид ґрунту або іншого матеріалу, на якому стався вибух;

3) вказати (у разі відсутності явних ознак осередку вибуху) в протоколі огляду місця події місця найбільших і найменших руйнувань;

4) відобразити (при вибухах в поєднанні з пожежами) потенційні джерела пилу (у разі вибуху в шахті тощо), горючих газів і рідин або залишки цих джерел у разі їх знищення;

5) зафіксувати шляхом опису і відеозйомки наявність, зовнішній вигляд проявів руйнуючої дії вибуху, розміри осколкових пробоїн у предметах навколишнього оточення, характер матеріалу, в якому вони утворені, а також місце розташування від центру вибуху;

6) зафіксувати характер травм у потерпілих та їх взаєморозташування щодо центру вибуху;

7) зібрати предмети з найбільшими слідами окіпчення й оплавлення (особливу увагу слід приділити предметам, що мають волокнисту або пористу структуру), а якщо це неможливо зробити через їхню громіздкість, то зробити необхідні змиви тампонами, змоченими по черзі ацетоном і водою;

8) здійснити ретельний збір залишків вибухового пристрою;

9) взяти проби ґрунту (якщо вибух стався на ґрунті) безпосередньо від центру вибуху масою не менше 1 кг і в якості зразків порівняння в кількох точках навколо нього на достатній відстані, де відсутні сліди вибуху;

10) помістити окремо вилучені речові докази (або згрупувати за належністю до однієї деталі) в чисті герметичні контейнери, ємності, пакети і направити на дослідження до експертної установи;

11) розмістити в закритому приміщенні з метою збереження для повторного огляду великогабаритні об'єкти огляду, постраждали під час вибуху (наприклад, транспортні засоби);

12) вжити заходів для виявлення, фіксації та збереження традиційних криміналістичних слідів (слідів рук, взуття).

Трудомісткість оглядів місць вибухів обумовлюється тим, що, як правило, вони охоплюють великі площі, що визначаються відстанню розльоту осколків та інших елементів конструкції пристрою, предметів навколишнього оточення, максимальними дальностями прояви дії ударної хвилі, які можуть становити сотні метрів (а в разі катастрофічних вибухів – кілька кілометрів). Крім того, знаряддя злочину (вибухові пристрої, вибухові речовини) значною мірою видозмінюються і руйнуються вибухом, і їх залишки часто присутні на місці вибуху в мікрокількостях, а для

встановлення фактів і обставин події потрібно фіксування великої кількості руйнувань і переміщень навколишніх об'єктів.

Зі сказаного вище очевидна необхідність ретельної підготовки до проведення огляду. Тому необхідні сили та їх розстановка, науково-технічні засоби, фахівці, яких передбачається залучити до огляду місця вибуху, по можливості повинні бути визначені в найкоротші терміни. Конкретний план огляду складається з урахуванням обстановки на місці події, що проводяться аварійно-відновлювальних і рятувальних заходів, кількості залучених спеціалістів та наявних технічних засобів.

Література

1. Методичні рекомендації щодо розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин та пристроїв з урахуванням міжнародного досвіду. Київ. : МВС України, 1998. 17 с.
2. Исаева Л. М. Осмотр места взрыва и его роль в дальнейшем расследовании. Следователь. 2000. № 8. С. 43-45.
3. Бахін В. П. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування. Київ. : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 132 с.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ДОПУСТИМИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

*Зайченко А. О.,
курсант ОДУВС*

*Науковий керівник: Проценко О. О., доцент
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Однією із актуальних проблем, що виникають під час кримінально-провадження, є доведення допустимості доказів з точки зору законності джерел, методів і прийомів, за допомогою яких вони були отримані, так як будь-яке порушення під час збирання доказів може призвести до визнання цих доказів незаконними та недопустимими для кримінального провадження.

Чимало науковців займалися дослідженням цієї проблеми, зокрема Р. С. Белкін, О. П. Єндовицька, С. А. Голунський, В. Я. Дорохов, Л. М. Карнеєва, М. М. Кіпніс, Є. Г. Коваленко та інші. Саме їх внески мають вагоме значення для подальшого висвітлення проблеми доведення допустимості доказів.

Питання допустимості доказів на стадії судового розгляду завжди було актуальним, адже існують не тільки підстави їх визнання незаконними, а й тактичні прийоми фіксації такого факту під час досудового розслідування. Наприклад, сторона захисту, а саме адвокат підозрюваного намагається використати усі дії та способи аби слідчий допустив помилки під час розслідування кримінального провадження та не направив обвинувальний акт до суду. За таких умов слідчий повинен бути пильним та чітко дотримуватись норм процесуального законодавства, криміналістичної тактики, порядку збирання доказів, що є початковою стадією та від чого залежатиме допустимість доказів у суді.

Взагалі доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у порядку, на підставі яких, слідчий, прокурор, і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винуватість особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. За допомогою доказів можна відновити повну картину вчиненого злочину [1].

Докази поділяються на прямі, непрямі, особисті, первинні, речові тощо. Саме класифікація доказів дозволяє правильно організувати процес їх збирання, дослідження та оцінки, а також визначити їх місце в системі доказів у кримінальному провадженні [1, с. 278].

Проте не будь-який доказ може бути взятий до уваги судом, так як спочатку необхідно довести допустимість та належність цього доказу. Згідно зі ст.ст. 85, 86 КПК України доказ визначається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому діючим кримінальним процесуальним Кодексом (підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом), і належним, якщо він прямо чи непрямі підтверджує існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [2, с. 90].

Для спрощення процедури дослідження доказів були вироблені критерії допустимості та недопустимості доказів. До них відносяться:

- 1) доказ має бути отриманий та зафіксований уповноваженим суб'єктом, який наділений повноваженнями проводити процесуальну дію;
- 2) важливі для справи фактичні дані мають бути одержані з установлених законом джерел, які перераховані у ст. 84 КПК України (показання, речові докази, документи та висновки експертів) ;

3) доказ повинен бути отриманий із дотриманням порядку проведення процесуальної дії;

4) при отриманні доказів мають бути дотримані вимоги закону щодо фіксації перебігу та результатів процесуальної дії [3].

Сторона захисту починає активно працювати над незаконними діями слідчих Національної поліції України, адже зазвичай затримання особи та тримання під вартою відбувається з порушенням норм ст.ст. 208-209 КПК України. Факт незаконного позбавлення волі особи дає усі підстави вважати, що дії чи бездіяльність слідчого та прокурора є незаконними, а зібрані докази в цей строк недопустимими. Варто зазначити, що докази будуть допустими, тоді коли вони зібрані в межах кримінального провадження та в строк визначений кримінально-процесуальним законодавством.

Ще одною проблемою є відсутність у КПК України чіткого та обґрунтованого механізму виключення з кримінального провадження недопустимих доказів та інших матеріалів.

Питання про належність та допустимість доказів особливо актуальне ще й тому, що воно перебуває у нерозривному зв'язку з проблемою гарантій прав і свобод людини. З урахуванням того, що найвищою цінністю держави є права і свободи людини, перш за все недопустимим має визнаватися доказ, отриманий внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, тобто застосування психологічного тиску шляхом погрози, обману, залякування, приниження гідності до особи, яка перебуває у процесуальному статусі (свідок, підозрюваний, обвинувачений, засуджений).

Також недопустимими доказами слід визнавати не тільки ті докази, які добули внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв та інших насильницьких дій. Тому КПК України наділяє підозрюваного та обвинуваченого певними правами, реалізуючи які, особа здатна захистити себе від кримінального переслідування (ст. 42 КПК України) [4].

Загальною декларацією прав людини у статтях 3-12 визначені основні принципи дотримання загальноновизнаних гарантій правової безпеки людини. А саме: кожна особа має право на особисту недоторканність, всі люди мають право на захист, нікого не може бути піддано свавільному арешту та затриманню тощо. У статтях 3,5,6,7,8,14,17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод йдеться про заборону катування, право на особисту недоторканність, право на повагу до приватного життя.

Отже, питання належності та допустимості доказів відіграє ключову роль у процесі доказування. Посадова особа при розслідуванні

кримінальних проваджень і винесенні висновку за їх результатами має керуватися лише перевіреними, правильно оціненими відомостями, які отримані у відповідності до вимог чинного законодавства України. Неналежне отримання і аналіз доказової бази може призвести до неправильного висновку і обвинувачення або виправдання особи. Таким чином, для вирішення питання про усунення із судового процесу недопустимих доказів, а також матеріалів, які не стосуються справи, доцільно доповнити КПК України статтями, які б визначали механізм усунення з процесу таких матеріалів. А також, виникає необхідність застосування практики Європейського суду з прав людини та національних судів щодо охорони прав і свобод людини для врегулювання діяльності органів досудового розслідування під час збирання, фіксації та дослідженні доказів, аби забезпечити виконання основного завдання кримінального процесу, а саме: швидкого, повного та неупередженого розслідування і судовий розгляд [5].

Безпосередньо важливим є проблема маніпуляції уповноваженою особою потенційно зацікавленої особи правоохоронним органам, особливо під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а саме під час контрольної закупки та контрольованої поставки. Діяльність працівників Національної поліції України має здійснюватися на засадах законності, гуманізму, демократизму, гласності, комплексності, прогнозованості, індивідуалізації, адже залякування особи, підбурювання, обман не дають права вважати отримані докази допустимими для доказування вини підозрюваного чи обвинуваченого.

Література

1. Допустимість доказів. Ліга.Блоги. 2018. веб-сайт. URL: <https://blog.liga.net/user/amazalov/article/30462> (дата звернення 20.04.2020)
2. Допустимість доказів, критерії допустимості. Національний Університет Одеська юридична академія. 2016. веб-сайт. URL: <https://studfiles.net/preview/5170243/page:4/> (дата звернення 20.04.2020)
3. Іщенко В. М. Принцип допустимості і достатності засобів кримінально-процесуального доказування. Право України. 2003. № 7 С. 90-92.
4. Кримінальний процес: підручник. За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ. Центр учбової літератури. 2013. 544 с.
5. Про допустимість доказів у кримінальному процесі. Бібліотека електронних підручників. 2014. веб-сайт. URL: http://e-pidruchniki.com/content/311_Pro_dopystimist_dokaziv_u_kriminalnomy_procesi.html (дата звернення 20.04.2020)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Іванова Ю.,

курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Ковальова О. М., викладач
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Обшук – слідча дія пошуково-розшукового характеру, яка полягає у цілеспрямованому примусовому обстеженні приміщень та ділянок місцевості, що знаходяться у віданні обшукуваного, членів його родини або організації, та у такому саме обстеженні конкретної особи з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, зброї, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також документів та інших об'єктів, що мають значення для провадження.

Особливості проведення обшуку досліджували М. С. Дмитрієва, О. О. Дудорова, Д. Є. Кирюхи, С. Г. Кулика, В. О. Малярової, В. Ю. Мосяженко, К. Ю. Назаренко та інші.

Як бачимо, загальною ознакою цієї слідчої (розшукової) дії є обстеження певного об'єкту з метою відшукати та вилучити предмети, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні. Щодо його примусового характеру слід зазначити, що, як наголошують окремі науковці, елемент примусу в обшуку полягає у тому, що обстеження приміщень та інших об'єктів може здійснюватися без згоди обшукуваного [1, с. 227].

Тобто за обшуку слідчий має право відчиняти зачинені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється зробити це сам. Здійснення обшуку, як доречно відмічає Р. І. Благута, пов'язане із вторгненням до сфери особистих інтересів особи, а також із певним обмеженням конституційних прав громадян на недоторканність особи та житла і тому потребує суворого дотримання регламентованого законом порядку проведення цієї слідчої дії [2, с. 189].

Як зазначає В. М. Плетенець, обшук сприяє виявленню ознак, які проливають світло на події, що відбулися. Це можуть бути й поява у провадженні нових підозрюваних та свідків, побудова версій, визначення нових напрямків організації пошукових заходів й розслідування кримінального провадження та ін. [3, с. 140-145]. Значення обшуків у розслідуванні злочинів зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до аморальних дій і можуть бути основою висунення криміналістичних версій та

планування розслідування злочинів. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди злочину можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення інших слідчих (розшукових) дій: огляду місця події, допитів різних категорій осіб.

Успішність безпосереднього проведення обшуку залежить від правильного та ефективного застосування тактичних прийомів. Вчені-криміналісти виділяють значну їх кількість. Наприклад, І. І. Когутич, серед них виділяє наступні:

- словесна розвідка;
- орієнтація на професійні навички обшукуваного;
- залучення обшукуваного до діяльності;
- постановка обшукуваному тих або інших запитань;
- роз'яснення мети і необхідності обшуку;
- зіставлення однакових предметів між собою та ін. [4, с. 385-386].

З метою проведення ефективно цю розшукову дію, на мою думку, працівники поліції повинні вживати заходи, що забезпечують непомітність прибуття групи: залишають транспорт невидимим із вікон приміщення, що обшукується; підходять до будинку і входять у нього поодиночці чи невеликими групами (від двох до трьох чоловік). Слідчий відразу ж організовує спостереження за вікнами і за іншим виходом (якщо такий мається). Для того, щоб потрапити в квартиру, вдаються до допомоги особи, відомої проживаючим: електриків, слюсар-сантехник і т.п.

Проникнення в квартиру може бути здійснено при виході з неї кого-небудь. У тих випадках, коли двері довго не відкривають, слідчий оповіщає про примусове відчинення квартири і дає вказівку відчинити її. Коли є відомості, що злочинець озброєний і може вчинити опір, проводяться спеціальні комбінації по забезпеченню безпеки і роззброєнню особи (осіб), що знаходиться на місці обшуку [1, с. 33]. Після потрапляння до місця проведення обшуку слідчий повинен запропонувати особі видати речі, як передбачені ухвалою слідчого судді, так й інші (вилучені з цивільного обігу, незаконно здобуті).

Стосовно цього К. О. Чаплинський вдало наголошує, що недоцільно відмовлятися від проведення обшуку у тих випадках, коли особа, в якій проводять обшук, добровільно видає визначені слідчим предмети і документи. Це пов'язано з тим, що слідчому не завжди відомі усі епізоди злочинної діяльності особи, немає уявлення про склад організованої злочинної групи. Ця інформація і може бути отримана під час проведення обшуків [5, с. 161]. На початковому етапі обшуку важливого значення набуває встановлення психологічного контакту, що до-

сягається через взаємне сприймання сторін та обмін як вербальною, так і невербальною (міміка, жести) інформацією. Такий контакт може бути започатковано, наприклад, коли слідчий перед обшуком пропонує віддати розшукувані об'єкти, мотивуючи це тим, що небажано, щоб діти, повернувшись зі школи, спостерігали картину обшуку. Навіть за умови негативної відповіді, такий крок може стати підґрунтям до встановлення подальшого контакту. Якщо обшукуваний тримається скуто, самовпевнено чи агресивно, такий стан можна спробувати зняти бесідою про родинні стосунки, роботу, стан здоров'я тощо [6, с. 225–228]. До тактичних прийомів відноситься і спосіб обміну інформацією між тими, хто проводить обшук, і манера їхнього поводження. Прийоми обміну інформацією – жести, репліки, умовні фрази, які оговорюються заздалегідь, щоб сторонні особи їх не зрозуміли. Поводження повинно бути рівним, беземоційним, без видимої реакції на провокаційні репліки і дії обшукуваного. Це впливає пригноблююче і на обшукуваного, і на близьких йому осіб. У поєднанні з методичністю пошуку така поведінка здатна створити атмосферу невідворотності тих результатів обшуку, яких вони бояться. Зовнішня беземоційність і діловитість повинні демонструватися і при виявленні схованки, вилученні з неї наявного і пред'явлення понятим [7, с. 140-151].

Також серед тактичних прийомів, що можуть використовуватись при проведенні досліджуваної слідчої (розшукової) дії є спостереження за реакціями обшукуваних осіб.

Із знайденими під час обшуку предметами необхідно поводитися дуже обережно, оскільки на їхніх гладких поверхнях можуть бути відбитки пальців рук злочинця і потерпілого. Брати руками такі предмети необхідно таким чином, щоб не знищити наявні на них сліди.

Думаю, що ефективним тактичним прийомом, що спонукає обшукуваного до спілкування, може виступати постановка запитань. Це запитання, не пов'язані з провадженням обшуку, «нейтральні», а також уточнюючі (про особливості помешкання, що обстежується, про здійснені ремонти, про меблі тощо). Стимулом до спілкування може виступати демонстрація окремих об'єктів пошуку. Такі дії можуть набувати різного характеру і форм прояву.

Отже, обшук є важливою слідчою дією, яка допоможе слідчому в подальшому довести досудове розслідування до кінця. Під час його проведення з'ясовується велика кількість обставин, що дають змогу будувати слідчі версії, орієнтувати слідчого під час проведення інших процесуальних дій. Найбільш ефективними тактичними прийомами під час обшуку будуть: залучення обшукуваного до обшуку; постано-

вка обшукуваному тих або інших запитань встановлення психологічного контакту; застосування науково-технічних засобів; пред'явлення виявлених доказів; приховування меж поінформованості слідчого. Завдяки їх застосуванню слідчий може досягнути найбільш ефективного результату цієї слідчої (розшукової) дії.

Література

1. Гурев М. С. Убивства на «разборках»: методика расследования / СПб.: Питер, 2001. 288 с.
2. Криміналістика: [навч. посіб.] / [Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.]; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.
3. Плетенець В. М. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: монографія / Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 188 с.
4. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій / К.: Атіка, 2008. 888 с.
5. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монограф. / Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.
6. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. К., КНТ, 2007. 360 с.
7. Пантелеев И. Ф. Криминалистика / И. Ф. Пантелеев, Н. А. Селиванов. М.: Юристъ, 1988. 288 с.

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ТАКТИКИ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНИХ ОСІБ З ПСИХІЧНИМИ ВІДХИЛЕННЯМИ

Калянова О. Д.,

*к. ю. н., с. н. с., доцент кафедри
криміналістики та психології ОДУВС*

Допит – одна з найбільш складних слідчих дій, метою якого є отримання повних та об'єктивно відображуючих дійсність показань. Допит підозрюваних має виняткове значення для одержання цінної доказової інформації про подію, яка розслідується, від її безпосереднього учасника та про характер і ступінь його вини або для встановлення непричетності допитуваного до цієї події, що не менш важливо.

Але патологічні дефекти психіки і нервової системи можуть суттєво впливати на процес формування показань особи. У складних випад-

ках рекомендується призначати судово-психіатричну або комплексну психолого-психіатричну експертизу.

Означена проблема в ході розслідування кримінальних проваджень за участю таких осіб є однією з найбільш складних і актуальних. При вивченні питання стосовно проведення слідчих дій за участю осіб з порушеною психікою, в першу чергу потрібно визначити, що містить в собі таке поняття, як «особа, яка має психічні відхилення» чи «дефекти психіки» тощо. Дане визначення, на нашу думку, повинно досліджуватись всебічно, різними науками, такими, як кримінальне право та процес, кримінологія, кримінально-виконавче право, судова психіатрія, криміналістика, тому що психічні порушення, наявні у окремих злочинців, являють собою досить складне і різноманітне явище. Фахівці, які займаються вивченням цієї проблеми, використовують у своїй роботі різні терміни, що визначають даний стан особи, що вчинила кримінально-каране діяння.

Існують різні погляди щодо визначення такого стану. Наприклад, С. А. Антипова використовує поняття «психічні дефекти», тобто зміни у функціях мозку суб'єкта, які впливають на його розумову діяльність і впливають на соціально значущу поведінку, включаючи злочинну поведінку. До психічних дефектів автор відносить психічні захворювання, а також функціональні і органічні зміни в діяльності мозку, які дозволяють людині усвідомити свою поведінку і направляти свої дії [2, 31].

Л. Г. Тат'яніна, ототожнює терміни «психічний дефіцит» і «психічна аномалія» та відносить їх до всіх психічних розладів, які можуть викликати особистісні зміни, які можуть мати кримінальне значення і впливати на поведінку людини в даній ситуації [3, 12]. Експерти в галузі судової психіатрії дотримуються термінів «психічні розлади» або «психічні захворювання» і вважають, що вони є результатом складних і різноманітних порушень діяльності різних систем організму людини з переважним ураженням головного мозку, особливо вищих відділів [4, 91].

Деякі автори вважають, що психічні вади чи дефекти психіки – це такі, що з одного боку – не дозволяють вважати особу неосудною, та з іншого боку – не дозволяють особисто здійснювати свій захист. Але дане визначення є досить звуженим і в даному випадку виникає більше запитань, ніж відповідей. Існує більш розгорнута думка стосовно даного питання. Так, на думку С. П. Щерби «під психічними вадами слід розуміти такий тимчасовий розлад психічної діяльності, хронічне душевне захворювання, слабоумство або інший хворобливий стан, що не виключає осудності особи, однак послаблює, знижує його пізнавальні здібності, або спричиняє патологічні особливості емоційно-

вольової сфери, а тому заважають йому активно брати участь у процесуальній діяльності і самостійно захищати свої права» [5, 83].

Підсумовуючи, можна констатувати, що наведені вище визначення мають право на існування, оскільки всі вони так чи інакше характеризують нездоровий стан психіки людини, но в свою чергу не виключають можливість провадження з такою особою низки слідчих (розшукових) дій.

Окремими та важливими питаннями постають підготовка та проведення допиту із такою категорією осіб. Так, готуючись до допиту, слідчий повинен усвідомлювати особливу складність проведення слідчих дій (в першу чергу допиту) за участю підозрюваного, що страждає розладом психіки. Причиною ускладнень проведення даної слідчої дії є те, що допит сам по собі є процесуальною формою спілкування осіб, а в даному випадку передача інформації може бути ускладнена як патологією особистості допитуваного, так і відсутністю у слідчого спеціальних знань з психології та психіатрії. Це в свою чергу змушує слідчих звертатися за сприянням до досвідчених осіб – спеціалістів.

Згідно ч. 1 ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. [1].

З самого початку розслідування слідчому необхідно цілеспрямовано збирати і досліджувати докази, які дозволять зробити припущення про психічну патологію особи чи навпаки, про його психічне здоров'я. Тому при сумнівах в психічному здоров'ї підозрюваного, слідчому доцільно залучити до розслідування фахівця-психіатра та отримати відповіді на запитання, від яких залежить подальший хід розслідування, а саме: чи існують підстави для призначення судово-психіатричної (комплексної судової психолого-психіатричної) експертизи підозрюваного; чи здатний підозрюваний самостійно брати участь у проведенні слідчих дій (у тому числі допиту), тощо.

Подальша тактика дій слідчого залежить від висновків фахівця-психіатра на вищезазначені питання, що дають можливість будувати правильний напрям розслідування та в свою чергу підвищують його результативність.

У випадку позитивного висновку щодо можливості проведення допиту із підозрюваним, який страждає порушеннями психіки, слідчому також необхідно з'ясувати думку психіатра стосовно оптимального режиму спілкування при допиті: тему бесіди при встановленні психо-

логічного контакту, варіанти дій при відмові допитуваного від дачі показань та при наданні неправдивих свідчень, зміст і порядок постановки запитань допитуваному, пред'явлення доказів, тощо.

В процесі встановлення слідчим психологічного контакту, хід бесіди повинен варіюватися в залежності від характеру дефекту психіки допитуваної особи. Під час допиту слідчий, визначаючи стратегію і тактику своєї поведінки, також повинен слідкувати за реакцією допитуваної особи як на зміст сказаного ним, так і на його емоції, контролювати питання відповідності змістового наповнення висловлень, жестикуляції та інших невербальних проявів. Відповідний контроль та своєчасне коригування поведінки дозволять слідчому не допустити виникнення конфліктних ситуацій, які негативно можуть вплинути на бажання допитуваного давати правдиві показання, а також своєчасно визначити коло необхідних тактичних прийомів, що сприятиме швидкому встановленню істини у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи викладене, необхідно підкреслити, що наявність у злочинця психічного відхилення, у більшості випадків може призводити до проблем у розслідуванні кримінального правопорушення. Зокрема, цей факт зобов'язує підтримувати певну поведінку по відношенню до допитуваного, що в першу чергу пов'язано з вибором правильної тактики допиту. Тому проблема організації та проведення допитів підозрюваних осіб, які страждають розладами психіки, є актуальною, так як це припускає прямий контакт між правопорушником і особою, яка проводить попереднє розслідування.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 13.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.04.2020).

2. Антипова С. А. Особенности тактики допроса лиц с дефектами психики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2002. 41 с.

3. Татьяна Л. Г. Процессуальные проблемы производства по уголовным делам с участием лиц, имеющих психические недостатки (вопросы теории и практики): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ижевск, 2004. 32 с.

4. Судебная психиатрия / под ред. Г. В. Морозова. Москва, 2001. 251 с.

5. С. П. Щерба. Теоретические основы и особенности уголовного судопроизводства по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками: дис. д-ра юрид. наук. Москва, 1991. С. 83.

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УКРАЇНІ ТА США

Кісілюк М.,

курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Ковальова О. М., викладач
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

У сучасних умовах розвитку суспільства ефективна протидія злочинності неможлива без широкого застосування органами досудового розслідування сучасних науково-технічних засобів, належних організаційних і тактичних методів і прийомів виявлення, фіксації, вилучення та використання доказів у кримінальному провадженні. Як відомо, невідкладною слідчою дією, що в більшості випадків розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів проводиться першою та має ключове значення для збирання матеріальних слідів кримінального правопорушення, є огляд місця події. Важливо те, що саме ця слідча дія є найбільш важливою у досудовому розслідуванні, адже саме при огляді місця події можна знайти найбільш велику кількість доказів щодо кримінального правопорушення.

У різні часи питання тактики огляду місця події досліджували багато вчених, зокрема такі відомі радянські криміналісти, як М. С. Бокаріус, Р. С. Белкін, І. Є Биховський, А. І. Вінберг, О. М. Васильєв, В. П. Колмаков, О. Р. Ратінов, І. М. Якимов та інші. Уже в незалежній Україні ці питання детально розглядалися у працях В. І. Алексєйчук, О. А. Буханченка, Н. І. Клименко, В. О. Коновалової, Ю. І. Літвіна, Є. І. Макаренка, Е. О. Разумова, М. Л. Цимбала, В. Ю. Шепітька, К. О. Чаплинського тощо.

У даній роботі хочу розглянути проблеми під час огляду місця події та порівняти з американською тактикою. На сьогодні в Україні в межах реформування МВС до структури органів досудового розслідування Національної поліції було включено сектори техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій (інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти). Раніше зазначені фахівці працювали в експертно-криміналістичних підрозділах.

Отже, з'явилася можливість розширення функцій таких спеціалістів під час огляду місця події. Але для цього, на нашу думку, доцільно належним чином закріпити їхній процесуальний статус у кримінальному провадженні. Існуюча практика та відомчі нормативно правові акти, зокрема,

п. 3 Інструкції про залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в огляді місця події, затвердженої Наказом МВС України від 03 листопада 2015 року № 1339, прирівнюють їх до спеціалістів у кримінальному провадженні, статус яких визначено в ст. 71 КПК України.

Отже, вони можуть надавати лише консультації, безпосередню технічну допомогу слідчому. Уважаємо, що такий підхід не йде на користь ні якості виконуваних цими підрозділами практичних завдань, ні забезпеченню прав і свобод людини в кримінальному процесі. Фактично підрозділи технікокриміналістичного забезпечення слідчих дій знаходяться в підпорядкуванні сторони обвинувачення, тобто вони не можуть вважатись іншими учасниками кримінального провадження як спеціалісти. Убачається, що слід закріпити їхній статус саме як суб'єкта зі сторони обвинувачення (за аналогією із оперативнотехнічними підрозділами). Для цього необхідно внести зміни до ст. 41 КПК України, де передбачити не тільки оперативні підрозділи, а й підрозділи технікокриміналістичного забезпечення досудового розслідування, які за письмовим дорученням слідчого зможуть здійснювати слідчі дії, зокрема, огляд місця події.

Такий крок законодавця дозволить слідчому, прокуророві не просто залучати таких фахівців як спеціалістів для технічної допомоги, а доручати їм безпосередньо проводити огляд.

Як відомо, у вітчизняній криміналістиці принципами огляду місця події вважають: 1) своєчасність (невідкладність); 2) об'єктивність і повноту; 3) активність; 4) методичність (планомірність, послідовність); 5) застосування науково-технічних засобів; 6) єдине керівництво [1, с. 277-278; 3, с. 160-161; 2, с. 276-278].

Що ж стосується загального порядку дій учасників огляду місця події, то необхідно зазначити, що згідно з американськими рекомендаціями алгоритм роботи на місці події виглядає приблизно таким чином. Співробітники поліції, які зазвичай першими прибувають на місце, затримують злочинця у випадку, якщо він усе ще там, і викликають швидку медичну допомогу в разі потреби. Вони несуть відповідальність за забезпечення безпеки місця події та збереження речових доказів до прибуття слідчої оглядової групи. Слідча оглядова група детально документує обстановку місця події та збирає будь-які речові докази. Окружний прокурор часто присутній, щоб допомогти визначити, чи є у слідчих необхідність у будьяких ордерах на обшук, і отримати ці ордери від судді. Судово-медичний експерт (у випадку вбивства) може бути або не бути присутнім, щоб визначити попередню причину смерті. Спеціалісти (ентомоло-

ги, судовомедичні експерти, судово-медичні психологи тощо) можуть бути залучені, якщо докази потребують експертного аналізу на місці. Детективи опитують свідків і консультуються зі слідчими з оглядової групи. Вони розслідують злочин, використовуючи інформацію, отриману від свідків та в результаті дослідження речових доказів. Слідча оглядова група прибуває на місце події та пересвідчується, що воно забезпечене. Слідчі роблять попередній огляд, щоб отримати загальне уявлення про вчинений злочин, встановити, чи було щось на місці події переміщене до їх прибуття й формує початкові версії, засновані на первинному візуальному огляді. Вони зазначають місце розташування потенційних доказів, однак не торкаються та не переміщують їх, ретельно документують місце події, фотографують і малюють схеми протягом подальшого огляду. Іноді етап документації включає в себе відеоогляд. На ньому слідчі все ще ні до чого не торкаються. Потім настає етап, коли доказів можна торкатись – дуже обережно. Слідчі проводять послідовний огляд місця події, збираючи всі потенціальні докази, помічаючи їх, реєструючи та упаковуючи таким чином, щоб вони залишилися незмінними на своєму шляху в лабораторію. Залежно від поставленого перед оглядовим підрозділом завдання він може проводити або не проводити аналіз доказів у лабораторії. Криміналістична лабораторія обробляє всі речові докази, зібрані слідчими оглядової групи на місці злочину. Коли результати лабораторних досліджень готові, вони направляються старшому в справі детективові або просто до детективного підрозділу [3-4].

Таким чином, бачимо, що загальний порядок огляду місця події в США та в Україні в цілому досить схожі. Проте в нашій країні процедура досить детально й суворо регламентована законодавством (ст. 223, 237-238 КПК України). При цьому не всі вимоги виглядають обґрунтованими й доцільними. Удосконаленню підлягають і організаційні аспекти проведення аналізованої слідчої (розшукової) дії.

Так, необхідність вжиття слідчим, прокурором належних заходів для забезпечення присутності під час проведення огляду місця події осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 3 ст. 223 КПК України), може значно перешкодити швидкості його проведення. Цю вимогу закону не завжди можна реалізувати взагалі, не кажучи про оперативність.

Отже, хочу сказати огляду місця події, ми повинні звертати увагу та брати за приклад тактику проведення цієї СРД в США. Думаю, що доцільно встановити процесуальний статус техніко-криміналістичного підрозділу органу досудового розслідування; скасувати вимогу щодо вжиття слідчим, прокурором належних заходів для забезпечення при-

сутності під час проведення огляду місця події осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 3 ст. 223 КПК України); встановити обов'язковість участі в огляді трупа лікаря, а не судово-медичного експерта (ч. 1 ст. 238 КПК України).

З організаційної точки зору є потреба в подальшому розвитку техніко-криміналістичних підрозділів органів досудового розслідування в напрямі створення сучасно оснащених оглядових груп, які за дорученням слідчого або прокурора проводитимуть огляд місця події, не відволікаючись на інші невідкладні дії на початковому етапі розслідування.

Література

1. Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель [та ін.] : за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид., переробл. та доповн. К. : Ін Юре, 2016. 640 с.
2. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2011. 666 с.
3. Julia Layton. How Crime Scene Investigation Works. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://science.howstuffworks.com/csi.htm>.
4. Crime scene investigation: a guide for law enforcement. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.fbi.gov/about-us/lab/forensic-sciencecommunications/fsc/april2000/twgcsi.pdf>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ

Кривда Р. Г.,

*к. мед. н., доцент, завідувач відділенням
судово-медичних молекулярно-генетичних експертиз
Одеського обласного бюро судово-медичної експертизи*

Засць О. М.,

*к. ю. н., доцент, професор кафедри
криміналістики та психології ОДУВС*

Ідентифікація особистості в судово-медичній практиці сьогодні виходить на новий рівень завдяки появі та впровадженню в практику сучасних молекулярно-генетичних технологій і методів дослідження ДНК, що дозволяють в силу своєї високої специфічності та чутливос-

ті, ефективно ідентифікувати особу по Мікросліди біологічного походження, таких як – кров, слина, сперма, інші виділення людського організму, що містяться в мікрослідів, а також біологічному матеріалу контактних слідів.

На сьогоднішній день завдання ідентифікації особистості по Мікросліди і контактним слідах є однією з основних проблем сучасної судово-медичної науки. Удосконалення і підвищення ефективності ідентифікаційних методів становить значний інтерес для судових і слідчих органів.

Рішенням даної проблеми протягом десяти-п'ятнадцяти років займаються як зарубіжні вчені, так і українські фахівці. Передумовами для цього стали відкриття і впровадження в практику нових технологій, зокрема, систем капілярного електрофорезу, заснованих на детекції флюоресцентної мічених ампліфікувати фрагментів ДНК, розробка більш чутливих мультиплексних систем генотипування хромосомних мікросателітних локусів.

Судово-слідча практика показує, що злочинець у більшості випадків робить спроби не залишати видимих (помітних) слідів на предметах, одязі, знаряддях злочину або знищує сліди своєї присутності. В цьому аспекті нашим пріоритетним завданням є ефективний процес пошуку, вилучення, збереження і дослідження виявленого біологічного матеріалу на речових доказах.

У багатьох випадках єдиним і основним біологічним об'єктом, що ідентифікаційну значимість, являються мікросліди і контактні сліди, в яких є клітини з ядрами (ядерні клітини), що містять ДНК, а також вільнолежача ДНК, придатна для отримання ДНК-профілю і відповідно встановлення особи.

Сучасні уявлення про можливості ДНК-аналізу в судово-медичних цілях для ідентифікації мікрослідів і контактних слідів базуються на наукових теоретичних та практичних розробках в області судової медицини, молекулярної біології і криміналістики.

Сучасна судово-медична молекулярно-генетична експертиза – це експертне дослідження мікрокількостей, мікрослідів і невидимих (латентних) слідів біологічного походження. Для встановлення ДНК-профілю (генетичного профілю) мікроколичеств і мікрослідів зараз необхідний біологічний матеріал в кількості 15-20 клітин.

Ретроспективний аналіз даних звітів роботи відділення судово-медичних молекулярно-генетичних експертиз Одеського обласного бюро судово-медичної експертизи за структурою досліджених біологічних об'єктів в період 2008 по 2018 року показує, що процентне

співвідношення досліджених біологічних об'єктів за аналізований період змінюється в бік збільшення дослідження мікрокількостей і мікрослідів крові, слини і сперми з 10-15% до 25-30%, аналогічна тенденція спостерігається для контактних невидимих (латентних) слідів з 1% до 7-10%.

Таким чином, застосування сучасних молекулярно-генетичних методів на даному етапі в наших лабораторних умовах при наявності наявного обладнання та реактивів виправдано і доцільно тільки при створенні нового комплексного методичного підходу щодо проведення судово-медичної експертизи з метою ідентифікації мікрослідів і контактних слідів. При цьому розробка ефективних і нових методичних підходів, спрямованих на дослідження даних біологічних слідів на речових доказах вимагає участі фахівців в галузі судової медицини і криміналістики.

Широке впровадження і застосування методів, що дозволяють виявляти і досліджувати видимі і невидимі (латентні) ДНК-містять сліди, призведе до збільшення розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, в тому числі до розкриття злочинів минулих років. Освоєння і вдосконалення даного напрямку досліджень – одна з найбільш пріоритетних завдань судово-генетичної експертизи.

Література

1. Уманський Д. О., Кривда Р. Г., Кривда Г. Ф. Судово-медична ідентифікація особи за допомогою дослідження геномної ДНК біологічного матеріалу у цитологічних препаратах. Вісник проблем біології та медицини. 2012. Вип. 3. Т. 1. С. 224-247.
2. Кривда Г. Ф., Кривда Р. Г., Уманський Д. О. Алгоритм судово-медичного дослідження мікро слідів біологічного походження, виявлених на речових доказах, із застосуванням молекулярно-генетичних методів : метод. рекомендації: К. 2013: МОЗ України, Український центр. 124 с.
3. Kozlov V. A. Free Extracellular DNA in Normal State and Under Pathological Conditions. Медицинская иммунология 2013, Т. 15, № 5, С. 399-412.
4. Фалеева Т. Г. Иванов И. Н. Мишин Е. С. Внукова Н. В. Корниенко И. В. Проблемы молекулярно-генетической идентификации потожировых следов отпечатков пальцев человека. Судебно-медицинская экспертиза. 2016. № 2. С. 14-18.

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ

Крижна В. В.,

к. ю. н., с. н. с., ст. науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності НАВС

Правовою основою діяльності підрозділів Національної поліції, пов'язаної з протидією та запобіганням злочинам, у т.ч. і незаконному обігу зброї є Конституція України, закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України тощо.

Незаконний обіг зброї – узагальнений термін, який включає протиправні кримінально-карані дії з різними видами зброї, бойових припасів та вибухових речовин, а саме: переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (ст. 201 КК України), викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262, 410 КК України); носіння, зберігання, придбання, передача, збут, виготовлення, ремонт (ст. 263, 2651 КК України); переробка, фальсифікація, видалення чи зміна маркування (ст. 2631 КК України); недбале зберігання (ст. 264 КК України); порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення, поводження (ст. 267, 414 КК України); незаконне перевезення на повітряному судні (ст. 269 КК України); умисне чи необережне знищення або пошкодження (ст. 411, 412 КК України); втрата або зіпсування (ст. 413 КК України); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування (ст. 440 КК України). Усі відзначені злочини об'єднує однаковий предмет злочину – це зброя, в тому числі бойові припаси, вибухові речовини та пристрої [1].

З урахуванням розмаїття злочинів, предметом яких є зброя, для розслідування може бути запропонований комплекс експертиз, серед яких обов'язковою є експертиза зброї й слідів її застосування. Обов'язковість проведення цієї експертизи пояснюється необхідністю встановлення належності виявлених предметів до певного виду зброї, вибухових речовин або пристроїв. Цією ж експертизою встановлюються інші характеристики зброї: технічний стан, спосіб виготовлення, придатність до стрільби, властивості щодо ураження та інші. У ході розслідування незаконного обігу зброї нерідко слід встановити джерело виготовлення досліджуваних предметів, справжність дозвільних документів, правильність ведення обліку зброї на підприємстві або військовому підрозділі і т. д.

Найбільш поширеними судовими експертизами при розслідуванні цієї категорії злочинів є: судово-балістична, вибухово-технічна, експертиза металів і сплавів, хімічна, судово-товарознавча, технічна експертиза документів; судово-почеркознавча; трасологічна та ін.

Судово-балістична експертиза проводиться з метою встановлення належності предметів до вогнепальної зброї; визначення технічного стану зброї та боєприпасів і впливу його на здійснення пострілів; визначення виду, системи, моделі зброї; ототожнення її за слідами на снарядах (кулях, картечі) і гільзах; обставин пострілу (напрямку і відстані пострілу, місцезнаходження особи, яка стріляла, та ін.), а також вирішення низки інших питань, пов'язаних із вогнепальною зброєю та її застосуванням.

Вибухово-технічна експертиза проводиться з метою встановлення належності матеріалів, речовин і виробів до вибухових речовин і боєприпасів, з'ясування обставин вибуху, визначення його природи, а також вирішення інших питань, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин і вибухових пристроїв.

Експертиза металів і сплавів (металознавча експертиза) проводиться з метою виявлення металевих часток і слідів металізації на об'єктах, дослідження якісного і кількісного складу металів, сплавів та виробів з них, установлення технології та часу виготовлення виробів з металів і сплавів, умов їх експлуатації, видозмін, пов'язаних з обставинами певної події.

На вирішення технічної експертизи документів може бути поставлене питання про те, які відомості містять маркувальні позначення на представленій коробці (іншому упакуванні) з патронами (іншими боєприпасами), якщо їхній текст у звичайних умовах і з застосуванням наявних у розпорядженні слідчого технічних засобів не читається, оскільки його залито, закреслено або він вицвів.

Хімічна експертиза – відновлення знищених маркувальних позначень. Завданнями цього роду експертиз є встановлення номерів виробів, самого факту знищення або зміни маркування і способу цієї зміни. З цією метою на вирішення експертизи можна поставити такі питання: 1) чи піддавалися змінам маркувальні позначення на цьому виробі (зброї, основних комплектуючих); 2) яким був початковий зміст маркувальних позначень на виробі; 3) яким способом були знищені або змінені маркувальні позначення на виробі; 4) чи не використовувалися для виготовлення або зміни маркувальних позначень на інструменті чи матеріалі.

Основним завданням технолого-товарознавчої експертизи є встановлення повноти походження технологічного процесу комплектуючих деталей, вилучених під час обшуку в злочинця, і визначення їх вартості. Типовий перелік питань такий: 1) чи є представлені на експертизу предмети комплектуючими деталями до такої зброї; 2) чи мають представлені предмети дефекти, а якщо так, то в чому вони полягають і який відсоток придатності до збору готового виробу; 3) яка вартість представлених предметів, включаючи ПДВ.

Разом з тим, за потреби, під час розслідування можуть бути призначені і такі експертизи:

- трасологічна: встановлення належності окремих деталей одному екземпляру зброї, виявлення слідів рук і виробничих механізмів на зброї, відновлення знищених рельєфних знаків;

- почеркознавча: ідентифікація виконавця підписів в документах;

- лінгвістична експертиза усного мовлення, відео-, звукозапису, портретна: ідентифікація особи за усною мовою або зовнішністю, зафіксованими на відео-, фонограмі;

- технічна експертиза документів: встановлення способу виготовлення документів, наявність в них змін;

- матеріалів, речовин та виробів: встановлення матеріалу, з якого виготовлена зброя, наявності сильнодіючих і отруйних речовин;

- мистецтвознавча: належність предмета до антикварної зброї, її історичне значення, культурна цінність.

Визначаючи момент призначення експертизи, необхідно враховувати: властивості та стан об'єктів експертного дослідження; необхідність та можливість отримання порівняльних зразків; особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення та ін.); слідчу ситуацію.

Відповідно до ч.4 ст.69 КПК України експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків [2].

Так, галузевим нормативним актом, який регулює діяльність щодо призначення та проведення експертних досліджень, є Закон України «Про судову експертизу» [3].

Література

1. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 208 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI в редакції від 11.06.2016 // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038 – XII / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/print>.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Кузнєцов В. В.,

аспірант докторантури та аспірантури ОДУВС

Горбаньов І. М.,

*к. ю. н., с. н. с., доцент, професор кафедри
криміналістики та психології ОДУВС*

Огляд місця події грає незамінну роль при розслідуванні багатьох злочинів, у тому числі тих, що учинені з подоланням електронних засобів та систем контролю доступу. За результатами вивчення 217 матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів, учинених з подоланням електронних засобів та систем контролю доступу, огляд місця події поводився у 100% випадків. Такі дані пояснюються тим, що розслідування згаданих злочинів у більшості випадків проводиться «від злочину (факту протиправних дій) до злочинця». Тобто спочатку виникає повідомлення про вчинення кримінально-караного діяння, а у подальшому починається розслідування злочинів вказаної категорії. Огляд місця події є складною слідчою (розшуковою) дією, що проводиться у непростій обстановці, під впливом постійно змінюваних суб'єктивних та об'єктивних факторів, у якій задіяно багато осіб та може бути використано значну кількість науково-технічних засобів. Слідчі, як керівники слідчо-оперативної групи, а також відповідальні службові особи, діючи у наведеній обстановці та умовах, під впливом ускладнюючих роботу факторів, через певну незвичність слідчої картини (сліди рук, одягу та запаху злочинців, електронні сліди – зміни у файлі блоку пам'яті транспортного засобу, наявність електронного сканера випромінювання брелоку сигналізації та інші), часто припускаються помилок на різних етапах проведення вказаної слідчої (розшукової) дії. Тож, для підвищення ефективності діяльності слідчих у науки криміналістики виникає завдання регуля-

рного та системного уточнення, адаптації, актуалізації та удосконалення рекомендацій з організації та тактики проведення огляду місця події при розслідуванні окремих видів злочинів, де висвітлюється їх специфіка та характерні особливості. Указане повною мірою стосується і організаційно-тактичних особливостей огляду місця події при вчиненні злочинів, пов'язаних з подоланням електронних засобів та систем контролю доступу.

Огляд місця події, на думку вчених у сфері кримінального процесу та криміналістики, це слідча (розшукова) дія, суть якої полягає в безпосередньому сприйнятті, виявленні, вивченні і фіксації слідчим, прокурором станів, властивостей і ознак матеріальних об'єктів, які, можливо, пов'язані із підготовкою, вчиненням чи приховуванням кримінального правопорушення, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо його обставин [1]. Автор наукової публікації, не вступаючи у полеміку з іншими науковцями та практиками, приймає за основу та вважає вказане визначення таким, що найбільш повно відображає сутність та риси такої слідчої (розшукової) дії як огляд місця події.

Огляд місця події при розслідуванні злочинів, учинених з подоланням електронних засобів та систем контролю доступу, спрямований на вирішення тих самих завдань, що і при розслідуванні інших кримінально-караних діянь. Однак при цьому має свою специфіку.

Загальними завданнями огляду місця події є: 1) виявлення слідів кримінального правопорушення й інших об'єктів, що можуть бути залучені до матеріалів кримінального провадження як речові докази; 2) з'ясування обстановки кримінального правопорушення; 3) виявлення інших обставин, які мають значення для кримінального провадження; 4) відображення (фіксація) в протоколі та додатках до нього всіх дій слідчого і всіх виявлених обставин [2, с. 327]. Указане є актуальним і для огляду місця події при розслідуванні злочинів, учинених з подоланням електронних засобів та систем контролю доступу.

За умов відносної схожості слідової картини досліджуваних злочинів з крадіжками чужого майна, огляд місця події, на слушну думку В. С. Бондаря, може бути орієнтований також на вирішення низки специфічних завдань, які полягають у фіксації не тільки обстановки події, а й внесених у неї змін, тому що вони є основою для опосередкованих висновків про: 1) спосіб дій злочинця, конкретну спрямованість його умислу, обізнаність про систему контролю доступу у приміщення квартири, місця зберігання цінностей; 2) знаряддя злому; 3) досвід вчинення крадіжок зазначеним способом і фізичну силу злочинця; 4) чисельність осіб, які брали участь у вчи-

ненні крадіжки; 5) можливе місцезнаходження слідів злочину на центральних та периферичних вузлах місця крадіжки, а також самому злочинцеві, його одязі (взутті), знаряддях злочину; 6) шляхи підходу та відходу злочинців з місця крадіжки; 7) можливо використаних транспортних засобах; 8) особу злочинця (злочинців) (професійні навички; анатомічні та інші дані; предмети, що належать крадіям); 9) документи на номерні викрадені речі чи коробки до них; 10) причини і умови, які сприяли вчиненню злочину [3, с. 95-96]. Наведені специфічні завдання є вельми важливими і для огляду місця події за фактами вчинення злочинів, учинених з подоланням електронних засобів та систем контролю доступу.

Цікавим нам здається закордонний досвід організації проведення оглядів місць події. Так, на слушну думку радника/тренера з питань кримінальних розслідувань Консультативної місії ЄС Клауса Вінтера до проблем, що виникають на місці злочину та наслідки неналежної роботи є: 1) цікавість сторонніх осіб (громадян, поліції...); 2) втручання чи забруднення місця події; 3) втрата доказів; 4) конфліктні ситуації з іншими відділами/управліннями (бездіяльність, маніпулювання); 5) вільний доступ – неналежний чи недостатній охорона/захист місця злочину. Наведені проблеми є актуальними і для діяльності Національної поліції України, бо, як і у Данії, слідчо-оперативна група не завжди першою прибуває на місце події. Зазвичай, там можуть вже бути присутніми потерпілий, свідок, перший наряд патрульної поліції, медичні працівники, рятувальники, керівники відділу/управління поліції, керівники патрульних поліцейських, поліцейській прес-офіцер, відділ комунікації поліції, громадські активісти, родичі потерпілого, журналісти та інші. Вказані особи цікавлячись подією змінюють слідову картину на місці події, знищують сліди, у тому числі виникає небезпека перехресного забруднення біологічних доказів ДНК (між людьми/різними місцями злочину). Вказане призводить до втрати доказів [4]. Для комплексного вирішення описаної багаторівневої проблеми датські поліцейські зобов'язані: 1) жорстко дотримуватися чітко прописаних процедур щодо дій на місці події; 2) обов'язково використовувати журнал (бланки) для обліку осіб, які відвідують місце злочину. Кожен наряд поліції має бланки обліку осіб, які відвідують місце злочину, котрі потім стають обов'язковим додатком до протоколу огляду місця події. Отже, якщо першим на місце події прибуває наряд патрульної поліції, то надавши домедичну допомогу, затримавши злочинців, встановивши периметр і т.д., вони без винятку заносять до такого

бланку усіх осіб, які хочуть відвідати місце події, у тому числі співробітників слідчо-оперативної групи.

За змістом журнал обліку осіб, які відвідують місце злочину, містить наступну інформацію: ПІБ/ відділ/ звання особи, яка відвідує місце злочину; мета відвідин (у якій якості); які засоби захисту використовувалися відвідувачем (рукавиці, маска, захисний одяг); точний час/дата входу на місце події та виходу з нього. Отже, журнал заповнюється нарядом, який першим виїхав на місце події. Коли розслідування на місці події закінчилося, журнал передається слідчому і долучається у якості додатка до протоколу огляду місця події.

Таким чином, описаний журнал з одного боку забезпечує облік осіб, які відвідують місце злочину, а з іншого – зміцнює їх дисципліну на місці події та підвищує загальну відповідальність. Отже, є всі підстави визнати позитивним досвідом упровадження такого журналу до документообігу Національної поліції України.

Підсумовуючи все сказане, відзначимо, що: 1) огляд місця події при розслідуванні злочинів, учинених з подоланням електронних засобів та систем контролю доступу, має свою специфіку; 2) вважаємо за необхідне врахувати передовий європейський досвід та упровадити журнал (бланки) для обліку осіб, які відвідують місце злочину, котрі потім стають обов'язковим додатком до протоколу огляду місця події.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ківалов С. В., Міщенко С. М., Захарченко В. Ю. Х.: Одиссей, 2013. 1104 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/KPK-komentar.pdf> (дата звернення: 20.04.2020).
2. Криміналістика : підручник / Пясковський В.В. та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
3. Методика розслідування квартирних крадіжок: навч.-метод. посібник / Бондар В. С. та ін. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. 400 с.
4. Брифінгове заняття за участі представників КМЕС URL: <http://oduvs.edu.ua/news/brifingove-zanyattya-za-uchasti-predstavnikiv-kmyes/?fbclid=IwAR2IvOmAGYCdYKZv6kMuaIb302KKjOWSnYioStEl iC5i8vq4iHdVyLpDbYw> (дата звернення: 20.04.2020).

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ З МОБІЛЬНИХ ТЕРМІНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ (СМАРТФОНІВ), ЯКІ БУЛИ ВИЛУЧЕННІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Лісніченко Д. В.,

*к. ю. н., викладач кафедри
кримінального процесу ОДУВС*

Нестримний розвиток науково-технічного прогресу впливає на всі без виключення сфери людської життєдіяльності. Особливо це стосується комунікації та зв'язку. Ми маємо на увазі мобільні термінали зв'язку (смартфони), які перетворились з простих засобів комунікації на пристрої надширокого спектру застосування, що дозволяють здійснювати: доступ до інформації; платіжні операції; навчання; трудову діяльність; спілкування; передачу інформації; фото- та відеофіксування та багато іншого. Оскільки зазначений термінал (смартфон) здійснює таку кількість операцій, останній накопичує величезний масив інформації про свого власника. Зазначений пристрій може «розповісти» про коло знайомств та спілкування, фінансові операції, місця перебування, інтереси та інше про свого власника.

Звичайно це дуже цінна інформація для правоохоронних органів в аспекті їх діяльності, але безконтрольне та неврегульоване використання зазначеної інформації невідворотно призведе до порушень конституційних прав особи та громадянина.

Законодавчі органи різних країн усвідомлюючи зазначені ризики, намагаються врегулювати, та напрацювати порядок доступу правоохоронних органів до інформації, яка міститься в мобільному терміналі зв'язку (смартфоні).

Не виключенням є і наша країна. Згідно Закону України № 2213-VIII від 16.11.2017р., частину другу статті 168 КПК України було доповнено абзацами третім та четвертим, а саме:

«Забороняється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

У разі необхідності слідчий чи прокурор здійснює копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста» [1].

Варто зазначити прогресивність зазначеної норми, що на законодавчому рівні дозволяє здійснювати копіювання інформації, що знаходиться в мобільному терміналі зв'язку.

Основний спосіб здобути необхідну інформацію, це отримати доступ до мобільного пристрою та аналіз даних, які містяться в мобільному пристрої. Здебільшого такий доступ можливо здійснити під час затримання (особистого обшуку), огляду або обшуку в рамках тимчасового вилучення майна, що в подальшому вимагає звернення до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на зазначений мобільний пристрій.

Однак, розвиток науково-технічного прогресу, на даний час, дозволяє отримати доступ до необхідної інформації в мобільному пристрої, не здійснюючи тимчасове вилучення майна з подальшим накладенням арешту на майно, а маючи в своєму розпорядженні мобільний пристрій, лише на декілька хвилин в рамках проведення затримання, огляду чи обшуку.

Одним з пристроїв, які можуть здійснювати копіювання інформації, яка знаходиться на мобільному пристрої є XRY (виробництва компанії Micro Systemation, Швеція). Програмно-апаратний комплекс призначений для проведення захищеного вилучення цифрових даних з різноманітних мобільних пристроїв, таких як смартфони, GPS-навігатори, 3G-модеми, портативні аудіоплеєри, планшетні комп'ютери. В результаті дослідження телефонів створюються захищені від несанкціонованого доступу звіти, які можна вивести на друк або записати на компакт-диск [2].

Звичайно, в рамках розслідування кримінальних правопорушень при тимчасовому вилученні мобільних пристроїв, особу, яка здійснила таке вилучення, перш за все, цікавить саме інформація, яка знаходиться на мобільному пристрої, а не сам пристрій. Отже відпадає необхідність в подальшому звертатись до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на мобільний пристрій, з метою отримання можливості аналізу та використання як доказу інформації, що знаходилась на мобільному пристрої.

Однак, виникає питання, чи буде доказ на підставі отриманої шляхом копіювання інформації з мобільного пристрою допустимим, якщо слідчий не отримав дозволу суду на арешт джерела цієї інформації як підтвердження законності її отримання? Якщо в кримінальному про-

вадженні як доказ буде використовуватись інформація з мобільного пристрою, то, чи вказаний мобільний пристрій повинен знаходитись у фактичному законному володінні сторони обвинувачення?

Крім того, деякі науковці зазначають, що відповідно до ч.1 ст. 258 КПК України, ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді. Відповідно до ч.1 ст. 264 КПК України, пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді. Таким чином, без ухвали слідчого судді, ніхто не має права провести огляд комп'ютерної техніки чи мобільного телефону особи з відома, чи без відома власника даної інформаційної системи. На практиці ж системою є така ситуація, коли слідчий, вилучивши під час обшуку мобільний телефон чи комп'ютер особи, не звертаючись до слідчого судді за дозволом на зняття інформації з електронних інформаційних систем, проводить огляд даних пристроїв, складає протокол огляду і використовує отриману таким чином інформацію, як доказ в кримінальному провадженні. Таким чином, слідчий прямо порушує ч.1 ст. 258 та ч.1 ст. 264 КПК України. Відповідно, в разі відсутності дозволу слідчого судді на зняття інформації з електронних інформаційних систем особи, але отримання з даних інформаційних систем інформації шляхом огляду мобільного телефону чи комп'ютера, яку слідчий відобразив в протоколі огляду, то отримана таким чином інформація не може бути визнана допустимим доказом в кримінальному провадженні, оскільки даний доказ отриманий не в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України [3].

Ми не зовсім згодні з такою позицією. Згідно ч.1 статті 246 КПК України – негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Тобто особа не знає про факт проведення таких дій. В той же час коли мобільний пристрій вилучається під час затримання чи обшуку, факт вилучення мобільного пристрою є явним, тому на нашу думку огляд такого мобільного пристрою не може вважатись негласною слідчою розшуковою дією, яка передбачає отримання дозволу слідчого судді.

Свою позицію, з якою ми погоджуємось щодо порядку отримання інформації, яка міститься на мобільному терміналі зв'язку, та оцінки її допустимості в кримінальному провадженні, зазначив Верховний Суд України в своїй постанові № 727/6578/17 від 9 квітня 2020 року, де

колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду, визнав безпідставним твердження захисника про те, що під час досудового розслідування було здійснено незаконний (без постанови слідчого судді) доступ до відомостей з електронних інформаційних мереж, який оформлений як протокол огляду предмета – телефону.

Сутність такої негласної слідчої (розшукової) дії як доступ до зняття інформації з електронних інформаційних систем полягає у здійсненні на підставі ухвали слідчого судді пошуку, виявлення і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до яких обмежений власником, володільцем або утримувачем системи розміщення її у публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи або логічним захистом доступу, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача.

Що ж стосується інформації, яка була наявна в мобільному телефоні, то вона була досліджена шляхом включення телефону та огляду текстових повідомлень, які в ньому знаходились та доступ до яких не був пов'язаний із наданням володільцем відповідного серверу (оператором мобільного зв'язку) доступу до електронних інформаційних систем. В даному випадку орган досудового розслідування провів огляд предмета – телефона, та оформив його відповідним протоколом, який складений з дотриманням вимог кримінального процесуального закону.

За таких обставин Суд не вбачає жодних порушень вимог кримінального процесуального закону при розгляді даного кримінального провадження [4].

Все вищезазначене свідчить про необхідність подальшого законодавчого регулювання порядку отримання інформації, яка міститься в мобільних терміналах зв'язку, її аналізу та використання в кримінальному провадженні.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-17: станом на 20.04.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 20.04.2020)
2. Виявлення, фіксація та вилучення криміналістично значущої інформації з мобільних пристроїв під час розслідування кримінальних правопорушень / А. В. Холостенко, Д. С. Афонін, К. Ю. Ісмайлов, Д. В. Лісніченко, О. І. Постол. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2018. 38 с.
3. Андрій Леонов – суддя Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська «Особливості проведення негласних слідчих (розшукових)

дій під час досудового розслідування кримінальних проваджень» URL: https://zib.com.ua/ua/136530-osoblivosti_provedennya_nsr_d_v_kriminalnomu_provadzhenni.html

4. Постанова ВСУ №727/6578/17 від 09.04.2020 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345>

ТИПОЛОГІЯ ОСОБИ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ

Манукян В. М.,
курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Янковий М. О., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

На сьогоднішній день в суспільстві доволі часто зустрічаються випадки серійних вбивств, що є актуальною проблемою. Вивчення осіб, які здатні вбивати незліченну кількість людей з особливою жорстокістю дає нам змогу попереджати вчинення даного виду злочину та допомагає при розслідуванні і встановленні злочинця, тому займає важливе місце в криміналістичній характеристиці злочинів даної категорії.

Слід відмітити, що вивчення особи злочинця являє собою складну комплексну проблему, яка вимагає різнобічного підходу. Аналіз юридичної літератури показав декілька напрямків дослідження даного об'єкта: кримінологічне, кримінально-правове, кримінально-процесуальне, судово-психологічне, виправно-трудове та криміналістичне. Усі вони становлять єдине ціле – правове дослідження особи і вимагають єдиного підходу.

Вважаємо справедливим зауваження М. Т. Ведерникова, що в роботі криміналістичної характеристики злочинів даного виду досить важко виділити інформацію щодо особи злочинця, яка має суто криміналістичне значення, оскільки особа – єдине цілісне явище, всі сторони якого взаємопов'язані і взаємообумовлені [1, с. 76].

Ця обставина визначає міжнауковий взаємозв'язок правових наук, оскільки криміналістика черпає дані про особу злочинця головним чином з кримінології, кримінального права, психології, фізіології та у зворотному порядку постачає суміжні галузі знань своїми науковими рекомендаціями, що відбивають специфіку деяких сторін особи злочинця в механізмі вчинення злочину, способі слідоутворення тощо.

Низку важливих питань цієї проблематики висвітлили у своїх публікаціях психіатри, кримінологи та психологи, зокрема, Ю. М. Антонян, С. А. Афанасьєв, С. Н. Богомолова, Джон Дуглас, А. О. Бухановський,

А. Р. Павлов, Є. Г. Самовичев та ін. У подальшому дослідження, спрямовані на створення відповідної криміналістичної методики, проводили науковці-криміналісти: В. Д. Берназ, М. П. Водько, В. М. Ісаєнко, М. М. Китаєв, А. А. Масалов, В. О. Образцов, А. А. Протасевич, А. Л. Протопопов, Л. А. Соя-Серко, О. Б. Соловійов, В. Ю. Шепітько, А. В. Хамуков та ін.

Серійні вбивства являють собою сукупність злочинів, які різняться часом, простором і діями однієї особи або групи осіб. Дослідження окремих елементів, складання психологічного портрету, пошук певної інформації, яка буде вказувати на певну типологію злочинця має вплив на вибір напрямів розслідування з метою встановлення особи серійного вбивці та припинення вбивств. Як справедливо зазначається у відповідній криміналістичній літературі, психологічний портрет (профіль) злочинця являє собою різновид розумової моделі, заснованої на вивченні матеріалів кримінального провадження, результатів окремих слідчих (розшукових) дій, висновків судових експертиз, а також застосування спеціальних методів дослідження [2, с. 529].

Злочини, вчинені серійними вбивцями, дійсно нагавають відчуття страху і тривоги, але можливо, найбільше лякає те, що зовні вони є цілком звичайними людьми. Що змушує цих людей вбивати? В основному серійні вбивства скоюють через сексуальні збочення та маніакальні прояви в поведінці. Під поняттям «сексуальні убивства» в криміналістиці слід розуміти групу вбивств, що мають подібні (схожі) криміналістичні ознаки і безпосередньо поєднані із задоволенням ставової пристрасті [3, с. 302].

Враховуючи ту обставину, що серійні вбивства не завжди носять сексуальний характер, окремо виділяють ще декілька груп таких убивств. Наприклад, вбивства, які здійснюються під час учинення розбійних нападів з метою заволодіння матеріальними цінностями (як приклад, вбивства водіїв з метою заволодіння їх транспортними засобами). Також серійні вбивства, що вчиняються на замовлення, тобто найманими особами – «кіллерами», мотивом яких є отримання грошової винагороди за вбивство. Також слід враховувати ті серійні вбивства, які вчиняються на ґрунті психічних розладів та не мають на меті задоволення сексуальних потреб, а є виконанням «наказів голосів» або уявних осіб з метою, так званого, очищення суспільства від «непотрібних людей» чи з іншими нелюдськими цілями (приклад, серія вбивств, учинених Анатолієм Онопрієнком).

Звичайно, всі ці види серійних вбивств вчиняються різними способами, в різних місцях, за різних обставин, мають неоднакову кількість

жертв, різну періодичність вчинення, що може залежати як від особистісних якостей злочинців, так і мети, яку вони переслідують.

Одним з важливих завдань криміналістики є створення типологічних моделей злочинця щодо різних видів злочинів, зокрема серійного вбивства. У цьому плані криміналістами розроблено чимало різних класифікацій ознак злочинців. Серед них найбільш прийнятною для практики, на наш погляд, є класифікація, запропонована М. О. Селівановим. Він вважає доцільним поділити всі властивості злочинця на його власні та відносини з оточуючими [4, с. 132]. Із власних ознак злочинця в криміналістичних характеристиках в основному відбиваються такі, як стать, вік, інтелектуальний та фізичний розвиток, морально-психологічний образ, володіння певними професійними навичками, злочинним досвідом і т.д. Криміналістичний інтерес мають і різноманітні прояви відносин злочинця з оточуючими. Серед них – спосіб життя злочинця, прояв особистості в основних сферах діяльності, співвідношення місця проживання, роботи злочинця з місцем вчинення злочину, особливості правового, пільгового стану особи (посада, дипломатичний імунітет) тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що характеристика особи злочинця включає такі дані: а) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія і т.д.; б) психологічні – світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент і т.д.; в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші.

Враховуючи складність і багатогранність проблеми даного дослідження, розкриємо на прикладі основні риси особистості злочинців, які скоюють серійні вбивства.

Серійний вбивця заздалегідь планує злочин, обмірковує всі деталі, зокрема, місце вчинення вбивства, зброю, засоби вбивства, дії за допомогою яких буде приховувати докази тощо. Може розчленувати труп та позбавитись від нього частинами, приховати тіло жертви в малодоступному місці. Здатен навіть надати тілу визначену позу як знак, якщо він хоче сказати що-небудь цим убивством. Може повертатись на місце злочину для поновлення спогадів, інколи навіть для того, щоб вчинити наругу на залишках жертви. Може вступати в контакт з поліцією, співпрацювати. Вдосконалюється протягом всього періоду вчинення вбивств, що ускладнює його затримання, причому здатен настільки себе контролювати, що може взагалі припинити вбивати, щоб залишитися не встановленим. Злочинець під час допитів зосереджений, обмірковує лінію захисту. Може вести «гру» зі слідчим, якщо бачить в ньому довідченість і компетентність, тим самим заводити в оману.

Криміналістичне значення для організації розслідування та попередження серійних сексуальних вбивств має класифікація серійних сексуальних вбивць за способом учинення вбивств: «душители» (душать потерпілих) та «потрошители» (наносять потерпілим ушкодження колючо-ріжучими предметами, частіше за все ножами).

Характеризуючи серійних сексуальних убивць, можна виділити наступні їх риси. Частіше за все це одружені чоловіки, які проживають в містах, мають сім'ю, а саме дружину і дітей, а також відповідний освітній рівень. Відсутність у них сили та влади загострює відчуття власної неспроможності. Шляхом фізичного насилля та приниження інших людей злочинець доводить своє домінування. Зазвичай це пригнічені особи з негарною, відштовхуючою зовнішністю, агресія яких направлена на оточуючих.

Серед «душителей» можна виділити три групи вбивць, які вчиняють наступні дії: удушення без нанесення тілесних ушкоджень; удушення із нанесенням тілесних ушкоджень в область статевих органів; удушення із нанесенням тілесних ушкоджень не в область статевих органів.

Для «душителей» не є характерним прагнення до домінування, чого не скажеш про «потрошителей». Колючо-ріжучі предмети (ніж) – доповнення невивстаючої мужності, впевненості. Саме тому прагнення до домінування – це одна з причин, що зумовлюють вбивства та характер тілесних ушкоджень.

Серед «потрошителей» можна виділити дві групи вбивць: які вчиняють злочини із нанесенням жертві тілесних ушкоджень в область статевих органів; які вчиняють злочини із нанесенням жертві тілесних ушкоджень не в область статевих органів.

Отже, підводячи підсумки, слід зазначити, що нині, на жаль, відсутні наукові дослідження стосовно розгорнутої характеристики особи серійного вбивці. Відомі лише досить розрізнені факти з цього приводу, які в свою чергу мають велике значення для розуміння саме мотивації такої злочинної поведінки. Особистість серійного вбивці обов'язково є індивідуальною і, описуючи та оцінюючи характеристики злочинця (стать, вікові рамки; наявність (відсутність) родини; рід занять та рівень освіти; реакція на ситуацію розслідування та допиту; рівень сексуальної зрілості, чи може вчинити знову аналогічний злочин та інше), можна приблизно віднести його до конкретної класифікаційної групи та на цій підставі скласти портрет злочинця і розробити певний алгоритм його встановлення.

Література

1. Ведерников Н. Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления [Текст] / Н. Т. Ведерников // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. тр. М. : Всесоюз. ин-т по изучен. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1985. С. 76-79.
2. Криміналістика : підручник [Текст] / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Х. : ХНУВС, 2011. 665 с.
3. Пясковський В., Чорноус Ю. Криміналістика : навч. посібник [Текст] / В. Пясковський, Ю. Чорноус К. : Центр навчальної літератури, 2017. 348 с.
4. Селиванов Н. А. Криминалистика : система понять [Текст] / Н. А. Селиванов. М. : Юрид. лит., 1992. 152 с.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЦИХ ЗЛОЧИНІВ

*Мельнікова О. О.,
к. ю. н., викладач кафедри кібербезпеки
та інформаційного забезпечення ОДУВС
Безродна А. В.,
студент ОДУВС*

Торгівля людьми є глибоко криміналізованим явищем. Вона підтримується кримінальними організаціями, що відіграють ключову роль у даному бізнесі.

Поняття торгівлі людьми міститься в статті 149 КК України. Зміст статті визначає три самостійні форми торгівлі людьми:

- продаж людини (передача людини у фактичну власність іншої особи за грошову винагороду);
- інша оплатна передача людини (передача людини у фактичну власність за матеріальну винагороду у вигляді інших, крім грошей, цінностей (коштовностей, цінних паперів тощо), або за надання послуг матеріального характеру);
- інша незаконна угода щодо передачі людини (здійснення стосовно людини, будь-якої іншої (крім продажу та іншої оплатної передачі) незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщен-

ням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам)).[1]

Щодо криміналістичної характеристики торгівлі людьми, то можна визначити такі елементи:

- а) спосіб вчинення торгівлі людьми;
- б) «слідова картина» торгівлі людьми;
- в) особа потерпілого;
- г) особа злочинця.

Спосіб вчинення торгівлі людьми. Для вчинення наведених злочинів характерна наявність декількох взаємопов'язаних між собою етапів злочинної діяльності, обов'язковими елементами якого, як правило, є:

1) створення фірм, які, прикриваючись підприємницькою або спонсорською діяльністю, вербують та вивозять за кордон людей під виглядом їх подальшого працевлаштування;

2) налагодження корумпованих зв'язків з посадовими особами державних органів, які займаються оформленням та видачею необхідних для виїзду за кордон документів, а також здійснюють безпосередній контроль за переміщенням громадян через державний контроль України;

3) підшукування поза межами України за участю іноземних громадян «ринків збуту» для продажу потерпілих з метою їх подальшої експлуатації;

4) підшукування та вербування осіб, які з огляду на вік та зовнішні дані можуть бути використані для продажу;

5) добір способів для переміщення потерпілих через державний кордон України – законного (за дійсними документами) або незаконного (за підробленими документами або нелегально, без будь-яких документів);

б) примушування людей до виконання тої чи іншої роботи та контроль над ними після прибуття в країну призначення;

7) вибір способу оплати та перевезення грошей за поставлений таким чином «товар».

Характерними ознаками злочинних груп, що спеціалізуються на торгівлі людьми, є розподіл ролей, до складу яких, як правило, входять:

- організатор (керівник), який здійснює загальне керівництво діяльністю об'єднання, забезпечує розподіл між учасниками прибутків від злочинної діяльності, підтримує корумповані зв'язки з працівниками відділів Державної міграційної служби України для оформлення необхідних для виїзду документів, налагоджує міжнародні контакти, планує злочинну діяльність угруповання. Дуже часто організатори

мають помічників, як правило, осіб жіночої статі, які самі раніше були в ролі жертви від торгівлі людьми;

- «вербувальники», тобто особи, які підшукують людей для подальшого їх продажу та безпосередньо спілкуються з останніми з цього приводу, використовуючи обман або зловживання довірою;

- «кур'єри», які займаються безпосереднім переміщенням потерпілих через державний кордон України, передачею останніх «покупцям» та перевезенням одержаних за них грошових коштів;

- закордонні «покупці», які займаються безпосереднім «працевлаштуванням» отриманих таким чином людей (можлива наявність посередників).

«Слідова картина» торгівлі людьми. Спектр об'єктів криміналістичного дослідження, що зберегли на собі інформацію про подію злочину, у кримінальних провадженнях про торгівлю людьми досить широкій і утворює чотири великі групи:

1) документи (загальногромадянські та закордонні паспорти потерпілих та злочинців з візами та відмітками про перетинання державного кордону, анкети-заяви на отримання закордонних паспортів, боргові розписки тощо);

2) предмети (засоби, за допомогою яких підроблялися паспорти та інші документи, необхідні для отримання віз для виїзду за кордон, бланки документів тощо);

3) електронні носії інформації (системні блоки комп'ютерів, жорсткі та гнучкі магнітні диски тощо);

4) пам'ять людей (ідеальні відображення).[2]

Особа потерпілого. Найхарактернішими ознаками осіб, які складають потенційну групу ризику бути втягнутими в торгівлю або стати об'єктами торгівлі людьми є наступні. По-перше, жертви торгівлі людьми – це, як правило, молоді люди віком від 18 до 25 років. Потерпілі, які не відповідають цим віковим параметрам – скоріше, виключення.

По-друге, потерпілі-жінки, як правило, відрізняються привабливою зовнішністю. Це представляється цілком логічним, оскільки за привабливих людей можна одержати більше грошей і тому вони користуються більш високим попитом.

По-третє, абсолютна більшість жертв торгівлі людьми – з малозабезпечених родин.

По-четверте, в більшості випадків, потерпілі мають середню освіту, а іноді навіть і незакінчену середню.

По-п'яте, на момент вербування всі потерпілі були безробітними, хоча деякі з них раніше працювали продавцями на ринках чи в кіосках.

Особа злочинця. Узагальнену характеристику особи злочинця визначити дуже важко, оскільки неможливо виділити характерні особливості – загальні для всієї категорії злочинців. Серед них 43,4% чоловіків та 56,6% жінок. Дуже великий віковий діапазон (до 18 років – 6% осіб, які проходили за кримінальними справами; 18-30 років – 38,6% осіб; 30-45 років – 48,2%; більше 45 років – 7,2%), різний рівень освіти (неповна середня – 19,3% осіб; середня – 69,9%; незакінчена вища – 3,6%; вища – 7,2%); 6% осіб – іноземні громадяни; 77,1% осіб, які притягувались до кримінальної відповідальності за кримінальними провадженнями (справами) про торгівлю людьми, не мали постійної роботи [3].

Торгівля людьми має певні криміналістичні особливості через те, що ці злочини головним чином вчиняються злочинними групами на досить високому рівні організованості. Групи створюються, як правило, на ґрунті особистих знайомств, до їх складу входять як громадяни України, так і іноземці.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити певний висновок, що торгівля людьми – це злочинна діяльність «високого прибутку та невеликого ризику», яка руйнує життя жертв, а іноді позбавляє їх життя. Не буде перебільшенням стверджувати, що цей злочин є сучасною формою сексуального рабства. Суспільна небезпека торгівлі живим товаром як надзвичайно небезпечною злочину полягає в посяганні на найцінніші та невід'ємні права людини – право на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканість, свободу пересування та вільний вибір проживання.

Література

1. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>
2. Алексеев О. О. Розслідування окремих видів злочинів. [текст] : навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / О. О. Алексеев, В. К. Весельський, В. В. Пясковський К. : «Центр учбової літератури», 2014.
3. Смірнов Г. К. Методика розслідування торгівлі людьми: проблеми теорії і практики / Г. К. Смірнов. М.: Вид-во «Юлінформ», 2008.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

*Натяжко М. С.,
студент ОДУВС*

*Науковий керівник: **Калянова О. Д.**, к. ю. н., с. н. с.,
доцент кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Різноманіття тактик проведення слідчих дій висуває нові вимоги до правоохоронних органів у їх діяльності. Використання необмежених можливостей нових винаходів науки і техніки при розкритті кримінальних проваджень дає шанс підвищити рівень ефективності роботи слідчих, а тим самим допомагає гарантувати безпеку правосвідомим громадянам. Одним з прикладів використання дарів сучасної науки може бути застосування поліграфу при проведенні слідчих дій, зокрема, допиту.

Ідея запровадження поліграфу у слідчу діяльність в теорії криміналістики привернула увагу багатьох науковців, серед яких А.Ф. Волобуєв, В.Л. Попов, В. І. Камінська, Н.А. Селіванов, Д. С. Хижняк та інші.

Допит – одна з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій, яка проводиться на основі ст. 223, 224 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Допит спрямований на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. [1]

У той час, коли у більше 50 країнах світу протягом багатьох років правоохоронні органи використовують під час допиту поліграф, в Україні питання використання методів реєстрації психофізіологічних реакцій людини залишається відкритим.

Багато вчених відсутність законодавчої бази в даній сфері аргументують тим, що результати, отримані під час використання поліграфа, мають орієнтовне значення і не можуть застосовуватись як доказ. [4]

В Україні існує лише базове законодавство, яке дозволяє поверхово ознайомитися із правовими засадами використання поліграфу. У Законі України «Про судову експертизу» зазначено, що результати використання поліграфа набувають доказової сили тільки у рамках призначеної судової експертизи. Як наслідок, перевірка на поліграфі можлива лише при добровільній згоді особи або у випадку проведення експертизи, призначеної судом [2].

У законодавчій ініціативі зустрічалося декілька варіантів запровадження поліграфу у слідчій діяльності, зокрема існує законопроект «Про поліграфологічну діяльність», який так і не був прийнятий. [3]

Застосування поліграфу потребує спеціальних знань, якими володіє поліграфолог. Прилад фіксує об'єктивні фізіологічні параметри людини, тому надати обґрунтовані кінцеві висновки за результатами опитування особи за спеціальними методиками може тільки фахівець. Ця умова підвищує рівень достовірності результатів, а отже, і можливість розкриття кримінального правопорушення.

При проведенні допиту існує дуже великий ризик суб'єктивності сприйняття інформації слідчим, а також вплив статусу допитуваної особи у кримінальному провадженні.

Отже, використання поліграфу при допиті – це велика допомога слідчому. При правильному і грамотному застосуванні цей прилад допомагає виключити суб'єктивний фактор у розслідуванні кримінальних правопорушень. Для запровадження поліграфу у слідчій діяльності необхідно:

1. створити спеціалізовану законодавчу базу;
2. надати спеціальний статус поліграфологам у кримінальному провадженні та закріпити це, зокрема, у КПК України;
3. визнання результатів поліграфу доказом у кримінальному провадженні.

Крім того, важливим фактором під час проведення допиту із застосуванням поліграфу є присутність психолога, який допоможе слідкувати за психоемоційним станом допитуваної особи.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Закон України «Про судову експертизу» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст.232 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
3. Проект закону України «Про поліграфологічну діяльність» // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JH35Q1AA?an=3>
4. Поповичев С.В. Взаимосвязь потребности в безопасности субъекта и вероятность распознавания лжи в опросе с применением полиграфа: автореф. дисс. ... канд. психолог. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии». Москва, 2011. 18 с.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ОЦІНКА ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

Нуца М. П.,

курсант ОДУВС

Науковий керівник: Ковальова О. М.,

викладач кафедри криміналістики та психології ОДУВС

Оцінка і використання в доказуванні результатів отримання інформації про зв'язок між абонентами і (або) абонентськими пристроями – це заключний етап проведення такої негласної (слідчої) розшукової дії як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (стаття 263 КПК України). Після проведення слідчої дії повинен проводитися аналіз виконаної роботи і отриманих результатів, необхідних як для перевірки достовірності наданої інформації, так і для вирішення питання про її значущості для подальшого доказування певних обставин і шляхи подальшого використання. На даному етапі виявляються допущені при проведенні слідчої дії помилки, оцінюються їх наслідки, вирішується питання про доцільність повторного проведення цієї слідчої дії [1].

Результатом проведення слідчої дії, що стосується отримання інформації про зв'язок між абонентами і (або) абонентськими пристроями, є представлений операторами зв'язку документ, що містить інформацію про з'єднання між абонентами і (або) абонентськими пристроями. Аналіз даного документа вимагає не тільки з'ясування належності, допустимості, достовірності отриманої інформації, а й вирішення питання про її достатність в процесі доказування у кримінальному провадженні.

Документ, що містить інформацію про зв'язок між абонентами і (або) абонентськими пристроями, наданий операторами зв'язку, є джерелом криміналістично значимої інформації. У ньому можуть бути зафіксовані відомості про осіб, які брали участь в підготовці, здійсненні і прихованні слідів злочину, предметах злочинного посягання, про обставини протидії розслідуванню злочину і інші відомості, пов'язані з певною подією.

Під час огляду документа, що містить відомості про з'єднання між абонентами і (або) абонентськими пристроями, від операторів зв'язку з метою використання як доказу у справі потрібно встановити певний зв'язок між змістом даного документа з обставинами, що входять до предмету доказування. На практиці встановлення такого зв'язку для слідчих становить певну складність. Це пов'язано з тим, що слідчий,

вимагаючи від операторів зв'язку інформацію про телефонні з'єднання за певний період, може отримати значну за обсягом інформацію про з'єднання абонентів. Крім того, в рамках одного кримінального провадження можуть перевірятися різні обставини вчиненого злочину за допомогою отримання інформації від операторів зв'язку. Вивчення документів та проведення порівняльного аналізу отриманих даних з різними фактами злочинної події – це клопітка робота слідчих і оперативних працівників [3].

Отримання від операторів зв'язку відомостей, які безпосередньо відносяться до матеріалів справи, виключає збирання непотрібної інформації, зайву витрату часу, захаращення справи. Разом з тим неогрунтоване виключення необхідної інформації загрожує неповнотою, однобічністю висновків, неправильними подальшими діями у кримінальному провадженні.

Документ, що містить інформацію про зв'язок між абонентами і (або) абонентськими пристроями, може бути долучений до кримінального провадження в разі, якщо відомості, що містяться в ньому сприяють встановленню обставин, що входять до предмету доказування, отримання інших доказів, а також перевірки вже зібраних по справі доказів.

Оцінка достовірності інформації, отриманої від операторів зв'язку, включає аналіз всього процесу його формування, а саме: умов виникнення, збереження і фіксації електронно-цифрових слідів, виявлених в програмно-апаратному комплексі системи стільникового зв'язку, умов створення, стану і вилучення документів, представлених слідчому установами операторів зв'язку.

Оцінка достовірності інформації про зв'язок між абонентами і (або) абонентськими пристроями, як правило, не викликає сумніву, тому що технічні можливості системи стільникового зв'язку дозволяють чітко відстежувати взаємозв'язку мобільного пристрою з будь-якої базової станцією, виробляти довготривале зберігання основних параметрів телефонного з'єднання в базах даних операторів зв'язку. Крім того, відомості, що розглядаються формуються і зберігаються в базах даних операторів зв'язку незалежно від будь-якого злочину у вигляді потенційної комп'ютерної інформації [2].

Документ, що містить інформацію про зв'язок між абонентами і (або) абонентськими пристроями, є носієм інформації про будь-яке явище, ця інформація становить зміст доказу. В силу різних причин слідчий не завжди може відразу отримати весь обсяг інформації, що міститься в документі. Так, при отриманні документа про телефонні з'єднання, обсяг інформації, яку слідчий може проаналізувати, може

бути невеликий і обмежуватися даними, про те що певний абонент за допомогою мобільного телефону здійснив з'єднання з певними абонентськими номерами. Згодом обсяг отриманої інформації може збільшуватися після встановлення відомостей про власників абонентських номерів і причетності їх до розслідуваного злочину [3].

Слід також зазначити, що в ході попереднього розслідування зустрічаються ситуації, коли допитуваний учасник кримінального судочинства стверджує, що у час, який цікавить слідчого він перебував на значній відстані від місця злочину, хоча в представленому документі про телефонний зв'язок вказується, що телефонні з'єднання даного абонента приймала базова станція, розташована поблизу місця скоєння злочину. Крім того, може виникнути зворотна ситуація, коли допитуваний дасть свідчення, що він в певний час перебував біля місця злочину, а за даними операторів зв'язку телефонні сигнали, його мобільного телефону, брала базова станція, розташована на значній відстані від даного місця.

При обліку даних ситуацій важливо аналізувати технічні особливості мобільного телефону, силу приймання сигналів базовою станцією, погодні умови, пересічений рельєф місцевості тощо. Зазначені умови впливають на те, що сигнали, які надходять з мобільного телефону може прийняти базова станція, яка буде знаходитися на більш далекій відстані від місця з'єднання, а не базова станція, розташована на близькій відстані, проте перекрита якою-небудь перешкодою. Основними шляхами виходу зі сформованих ситуацій будуть заходи слідчого по перевірці та уточненню показань даних осіб.

З результатів дослідження видно, що відомості, отримані з баз даних операторів зв'язку, в більшості випадків використовуються в якості доказової інформації. Крім зазначеної інформації, в ході розкриття і розслідування злочинів слідчі звертаються до інформації, яка має допоміжний характер, та яку в криміналістиці зазвичай називають орієнтуючою [3], необхідної для розробки версій, підготовки слідчих дій тощо.

Таким чином, отримання відомостей про телефонні зв'язок дасть можливість слідчому отримати об'єктивно зафіксовану в базі даних операторів зв'язку інформацію, яку можна ефективно використовувати в як доказову так і орієнтуючу й розшукову.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Стаття 263. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Науково-практичний коментар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/1782100149396/pravo/znyattya_informatsiyi_transportnih_telekomunikatsiynih_merezh

3. Криміналістика [текст] : підручник. / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

*Пацалова О. О.,
студент ОДУВС*

*Науковий керівник: Калаянова О. Д., к. ю. н., с. н. с.,
доцент кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Слідчі (розшукові) дії функціонують у межах узгодженої цілісної системи, що направлена на збір, дослідження, оцінку й використання доказів у ході досудового розслідування окремого кримінального провадження. Допит є найбільш поширеним засобом збирання доказів. Також це стосується і допиту неповнолітніх під час досудового розгляду.

Неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцятирічного віку, залучаються до сфери кримінального судочинства і підлягають допиту як обвинувачені (підозрювані, підсудні, засуджені, виправдані), потерпілі, свідки та особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до виповнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність у справах про застосування примусових заходів виховного характеру.

Їх допит, на відміну від допиту дорослих, з огляду на вікові, фізіологічні, психологічні, психосоціальні фактори та процесуальний статус у кримінальному провадженні, має процесуальні і тактичні особливості та потребує застосування особливої методики.

Особливості допиту неповнолітніх обумовлені не тільки специфікою поведінки, а й своєрідним процесуальним порядком проведення в плані забезпечення гарантій об'єктивності – участю педагога, психолога, законних представників, а за необхідності й лікаря. Допит неповнолітнього потребує глибокого знання особливостей його психіки, виняткового вміння проводити цю слідчу дію, тактовності і стриманості, культури спілкування [1, с. 15].

При підготовці до допиту слідчий повинен здійснювати комплекс заходів організаційного та тактичного характеру. У психологічному плані таку підготовку дослідники поділяють на три основні рівні – пізнавальний, прогностичний і синтезуючий. Перший полягає у вивченні матеріалів кримінального провадження, ознайомленні з оперативно-розшуковими даними, збиранні відомостей про особистість допитуваного, вивченні спеціальних питань. Інформація, отримана на цьому рівні, дозволяє потім прогнозувати різні ситуації допиту й використовувати певні тактичні прийоми. Підготовка до допиту завершується на синтезуючому рівні й охоплює складання плану цієї процесуальної дії [2, с. 177].

Одним із важливих питань підготовки до допиту неповнолітнього – вибір доцільного місця і обстановки допиту (вдома, в кабінеті слідчого, в школі тощо), які повинні імпонувати допитуваному, створювати необхідну психологічну настроєність і можливість провести його найефективніше, щоб без потреби не піддавати дитину декільком допитам.

Згідно з досвідом юридичної практики допит неповнолітніх молодших вікових груп найдоцільніше проводити в обстановці, добре знайомій і звичній для допитуваного, – дитячому садку, школі чи квартирі неповнолітнього або близьких йому осіб [2, с. 178].

Відповідно до статті 226 Кримінального процесуального кодексу України допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день [3].

Нетривалість допитів неповнолітніх осіб пов'язана з тим, що ці особи швидко стомлюються, їх увага розсіюється, що призводить до неповноти показань. Якщо допит проводиться протягом тривалого часу, необхідно передбачити перерви для відпочинку й відновлення уваги неповнолітнього [4, с. 6].

Серед різних індивідуально-психологічних особливостей неповнолітнього допитуваного найбільший інтерес становлять ті, що формують його як особистість: спрямованість, світогляд, ціннісні орієнтації, особливості характеру, які виявляються в самооцінці, ставленні до оточуючих. Збираючи такі дані й аналізуючи їх, слід з'ясовувати їх дійове відображення у вчинках та висловлюваннях неповнолітнього.

Така поглиблена робота найчастіше проводиться у слідчих ситуаціях, коли допит є особливо важливим для процесу розслідування, більше того, коли допитуваний підозрюється у причетності до скоєння кримінального правопорушення.

Дуже важливо безпосередньо під час допиту налагодити з неповнолітнім психологічний контакт. В. Ю. Шепітька зазначає, що психо-

логічний контакт – це найбільш сприятлива психологічна «атмосфера» допиту, яка сприяє взаємодії та взаємовідносинам між її учасниками. Тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним, ґрунтуються на даних психології, логіки та інших наук [5, с. 16].

Велике значення мають культура мови, її виразність та інтонація. Запитання потрібно ставити спокійним тоном, формулювати їх просто, чітко, лаконічно і зрозумілою для дитини мовою, з урахуванням її вікових та психологічних особливостей.

В. О. Коновалова пропонує під час допиту неповнолітніх дотримуватися таких рекомендацій: створювати обстановку допиту, найбільш сприятливу для психологічного контакту; бути ввічливим та уважним; критично оцінювати отриману під час допиту інформацію, зіставляючи її з доказами; акцентувати увагу допитуваного на наявних у слідчого доказах в цілях попередження неправди, відмови від дачі показань, обмови і самообмови; роз'яснювати присутнім стороннім особам їх роль у допомозі слідчому, акцентуючи увагу на тому, що оціночні функції не входять у компетенцію допитуючого [6, с.119].

Отже, проведення допиту малолітніх та неповнолітніх як окремої категорії осіб у кримінальному провадженні обумовлюється віковими особливостями їх психіки, що впливають на характер сприйняття, запам'ятовування та відтворення допитуваними обставин кримінального провадження.

Література

1. Лукьянов Е. Особенности допроса несовершеннолетнего свидетеля и потерпевшего. Закон и жизнь. 2005. № 1. С. 15-18.
2. Павлюк Н. В. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх. Проблеми законності. 2008. № 93. С. 175-178.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 13.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.04.2020).
4. Закатов А. А. Психологические особенности тактики производства следственных действий с участием несовершеннолетних: учеб. пособие / А. А. Закатов. Волгоград: Высш. следств. шк. МВД СССР, 1979. С. 31.
5. Шепітько В. Ю. Допит: наук.-практ. посіб. Харків: КримАрт, 1998. 35 с.
6. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харків: СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006. 176 с.

ДЕЯКІ ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Ребрік О.,

курсант ОДУВС

Науковий керівник: Ковальова О. М.,

викладач кафедри криміналістики та психології ОДУВС

Проблема ефективного досудового слідства стосується, насамперед, проблеми ефективного проведення слідчих дій як процесуального способу збирання, перевірки, оцінки та використання доказів. Так як за допомогою саме слідчих (розшукових) дії слідчі підрозділи мають змогу довести чи спростувати вину особи, зберігаючи при цьому всі принципи кримінального процесуального законодавства. Як вдало зазначав В. А. Образцов, якість використання інформаційного потенціалу, належне оволодіння та конструктивна реалізація корисної інформації знаходяться в прямій залежності від того, наскільки ефективно використаний слідчим тактичний, методичний, технічний арсенал кожної із проведених ним дій [1, С. 9]. Так, дійсно, чим вище активність слідчого та його інтелектуальні здібності, тим результативніше проведені слідчі дії й розслідування в цілому.

Сьогодні в криміналістиці існує достатня кількість праць учених, присвячених детальному викладу слідчих дій, зокрема, їх поняттю, сутності, вирішуваних завдань тощо. Слід згадати таких вчених криміналістів як: Р. С. Белкін, В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, І. М. Лузгін, В. Т. Нор, В. А. Образцов, Ю. М. Черноус, С. А. Шейфер та багато інших [2].

Під час досудового розслідування допиту належить визначальне місце: з усього бюджету часу, що витрачається слідчим на проведення слідчих (розшукових), інших процесуальних дій, на допит витрачається понад 80%. Допит розглядають як процес передачі слідчому особою, що допитується, інформації про подію, яка розслідується, або про пов'язані з нею обставини й осіб. Але, як спосіб отримання відомостей від особи, якій відомі дані, що цікавлять слідство, допит виступає лише в інформаційному плані. На практиці – це одна з найбільш складних слідчих (розшукових) дій. Складність допиту визначається не тільки тим, що слідчому нерідко протистоїть особа, яка не бажає давати показання, але і тим, що у показаннях добросовісної особи, яка допитується, можуть міститися помилки, перекручування і вигадки, які необхідно виявити і врахувати на шляху встановлення об'єктивних обставин кримінального провадження. Допит вимагає від слідчого високої професійної майстерності.

Тактика проведення допиту включає три етапи: підготовчий, робочий і заключний. Розглянемо перший із них.

Підготовка до допиту включає:

- а) збирання вихідних даних;
- б) тактичне забезпечення допиту;
- в) вибір часу і місця допиту;
- г) визначення способу виклику на допит;
- д) технічне забезпечення допиту;
- е) складання плану.

Стосовно тактики проведення допиту, слід зазначити, що найбільш доцільним є побудова допиту у формі вільної розповіді, поєднаної з використанням простих, коротких і зрозумілих запитань.

Під час проведення допиту, враховуючи саму особу неповнолітнього, можна застосувати такі тактичні прийоми допиту:

- наведення прикладів із життя осіб, які стали на злочинний шлях у ранньому віці, а саме – перспективу все життя провести за ґратами не досягнувши нічого в житті;

- викликати почуття аморальності вчинених протиправних дій, які обов'язково повинні бути пов'язанні з роз'ясненням, що не пізно стати на шлях виправлення і що ви, як слідчий, бажаєте допомогти;

- демонструвати поінформованість, яка, у свою чергу, змусить розповісти неповнолітнього всі обставини провадження;

- роз'яснити, що сприяння слідству дасть передбачену законом змогу пом'якшити або в деяких випадках уникнути кримінальної відповідальності та ін.

Заслуговують на увагу й такі тактичні прийоми:

- які заохочують допитуваного до роздумів та дачі свідчень: постановка запитань, котрі дозволяють уточнити, яка саме інформація відома допитуваному за даним провадженням; нагадування у загальних рисах про подію, що відбулася, уточнення його емоціонального стану, обстановки, умов, за яких формувалися його свідчення; оживлення асоціативних зв'язків з метою відновлення у пам'яті сприйнятих ним факторів і т.п.;

- спрямовані на створення психологічного дискомфорту для допитуваного при активній протидії слідству з метою відмови допитуваного від протидії та введення слідства в оману, створення уяви про безнадійність таких спроб, використання сумнівів допитуваного у спроможності дотримуватися до кінця обраної ним неконструктивної позиції, раптове пред'явлення найбільш важливих доказів та ін.;

- які застосовуються у безконфліктних ситуаціях: створення доброзичливої обстановки на допиті, що сприяє дачі повних та достовірних

свідчень, оживлення асоціативних зв'язків та надання допомоги у згадуванні сприйнятих допитуваним фактів, постановка уточнюючих питань з метою не допустити у свідченнях прогалин та неточностей та ін.;

- використовувані у конфліктних ситуаціях: створення на допиті суворої робочої обстановки, котра була б несприятливою для виразу неприязні до слідчого, а навпаки, викликала б повагу до нього; подолання неконструктивної позиції, створення враження про повну поінформованість слідчого про обставини справи; переконання допитуваного у безперспективності конфлікту, суперечок та приховування відомих йому фактів та ін.

Викрити неправду можна активним веденням допиту, тобто ставленням значної кількості запитань, що призводить до дезорганізації психічних процесів, тому що особі важко утримувати у пам'яті відповіді на попередні запитання [3].

Криміналістичній науці і слідчій практиці відомі наступні види питань, що можуть бути задані допитуваному: доповнюючі, уточнюючі, нагадуючі, контрольні, викриваючі.

1.Доповнюючі питання задаються з метою заповнити отримані показання, ліквідувати наявні в них пробіли.

2. Уточнюючі питання можуть бути задані для конкретизації отриманих відомостей.

3. Нагадуючі питання мають на меті оживити пам'ять допитуваного, викликати ті або інші асоціації. Нагадуючих питань зазвичай задається декілька, щоб сприяти процесу послідовного пригадування.

4. Контрольні питання задаються з метою перевірити отримані показання або одержати дані для такої перевірки.

5. Викриваючі питання покликані розкрити неправду, очевидну для слідчого. Їх постановка пов'язана зазвичай з пред'явленням допитуваному достовірних доказів, що спростовують його показання. Такі питання, як правило, складаються з двох частин. У першій фіксується пред'явлення допитуваному того або іншого доказу, друга містить пропозицію пояснити цей доказ або пов'язану з ним обставину.

Формулювання питань повинно бути таким, щоб виключити можливість односкладної відповіді (типу „так” або „ні”). Питання повинні бути чіткими, конкретними, зрозумілими і відноситися до предмету допиту.

Загалом, можна підсумувати, що планування і підготовка до проведення допиту включає в себе три основних елементи:

а) організаційний – забезпечення раціонального проведення допиту (коли і де доцільно провести його з позиції раціонального використання

бюджету часу і можливостей слідчого – сьогодні, завтра, ранком, увечері, одному або з помічником, які використати технічні засоби і т.п.);

б) змістовний – визначення повноти і взаємозв'язку обставин, які підлягають встановленню;

в) тактичний – встановлення відповідних засобів і прийомів вирішення конкретних завдань допиту (кого допитати раніше, яку інформацію необхідно зібрати або перевірити для викриття неправдивих показань, який рівень «готовності» допитуваного для реалізації намічених тактичних прийомів і т.п.).

Теоретична концепція допиту як криміналістична побудова включає в себе наукові положення, об'єднані в три блоки: 1) психологічний; 2) правовий і моральний; 3) тактичний; 4) організаційно-технічний. Блок психологічних положень – це або положення загальної психології, пов'язані з такими психологічними процесами, як сприйняття, пам'ять, відтворення тощо, або дані деяких розділів юридичної психології, що відображають, головним чином, дефекти цих процесів, специфіку процесів спілкування між учасниками допиту, ситуацій, які при цьому виникають, тощо. Оскільки обсяг матеріалу, відведеного на статтю, обмежений, ми не будемо розглядати їх, а зробимо висновок про те, що тактика допиту в цілому і всі її елементи повинні мати міцну психологічну основу як необхідний компонент їх наукового фундаменту; загальна тенденція психологізації криміналістичної тактики знаходить тут повне вираження, по суті, стає імперативною вимогою [4].

Блок правових і моральних положень включає в себе, поряд із аксіоматичними положеннями процесуального і морального порядку, такі, зміст яких проблематичний, а поняття досить аморфне, типу “духу закону”, і які, водночас, періодично відіграють вирішальну роль для тактики допиту. Положення цього блоку тісно стикаються з положеннями блоку тактичних положень, і тому доцільно розглядати їх комплексно.

Така слідчі дії, як допит є вкрай важливими при розслідуванні будь-якого злочину і вимагають відповідних знань щодо їх організації та порядку проведення. Від знань тактичних основ їх проведення залежить ефективне отримання доказів у провадженні, а тому і встановлення істини в ній.

Література

1. Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / [под ред. В. А. Образцова]. М. : Юристь, 1999. 501 с.

2. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський. К., 2005.

3. Криміналістика : підручник / кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і доп. Х., 2008.

4. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія / Чаплинський К. О. Дніпропетровськ, 2006.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАВДАННЯ СУДОВО-ОПЕРАТИВНОЇ ФОТОГРАФІЇ

Слободянюк А. В.,

курсант ОДУВС

Науковий керівник: Ковальова О. М.,

викладач кафедри криміналістики та психології ОДУВС

Відповідно до ст. 237 КПК слідчий під час огляду місця події в необхідних випадках проводить фотографування.

Актуальність даної теми полягає в особливостях дослідження судово-оперативної фотографії її методах та завданнях. Виявлення недоліків її проведення і проблем з якими стикаються слідчі та інші працівники. Важливим є вдосконалення методів судово-оперативної фотографії.

Дана тема стала об'єктом численних досліджень, серед яких можемо виділити таких учених: Кобилянський О. Л., Кофанов А. В., Ларін С. Л., Салтевський М. В., Довгий Л. М., Одерій О. В., Климчук С., Кандауров С. И., Исаева Л. М., Васин В. А., Вандер М., Білейчук П. Д., Бирюков В. В., Бахін В. П.

Фотографія з'явилась більш як півтора століття тому назад і саме слово походить від грецького photos – світло і drapho – пишу. Заслуга відкриття її належить французам Ж. Н'єпсу і Ж. Дагеру, які отримали зображення на срібній пластинці, закріпивши її в розчині кухонної солі.

Формування криміналістичної фотографії має давню історію, його пов'язують з працями відомих криміналістів таких, а саме Євгенія Федоровича Буринського і Альфонса Бертильйона. Буринський Є. В створив першу в світі судово-фотографічну дослідницьку лабораторію при Петербурзькому суді. У цій лабораторії він провів першу судово-фотографічну експертизу документів. З розвитком криміналістичної фотографії її було поділено на судово-оперативну та судову – дослідницьку.

Особливістю судово-оперативної фотографії є те, що вона використовується слідчим у розслідуванні злочину для фіксації слідчих і оперативних дій та їх результатів. [2, с. 17]

Судово-оперативна (відображувальна) фотографія – вид судової фотографії, що є системою прийомів застосування фототехнічних засобів і методів фотографічної фіксації об'єктів, осіб, трупів, слідчих дій і оперативно-розшукових заходів під час розслідування злочинів.

Як правило, слідчий застосовує відкриті методи та способи використання криміналістичної техніки згідно з нормами кримінально-процесуального закону, а орган дізнання застосовує криміналістичну і спеціальну техніку переважно таємним способом. Останнє не суперечить принципам законності та етичності, бо спеціальні засоби у більшості безконтактні (фото- та кінозйомка, звуко- та відеозапис) і не спричинюють фізичних страждань.

До методів судово-оперативної фотографії належать панорамний, вимірювальний, широкомасштабний, сигналетичний, репродукційний, макроскопічний і стереоскопічний. Зазначимо, що методи судової фотографії не слід ототожнювати з видами судової зйомки, до якої належать орієнтувальна, оглядова, вузлова та детальна. Метод – це спосіб зйомки, а вид реалізація її мети. Наприклад, оглядову зйомку можна виконати вимірювальним, стереоскопічним або панорамним способом. Вид зйомки залежить від завдання фіксації. [1, с. 22]

Під час фіксації процесу та результатів слідчих дій виконують орієнтувальну, оглядову, вузлову та детальну зйомку.

Орієнтувальну зйомку використовують для прив'язки загального виду місця події до навколишньої обстановки. Якщо ділянка чи об'єкт довгі, зйомку виконують панорамним методом або з використанням ширококутної оптики.

Оглядову зйомку здійснюють для фіксування безпосереднього місця події ізольовано від навколишньої обстановки. Точку зйомки вибирають так, щоб у кадрі було зображення виключно об'єкта (наприклад, магазину, де було вчинено крадіжку). Оглядових знімків виготовляють кілька, фотографуючи місце події з різних боків.

Вузлова зйомка фіксує окремі частини (вузли) місця події, наприклад групу слідів ніг, знаряд злочину, зброї біля руки трупа тощо. Вузлову зйомку рекомендується виконувати масштабним способом. Наявність лінійного масштабу на фотозйомці дає змогу визначити, наприклад, елементи ходи, відстань між слідами, розміри знаряддя злочину, а також розташування загалом. Вузлову зйомку доріжки слідів ніг і транспортних засобів здійснюють панорамним способом (за допомогою лінійної панорами).

Детальну зйомку виконують для фіксування окремих предметів або їх ознак великим планом і обов'язково масштабним способом. Мікрооб'єкти та мікрочастинки (наприклад, волокна, порошинки, частки наркотичної сировини, вміст нігтьового ложа) фотографують великомасштабним, або макроскопічним, методом. [3, с-37]

Макрофотографією називають зйомку дрібних об'єктів (штрихів букв, цифр, слідів підчищення, вставок, дописувань у тексті) фотоапаратом із застосуванням подовжувальних кілець. Можна досягти збільшення до п'яти разів. Макрофотозйомка межує з детальною, адже, наприклад, відбиток сліду папілярного узору – це така сама деталь, як і вміст нігтьового ложа або волокно. Тому ці види зйомки розмежовуються тільки за ступенем збільшення.

Особливості застосування прийомів фотозйомки при фотографуванні трупа:

1. Спочатку виконують оглядову і вузлову зйомку місця виявлення трупа, в т.ч. поховання або укриття, потім фіксують його стан і позу;
2. Зйомку трупа проводять не менше ніж з трьох точок: згори і з двох боків (проводити зйомку з боку голови і ніг не рекомендується, тому що це призводить до перспективних викривлень);
3. Виявлені при огляді на тілі та одязі трупа пошкодження фіксують за правилами вузлової і детальної зйомки;
4. Кожну частину розчленованого трупа фотографують окремо на місці його виявлення, а потім – складені частини разом;
5. Замаскований труп при оглядовому фотографуванні спочатку фіксується в тому вигляді, в якому він був виявлений, а потім – після видалення маскування;
6. Фотографування замерзлого трупа здійснюється до і після його розтавання;
7. Забруднений труп фотографується до і після його обмивання. [4, с. 56].

Отже, можна зробити висновок, що судово-оперативна фотографія має свої особливості, які притаманні тільки їй. Не правильно виконана фотографія тягне негативні наслідки, а також перешкоджає розслідуванню злочину.

Література

1. Аверьянова Т. В. Криминалистика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Российская ; под ред. Засл. деятеля науки РФ, проф. Р. С. Белкина. М. : Издательство НОРМА, 2000. 990 с.
2. Бирюков В. В. Цифровая фотография: перспективы использования в криминалистике / В. В. Бирюков. Луганск : РИО ЛИВД, 2000. 138 с.

3. Бирюков В. В. Научные и практические основы использования компьютерных технологий для фиксации криминалистически значимой информации / В. В. Бирюков. Луганск : РИО ЛАВД, 2002. 262 с.

4. Колесниченко А. Н. Судебная фотография / А. Н. Колесниченко, И. Д. Найдис. Харьков : Вища школа, 1981. 184 с.

ЗНАЧЕННЯ АНАЛІЗУ ДАНИХ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО МОНІТОРИНГУ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Теслюк І. О.,

*к. ю. н., т. в. о. завідувача докторантури
та аспірантури ОДУВС*

У процесі розбудови демократичної правової держави, спостерігається постійне проведення правових реформ, зокрема, спричинених поширенням злочинних проявів у сфері суспільного життя. Зміна характеру та форм злочинності безумовно, потребує удосконалення методів боротьби з кримінальними правопорушеннями.

Розслідування злочинів – специфічна пізнавальна та організаційно-тактична діяльність, сутність якої обумовлена особливостями формування доказової інформації і встановленням законом порядку її одержання [1].

Розроблені наукою криміналістичні методики щодо розслідування кримінальних правопорушень вважаються найважливішим інструментарієм слідчого. Очевидно, що вдосконалення слідчої діяльності неможливе без вивчення злочинної діяльності, врахування тенденцій її розвитку, що й визначає актуальність подальшого дослідження, з наукової точки зору, криміналістичних методик.

Криміналістична методика розслідування злочинів завжди була в центрі уваги вчених-криміналістів, оскільки постійно потребує удосконалення існуючих і створення нових методик розслідування сучасних злочинів [2].

Однією із методик, який на нашу думку, потребує детального дослідження, є метод криміналістичного моніторингу. Як зазначає Комісарчук Р. В. [3], недоліком організації роботи за цим напрямом є відсутність єдиного законодавства, що визначало б діяльність усіх без винятку офіційних суб'єктів криміналістичного моніторингу, загальні правила, засоби, способи, прийоми, процедури його проведення. Тому, нагальним є розв'язання питання про створення на законодавчому рівні

єдиного нормативного акту, який би визначив технологію криміналістичного моніторингу в межах криміналістичної політики України [3].

Слід зазначити, що метод криміналістичного моніторингу не можна розглядати як прикладний механічний додаток, адже від має чітку структуру та алгоритм дій, які забезпечують ефективність практичного застосування, послідовність і повноту вирішення поставлених на кожному етапі розслідування завдань.

Очевидно, що будь-який злочин є унікальним та індивідуальним без тотожності. Однак, кожна одинична подія є проявом типових (однопорядкових) подій, які характеризуються наявністю не тільки індивідуальних, а й типових ознак, котрі стосуються групи, роду, виду. Науковою підставою методу криміналістичного моніторингу є наявність спільних ознак у структурі кожного виду кримінальних правопорушень.

Безумовно, криміналістичний моніторинг має свій механізм, виконання послідовних елементів яких забезпечує результат. Одним із початкових – є аналіз даних (інформації, отриманої у ході досудового розслідування).

Аналіз (від грец. *αναλυσις* – «розклад») – розчленування предмету пізнання, абстрагування його окремих сторін чи аспектів [4].

Аналіз даних є важливим елементом під час застосування криміналістичного моніторингу. Він дозволяє виконати послідовно логічні дії з інтерпретації інформації, отриманої під час слідчих (розшукових) дій, а також виокремити обставини, що підлягають доказуванню, виділити типові слідчі ситуації, висунути версії та ін.

Аналіз криміналістично важливої інформації має суттєве значення для криміналістичного моніторингу, а саме за його допомогою можливо:

- максимально швидко дізнатися про намір щодо вчинення імовірних кримінальних правопорушень;
- отримати інформацію щодо специфіки нових видів кримінальних правопорушень та вжити превентивні заходи, з уникненням ризиків та можливості їх вчинення;
- сформулювати прогнози та стратегічне планування боротьби зі злочинністю;
- оперативно діяти на злочинні прояви, їх динаміку та характерні злочини, вчинені у певному регіоні (області, місцевості);
- вдосконалити процес розслідування кримінальних правопорушень, максимально уникаючи похибок та схиблень.

За результатами криміналістичного моніторингу, аналізуючи дані, у слідчого виникає можливість оцінити ефективність інформаційної роботи та спрогнозувати подальші дії.

Під час застосування криміналістичного моніторингу, аналіз сприятиме:

- чіткому розумінню суті проблемних питань, мотивів (першопричин) вчинення кримінальних правопорушень;
- визначенню реальних масштабів поширення кримінальних правопорушень окремими способами;
- визначенню коротко-, середньо- та довгострокових заходів, направлених на запобігання вчинення кримінальних правопорушень;
- організації щодо вжиття подальших заходів та проведенні слідчих (розшукових) дій;
- оцінці ресурсів, які можуть бути необхідні для подальшого розслідування кримінальних правопорушень;
- визначенню позитивних результатів щодо проведених раніше заходів.

Крім того, аналіз під час застосування методу криміналістичного моніторингу відіграє важливу роль в побудові стратегії боротьби з кримінальними правопорушеннями, які відрізняються характером та способом вчинення.

Отже, аналіз даних під час застосування криміналістичного моніторингу у досудовому розслідуванні займає провідне місце. За його допомогою вносяться рекомендації, в якому вказуються відсоткові співвідношення між прогнозними та фактичними значеннями показників, а також ймовірні причини відхилень. Результати аналізу дають змогу слідчому прийняти рішення, засновані на фактичних даних криміналістичного моніторингу та застосовувати їх у подальшому у слідчій (розшуковій) діяльності. Так, під час застосування методу криміналістичного моніторингу можливий аналіз: нормативно-правової бази, на основі якого суб'єктам досудового розслідування необхідно діяти; даних моніторингу реалізації планових заходів, які проводяться під час досудового розслідування; даних на підготовчому, подальшому та прикінцевому етапі певної слідчої (розшукової) дії; прогнозних даних; даних відносно ідентичного (аналогічного) кримінального правопорушення.

На основі порівняльного аналізу, під час застосування методу криміналістичного моніторингу, вибудовується загальна картина, динамічні показники та зв'язки, формуються висновки.

Література

1. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Ч.2 / М. В. Салтевський.– Х. :Консум, 2001. 528 с.

2. Термус В. С. Поняття та ознаки криміналістичної методики / В. С. Термус // Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки. Матер. Між нар. Науково-практ. конф. м. Івано-Франківськ, 20-21 березня 2015 р. С.193-196.

3. Комісарчук Р. В. Криміналістичний моніторинг в Україні: перспективи становлення та розвитку. / Р. В. Комісарчук // Право та державне управління. №2 (35). Том 2. С. 98-104.

4. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН (СМАРТФОН) ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧИМОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Усата Г.,

курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Горбаньов І. М., к. ю. н., с. н. с., доцент
професор кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

У сучасних умовах розвитку технічного прогресу, коли мобільні пристрої, в тому числі мобільні телефони (смартфони), стають «другим паспортом» для людини, постійно знаходяться при власнику, великого значення набувають питання оперативного огляду та вилучення з них криміналістично значимої інформації. Смартфон має ключове значення під час вчинення злочину, він може бути, як засобом вчинення злочину, наприклад, при вчиненні шахрайства, поширення шкідливого програмного забезпечення, так і предметом злочину, наприклад, при вчиненні крадіжки.

Мобільний телефон, спочатку був призначений для голосових дзвінків та обміну короткими текстовими повідомленнями, зараз за допомогою цього пристрою можливо зберігати різні види інформації, створювати і відтворювати текстові, графічні, аудіо- та відео файли, передавати інформацію по різних каналах: електронною поштою, месенджером та ін. Він постійно з'єднується через мережу Інтернет із серверами, відправляючи на них і отримуючи з них інформацію. Різноманітні програми дозволяють не тільки спілкуватися, але й проводити фінансові операції, управляти рахунками в банках, використовувати пристрій для оплати і отримання платежів.

У зв'язку з цим актуально вивчення і використання в розкритті та розслідуванні злочинів цифрових (віртуальних) слідів, що залишають-

ся в різних інформаційних базах даних засобами мобільного зв'язку, кредитними, дисконтними картками та іншими подібними пристроями, асортимент яких стрімко розширюється.

Засоби мобільного зв'язку – телефони і смартфони, які є сьогодні все більш поліфункціональними, це джерела криміналістично значимої інформації, яку слід активно використовувати з метою виявлення, розкриття, розслідування та, звичайно ж, попередження злочинів. Стосується це абсолютно всіх протиправних діянь, так як мобільний телефон це не тільки і не стільки засіб зв'язку, а й база даних різних сфер діяльності людини, а також знаряддя скоєння злочинів. Електронна комунікація, здійснювана за допомогою мобільного зв'язку та мережі Інтернет, часто є основним способом спілкування в рамках злочинної діяльності. Прикладами є злочини терористичної спрямованості, злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, схиляння до вчинення самогубства або сприяння здійсненню самогубства [1].

Ще Р. С. Белкін, розмірковуючи про посилення інтегративної ролі філософії і зближення філософського і нефілософського знання, визначив важливе значення для криміналістики зв'язок з такою концептуальною філософською категорією, як відображення, яке утворює самий фундамент криміналістики, а саме поняття сліду [2, с. 26]. У розвитку даного філософського розуміння слід і слідова картина сьогодні розглядається набагато ширше. Крім традиційних слідів вчені приділяють особливу увагу дослідженню слідів у віртуальному просторі. Абсолютно точно помітив І. А. Антонов, що «... людина всюди залишає свої електронні сліди» [3, с. 185]. У разі користування засобами мобільного зв'язку безпосередньо в них, а також в операційно-інформаційних системах оператора зв'язку.

Процес отримання цифрових доказів з мобільних пристроїв включає відповідні стадії [4]:

1. Подання об'єкта на експертизу. На даному етапі слідчий готує постанову про призначення комп'ютерної (комп'ютерно-технічної) експертизи, яка згодом надходить до експертної установи разом з об'єктом дослідження.

2. Ідентифікація об'єкта. Експерт, попередньо сфотографувавши упаковку, витягує з неї об'єкт, який надійшов на дослідження. Проводиться зіставлення витягнутого з пакета пристрою з пристроєм, зазначеним в постанові про призначення експертизи. Фіксується виробник, модель і серійний номер пристрою, IMEI, а також інші особливості, встановлюється наявність в корпусі мобільного пристрою SIM-карт і карт пам'яті.

3. Підготовка до дослідження. Криміналіст може знайти і вивчити документацію на пристрій, підібрати відповідний кабель, програмне забезпечення, необхідне для проведення дослідження, в тому числі драйвери, необхідні для взаємодії мобільного пристрою з робочою станцією експерта.

4. Ізоляція об'єкта. На даній стадії експерт ізолює пристрій від всіх мереж (Bluetooth, Wi-Fi). Це дозволяє уникнути внесення змін до даних, наявних в пам'яті пристрою, наприклад, вхідними викликами, SMS-повідомленнями і т.п. Крім того, деякі пристрої підтримують віддалений доступ, скориставшись яким підозрюваний може знищити цифрові докази (режим «у літаку»).

5. Витяг даних. Експерт приступає до безпосереднього вилучення та аналізу даних за допомогою обраного програмного забезпечення. При дослідженні карт пам'яті необхідно застосовувати традиційні методи комп'ютерної криміналістики, які дозволяють зберегти досліджувану комп'ютерну інформацію в первозданному вигляді.

6. Верифікація отриманих результатів. Існує кілька способів верифікації отриманих результатів. До найбільш розповсюджених відносяться порівняння отриманих даних з даними в шістнадцятковому представленні, наявними в побітової копії внутрішньої пам'яті мобільного пристрою і використання декількох програмних продуктів при отриманні даних з мобільного пристрою і наступне порівняння отриманих результатів.

7. Складання висновку. Висновок повинен бути коротким і однозначним, відповідати поставленим запитанням. Висновок повинен містити дату і час початку та закінчення дослідження; відомості про фізичний стан мобільного пристрою, фотографії його зовнішнього вигляду, наклейки з ідентифікуючою інформацією, а також SIM-карти і карти пам'яті (якщо є); відомості про стан телефону, в якому він надійшов на експертизу (включений / виключений); відомості про методи, що використовувались при проведенні експертизи.

Правоохоронні органи, усвідомлюючи високу криміналістичну значимість інформації, яку можна отримати з мобільного пристрою, приділяють їм особливу увагу. У той же час практичні працівники нерідко недооцінюють технічні можливості засобів мобільного зв'язку зі зберігання в них текстової, звукової інформації, фото- та відеозаписів, відомостей про вхідні та вихідні телефонні номери, зміст SMS-, MMS-повідомлень, що призводить до звуження доказової бази кримінального провадження [5].

В даний час єдиної думки про те, в якому стані слід вилучати пристрій (увімкненому або вимкненому) немає. Тому у тому випадку, якщо на момент огляду телефон був включений, проводити конструктивний огляд тільки після вивчення його інформаційного середовища (включає вивчення і фіксацію відомостей, які містяться в пам'яті мобільного телефону, флеш-карти, SIM-карти). Аналіз літератури та матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що електронні пристрої найчастіше вилучаються в вимкненому стані. Проте вважаємо, що в ході огляду місця події, огляду приміщень або ділянки місцевості, а також обшуку мобільний телефон слід описати і сфотографувати у ввімкненому стані, після чого відключити і вилучити в вимкненому стані. Це дозволить зберегти інформацію, що зберігається в пристрої, від знищення. Це пов'язано з тим, що сучасні пристрої постійно пов'язані з віддаленими серверами і користувач має можливість управляти інформацією, яка там міститься – модифікувати її, блокувати або знищувати. Зокрема, така функція є базовою для всіх пристроїв під управлінням OS Android і iOS.

Хоча є й інші точки зору, стосовно того, що у разі вилучення мобільного пристрою не слід відключати його, так як при подальшому включенні можуть виникнути проблеми з розблокуванням, які необхідні для роботи мобільного пристрою і відповідно дослідження його вмісту [6].

Незважаючи на те, що при подальшому включенні пристроїв, імовірно вимагатиме введення PIN-коду та інших засобів, обійти їх із застосуванням сучасних програмних і апаратних засобів не так складно. Отже, ризик втрати інформації в результаті віддаленого доступу користувача набагато вищий, ніж ризик від можливого блокування пристрою при його виключенні.

Узагальнюючи теоретичний і практичний досвід, відзначимо, що в даний час є прогалини і деякі неточності в законодавстві, через які відбуваються помилки, що призводять до недопустимості доказів і порушення конституційних прав громадян. Є потреба у внесенні змін до кримінально-процесуального законодавства з урахуванням технічного прогресу та роботою з електронною (цифровою) інформацією.

Література

1. Криминалистика XXI века: стратегия и тактика развития: коллективная монография / отв. ред. Е. П. Ищенко. М.: Проспект, 2016. 269 с.
2. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: Издательство НОРМА, 2001. 240 с.

3. Антонов І. А., Узгорська І. А. Вплив інформації, наданої операторами мобільного зв'язку на розкриття і розслідування різних категорій злочинів. *Суспільство і право*. 2015. № 2 (52). С. 185-189.

4. Murthy, C. A. *Developing Process for Mobile Device Forensics*. URL: <https://digital-forensics.sans.org/media/mobile-device-forensic-process-v3.pdf>. (дата звернення: 20.04.2020)

5. Дмитриева, Т. Ф. *Криминалистическое обеспечение осмотра места происшествия* : монографія. Витебск. ВГУ им. П. М. Машерова, 2016. 307 с.

6. Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. *Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів* : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2007. 160 с.

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРИНЦИПУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Федоров І. В.,

*к. ю. н., ст. викладач кафедри
кримінального процесу ОДУВС*

Генеральний прокурор Ірина Венедіктова та Міністр юстиції Денис Малюська 16 квітня 2020 року підписали спільний наказ про запровадження на національному рівні принципу відновного правосуддя для неповнолітніх, які є вперше підозрюваними у вчиненні злочинів невеликої або середньої тяжкості. Суть програми відновлення – дати дитині другий шанс, ресоціалізувати її та запобігти вчиненню повторних правопорушень [1].

До теперішнього часу цей проект був експериментальним і на підставі спільного Наказу Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 №172/5/10 «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» та за сприяння фонду ООН ЮНІСЕФ діяв у шести областях України: Донецькій, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській та Харківській.

Згідно положень п. 2 вказаної програми її метою є «...організацію ефективної комунікації між такими неповнолітніми і потерпілими від вчинених ними злочинів з метою забезпечення відшкодування заподі-

яної шкоди, максимально раннього виведення неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу...» [2].

Результати експериментального впровадження такої програми були оцінені позитивно: 137 підлітків були задіяні в цієї програмі та у відношення 60 було прийняті позитивні судові рішення.

В той же час, на нашу думку, положення програми про виведення неповнолітніх з кримінального процесу повинно означати, що підліток, за результатами досягнення домовленості, повинен бути звільненим від кримінального покарання і не мати такого негативного наслідку як судимість.

З метою забезпечення цілей програми передбачені наступні дії прокурора:

«- інформує неповнолітнього, його законного представника та потерпілого, його законного представника (далі – сторони) про можливість реалізації Програми шляхом залучення адвоката-медіатора регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – регіональний центр) та укладення угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину (далі – угода), форма якої наведена у додатку 1 до цього Порядку;

- роз'яснює, що результати участі у Програмі враховуватимуться під час прийняття рішення про наявність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до статей 45, 46 (у разі вчинення неповнолітнім вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості), статті 48 Кримінального кодексу України або закриття кримінального провадження на підставі частини четвертої статті 56, пункту 7 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України.»

У разі отримання згоди сторін, спрямовує відповідну заяву до Центру надання безоплатної вторинної допомоги з метою залучення т.з. «Посередника» - адвоката, який включений до Реєстру адвокатів, що надають безоплатну вторинну правову допомогу і обов'язково, який пройшов навчання з реалізації положень зазначеної Програми.

Зазначений посередник проводить роз'яснювальну роботу з потерпілим, підозрюваним та його представником, інформуючи щодо мети Програми, правових наслідків примирення сторін або ухилення від цього.

Фактично, результатом діяльності посередника повинна стати укладання угоди про примирення у відповідності до вимог ст. 471 КПК України з подальшим звільненням від кримінальної відповідальності.

У разі досягнення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, посередник, не пізніше наступного ро-

бочого дня, інформує про це Центр надання безоплатної вторинної допомоги, для подальшого спрямування відомостей прокурору.

Після отримання відповідної інформації, прокурор може прийняти відповідне рішення у відповідності до чинного Кримінального та Кримінального процесуального законодавств.

В той же час необхідно відмітити, що згідно положень ст. 469 КПК України: «Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. »[3]

У даному випадку можна вважати, що угода про примирення стала можлива тільки після відповідного роз'яснення прокурором переваг її укладання сторонам кримінального провадження при умові участі обох сторін у Програмі.

Але, враховуючи, що метою зазначених дій є подальша доля підлітка, його майбутнє не пов'язане з криміналом, вважаємо доцільним ст. 469 КПК України викласти у наступній редакції:

«11. У разі вчинення неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим вперше кримінального правопорушення невеликої або середньої тяжкості, прокурор, в той же день, після повідомлення про підозру, або у наступний робочий день, повинен надати роз'яснення потерпілому, підозрюваному, а також їх представникам, про можливість укладення угоди про примирення. Досягнення домовленості проводиться у відповідності п.1 цієї статті.»

Таким чином, є всі підстави вважати, що широке запровадження програми відновлення неповнолітніх на національному рівні разом із подальшим доопрацюванням необхідних змін до чинного Кримінального процесуального кодексу надасть можливість суттєво знизити кількість осуджених підлітків, які є вперше стали підозрюваними у вчиненні злочинів невеликої або середньої тяжкості.

Література

1. «Програма відновного правосуддя для неповнолітніх запроцює по всій Україні», [Електронний ресурс]: <https://www.gp.gov.ua/ua/news?m=publications&t=rec&id=271210&fp=20>

2. Наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 №172/5/10 «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину», [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-У1: за станом на 10.04.2020, [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>

ЗАЛУЧЕННЯ ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРАДІЖОК

Фурман Я. В.,

*к. ю. н., с. н. с., ст. науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертології НАВС*

Успіх проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні крадіжок цілком залежить від визначення оптимальної їх послідовності та доцільності проведення, своєчасного і правильного застосування спеціальних знань.

Узагальнені результати вивчених кримінальних проваджень та опитування працівників правоохоронних органів показали, що у провадженнях про крадіжки проводились такі слідчі (розшукові) дії: слідчий огляд – 86 %; обшук – 32 %; слідчий експеримент – 60 %; допит – 100 %; призначення експертиз – 66 %, пред'явлення для впізнання – 9 % тощо.

Пошук носіїв криміналістично значущої інформації здійснюється шляхом застосування системи тактичних та технічних прийомів, операцій та методик [1].

У слідах події злочину відбиваються ознаки особи, що його вчинила, а також предметів, які вона застосувала під час вчинення злочину.

Повнота виявлення, зберігання, фіксації та використання інформації про різні властивості особи, яка вчинила злочин, а також предметів, застосованих під час вчинення злочину, які відображені у слідах, визначаються об'єктивними закономірностями, пізнання яких дозволяє розробляти науково обґрунтовані прийоми й методи роботи з ними.

Однією з основних першочергових та невідкладних слідчих (розшукових) дій, що проводяться на початковому етапі розслідування крадіжок є огляд місця події, який полягає у безпосередньому сприйнятті слідчим місця події з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, встановлення механізму події злочину, її учасників, та вирішення інших питань, які мають значення для кримінального провадження (ст. 237 КПК України). Втім, огляд місця події по злочинах даної категорії спрямований на вирішення низки специфічних завдань, які полягають у фіксації не тільки обстановки події, а й внесених в неї змін, тому що вони є основою для опосередкованих висновків про спосіб дії злочинця, конкретної спрямованості його умислу, знанні (незнанні) ним місце зберіган-

ня цінностей, можливого місцезнаходження слідів злочину як на місці крадіжки, так і на самому злочинцеві, його одягу, знаряддях злочину; чисельності осіб, що приймали участь у вчиненні крадіжки, особистих якостей особи злочинця, наявності досвіду вчинення крадіжок зазначеним способом; встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; встановлення цінностей, викрадених злочинцем та отримання іншої інформації для використання відповідних систем криміналістичних обліків тощо.

Ефективне вирішення цих завдань залежить від ретельного дослідження характеристики обстановки місця події та характеристики викрадених предметів з наступним аналізом їх взаємозв'язку.

Основні завдання інспектора-криміналіста при наданні допомоги слідчому в проведенні огляду місця події полягають у наступному:

- допомога в з'ясуванні обстановки події та визначенні меж огляду;
- встановлення причинного зв'язку між подією, що відбулася та виявленими слідами;
- вибір та застосування найбільш ефективних науково-технічних засобів та методів для виявлення, фіксації і вилучення слідів та речових доказів, порядку їх застосування;
- встановлення механізму слідоутворення;
- виявлення слідів та інших обставин, що сприяють встановленню особи злочинця;
- визначення напрямів подальшого використання інформації, що отримана в результаті огляду для:
 - а) проведення судових експертиз;
 - б) постановки на криміналістичний облік.

Висвітлення проблем участі інспектора-криміналіста у проведенні огляду місця події дістало розробку у дослідженнях С. М. Вологіна, О. М. Зініна, П. П. Іщенко, М. П. Молибоги, В. О. Снеткова, В. М. Хрустальова [2] та ін.

Дослідження місця події інспектором-криміналістом – творчий процес, спрямований на відтворення механізму події, пізнання фізичних якостей учасників події, характеру та цілей їх дій. Головне завдання дослідження – встановлення особи злочинця, комплексу відомостей про неї – сукупності її фізичних якостей, ознак, дій з метою розшуку та ідентифікації.

Тому об'єктивно можливим і необхідним стає комплексний підхід до виявлення і дослідження криміналістичної інформації.

Крім того, в процесі огляду місця події інспектор-криміналіст повинен звертати увагу на збирання носіїв, що відображають об'єктивну

інформацію про кваліфікуючі ознаки квартирних крадіжок: повторність, вчинення злочину групою осіб.

Відомості про це можуть бути отримані в наступних моментах огляду:

1. При оцінці слідів (рук, взуття, що мають різну форму, розміри, вид та ін., використаних знаряддях вчинення злочину, за їх кількості та складності), що характеризують групу.

2. При оцінці події за способом вчинення злочину (вчинення таких злочинів, які за характером злочинних дій не можуть бути здійснені без участі іншої особи).

3. В процесі аналізу великого об'єму роботи з підготовки, вчинення злочину та приховання його слідів, використанню транспорту, що дає підстави для припущення групового характеру крадіжки (сліди пересування яких-небудь важких предметів, що складно перенести однієї дорослій людині, значний об'єм вкраденого майне та ін.).

4. З узагальнених даних про сліди злочину, обстановку, місце, обставинах події.

5. При наявності комплексу слідів, що за деякими параметрами співпадає зі слідовим комплексом, виявленим при огляді інших місць подій.

6. При аналізі комплексу слідів, що відобразили «злочинний почерк» зі стійкою та повторюваною індивідуальною ознакою [3, 4].

Таким чином, інформаційно-пізнавальна модель діяльності інспектора-криміналіста із надання допомоги слідчому у збиранні криміналістично значимої інформації при проведенні огляду місця події та обшуку, уявляється ефективним інструментом формування інформаційної основи розслідування крадіжок.

Література

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., дополненное / Рафаил Самуилович Белкин. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.

2. Хрусталёв В. Н. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях / В. Н. Хрусталёв, Р. Ю. Трубицын. СПб.: Питер, 2003. 208 с.

3. Быков В. М. Криминалистическая характеристика преступных групп / Виктор Михайлович Быков. Ташкент: Высшая школа МВД СССР, 1986. 70 с.

4. Буркацкий В. Л. Вопросы использования специальных знаний на первоначальном этапе расследования краж / В. Л. Буркацкий // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. К.: «Лыбидь», 1990. № 40. С. 52-56.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФАКТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ФАКТИЧНИХ ДАНИХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Цільмак О. М.,

*д. ю. н., професор, професор кафедри
соціології та психології НУ «ОЮА»*

Постановка наукової проблеми, її зв'язок з науковими і практичними питаннями. На сучасному етапі у слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України в арсеналі є досить велика кількість методів, однак, й є досить велика кількість методів, що не винайшли теоретико-методологічного обґрунтованого опису. Серед таких методів слід виділити й метод фактологічного аналізу, який є одним із вагомих методів доказування.

Концептуальним положенням фактологічного аналізу, як загально-системного методу правозастосовної діяльності, присвячені праці Колдіна В. Я., Александрова І. В., Крестовнікова О., Смірної С. та ін.

Слід зазначити, що метод фактологічного аналізу є інтегральним інформаційно-пошуковим способом пізнання [3]. Процес реалізації слідчими методу фактологічного аналізу базується на таких основних напрямках діяльності суб'єктів досудового розслідування, як: первинного факторного аналізу, програмно фактографічного, презентаційного, вторинного факторного аналізу (див. мал.).

Мал. 1. Завдання суб'єктів досудового розслідування на основному етапі реалізації методу фактологічного аналізу

Отже, перший напрям – первинного факторного аналізу, реалізується шляхом вирішення таких завдань:

1) проаналізувати інформацію та дані стосовно фактів та обставин кримінального правопорушення та здійснити їх типологічне угруповання та систематизацію;

2) здійснити оцінку якості зібраних фактичних даних. Оцінювання якості фактичних даних;

3) виокремити факти з масиву фактичних даних про кримінальне правопорушення або групи елементів, сегментів, частин, які мають відношення до певного факту чи обставини та які у сукупності визначають його (її) цілісність та достовірність.

Другий напрям діяльності суб'єктів досудового розслідування – програмно фактографічний. Для його реалізації необхідно здійснити реєстрацію фактів кримінального правопорушення (або груп елементів, сегментів, частин факту або обставини) шляхом їх системного внесення у відповідні інформаційно-аналітичні програми (наприклад, soft IBM i2 Analyst's Notebook, iBase, iBridge, iGlass, Analyst's Workstation) або у таблицю даних, яка містить характеристики фактів (місце, час, спосіб та ін.).

Третій напрям діяльності суб'єктів досудового розслідування на основному етапі – презентаційний. Для його реалізації необхідно підготувати фактологічні таблиці, графіки, гістограми, діаграми, які необхідні для того щоби візуально побачити наявні прогалини та відсутність тих чи інших даних.

Четвертий напрям – вторинний факторний аналіз. Вторинний факторний аналіз відбувається одночасно з побудовою фактологічної матриці. Фактологічна матриця – це «...замкнута система встановлених в результаті доведення доказових фактів, адекватна предмету доказування і складу злочину, що розслідується і використовувана для обґрунтування процесуально-правового рішення...» [1].

Залежно від предмету фактологічного аналізу алгоритм реалізації цього етапу буде відрізнятися деякими особливостями.

Отже, якщо предметом фактологічного аналізу є один цілісний факт, то суб'єктові досудового розслідування слід за допомогою матричної діаграми вирішити ряд таких завдань:

1. встановити внутрішню структуру складових (частин, сегментів, елементів) факту;

2. встановити внутрішні зв'язки та взаємодію складових (частин, сегментів, елементів) факту як цілісної системи;

3. встановити зовнішні зв'язки факту (очевидні та неочевидні);

4. визначити ступінь доказового значення факту;
5. визначити місце факту у системі фактологічного доказу.

Якщо предметом фактологічного аналізу є декілька фактів, то суб'єктові досудового розслідування слід за допомогою матричної діаграми вирішити ряд таких завдань:

1. зіставити факти кримінального правопорушення між собою;
2. визначити провідні та другорядні факти;
3. встановити закономірні та логічні внутрішні та зовнішні зв'язки;
4. визначити неочевидні (приховані) зв'язки;
5. встановити модельну систему фактів;
6. визначити ступінь доказового значення аналізованих фактів;
7. визначити місце фактів у системі фактологічного доказу.

Під час вторинного аналізу провідну роль відіграють факти, які лежать в основі фактологічного доказу, під час якого «...те чи інше положення, висновок або ідею можуть доводити не окремі або розрізнені факти, а певна їх концентрація та конструкція...» [2].

Якщо предметом фактологічного аналізу є складові (частини, сегменти, елементи) факту, то суб'єктові досудового розслідування слід за допомогою матричної діаграми, вирішити ряд таких завдань:

1. дослідити внутрішню структуру складових (частин, сегментів, елементів) даних;
2. встановити взаємодію та взаємозв'язок складових частин як цілісного факту;
3. виявити неочевидні (приховані) складові (частини, сегменти, елементи), що пов'язані з кримінальним правопорушень;
4. встановити провідні та другорядні складові факту;
5. визначити ступінь доказового значення складових факту;
6. встановити модельну систему складових факту;
7. здійснити агрегування складових, тобто їх об'єднання в єдине ціле.

Агрегування складових необхідне для встановлення ступеню цілісності певного факту або для визначення необхідності доповнення фактологічних даних. Агрегування даних повинно відбуватися за такими принципами:

1. предметності – тобто тематичне об'єднання складових;
2. достатності – тобто для того щоби забезпечити фактологічну цілісність, повинна бути достатня кількість складових для об'єднання;
3. закономірності – складові повинні об'єднуватися на основі стійких та регулярних взаємозв'язків;
4. об'єктивності – об'єднані складові не повинні спотворювати його сприйняття або спотворювати дані про факт.

Отже, все це дозволить внести ясність між складовими (частинами, сегментами, елементами) факту; графічно інтерпретувати ступінь інтенсивності зв'язків між фактами або складовими факту; отримати додаткові докази, які підтвердять або спростують доказ, який перевіряється.

Таким чином, метод фактологічного аналізу є одним із важливих методів доказування, алгоритму застосування якого є складним, однак необхідним.

Література

1. Криміналістика в 5 т. Том 2. Методологія криміналістики і криміналістический анализ. Учебник для бакалавриата, спеціалітета і магістратури. Под общей редакцией И. В. Александрова. М.: Из-во Юрайт., 2019., 167 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13. 04. 2012 № 4651-VI із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 08.10.2016 № 1491-19, 1492-19. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. (дата звернення – 29.05.2019).

3. Цільмак О. М. Метод фактологічного аналізу як один із методів доказування. // О.М. Цільмак // Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання: міжнародна науково-практична інтернет-конференція (Одеса, 22 листопада 2019 року) / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса.: РВВ ОДУВС, 2019. С. 78-80.

ОДОРОЛОГІЯ, ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД ЗБОРУ ДОКАЗІВ

Шаран А.,

курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Ковальова О. М., викладач
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Для результативності діяльності правоохоронних органів необхідні рекомендації криміналістичної науки, які можуть позитивно вплинути на якість попереднього розслідування, підвищити рівень його організаційно-тактичного та технічного забезпечення і впровадження в практику криміналістичних розробок, що відповідають сучасному рівню розвитку науки, що дозволить вести більш ефективну боротьбу зі злочинністю.

Наявність гострих проблем, число яких, на жаль, не зменшується, диктує необхідність істотного посилення теоретичної бази боротьби зі злочинністю, вдосконалення наявного арсеналу засобів виявлення,

фіксації та дослідження матеріальних джерел доказової інформації, одними з яких є запахові сліди людини [1, ст.232].

Хоча запахові сліди практично завжди можуть бути виявлені й використані в процесі розслідування для встановлення істини. Проблеми криміналістичної одорології в різні періоди часу піднімалися й обговорювалися в працях відомих вчених: В. Д. Арсенєва, Р. С. Белкіна, А. І. Винберга, М. В. Кісіна, І. Ф. Крилова, М. В. Салтєвський, Н. А. Селіванова, В. А. Снеткова, М. С. Строгович, В. І. Шиканова, А. Р. Шляхова, М. М. Тарнаєва, Д. А. Турчина та ін.. Їх зусиллями започатковано приватної криміналістичної теорії – одорології, вирішено ряд важливих питань, що стосуються обґрунтування і місця даного методу в науці криміналістики.

Першим, хто вказав на можливість використання нюху собак в криміналістичних цілях, був доктор Ганс Гросс. У 1896 році він запропонував збирати, зберігати та використовувати в розслідуванні злочинів запахові сліди людини; рекомендував зберігати предмети-носії запахових слідів в щільно закритих скляних й жерстяних ємностях і проводити розшук за допомогою спеціально навчених собак-детекторів.

Запах – це результат видільної роботи клітин живого організму. Де б не знаходилася людина, він всюди залишає свій ольфакторний слід, що складається зі складної суміші запашних речовин. Носіями індивідуального запахового комплексу людини є особисті одяг і предмети, з якими він контактував навіть нетривалий період часу. З огляду на, що найчастіше розслідування проводиться в умовах суворого дефіциту часу та інформації про подію можна не використовувати ті дані про людину, тобто його запахову характеристику, яку злочинець неминуче залишає при скоєнні злочину[3, с. 120].

З точки зору юриспруденції, перш за все теорії прав людини, запах має значення в наступних аспектах:

1. Запах є важливим ідентифікатором людини. З одного боку, кожна людина від народження має унікальний «природний» запах, з іншого – набуває «штучний запах» в процесі своєї життєдіяльності, частково переймаючи запах навколишнього його дійсності (предметів, матеріалів, повітря і т.д.), частково самостійно формуючи його як складову частину свого неповторного образу, використовуючи при цьому різні ароматичні речовини.

2. В процесі своєї життєдіяльності діяльності людина сама продукує різні запахи, здатні впливати на оточення. З одного боку, запах – обов'язковий атрибут мікросвіту кожної людини, що пронизує всю сферу його приватних відносин, з іншого – запах породжується біль-

шістю видів його економічної діяльності (Обробка матеріалів, видобуток корисних копалин, транспортування вантажів і т.д.).

3. Запах є обов'язковим атрибутом навколишньої дійсності людини. Цей запах виходить як від навколишнього природного середовища, так і від об'єктів ноосфери. При цьому одні запахи сприймаються людиною позитивно, інші – нейтрально, треті – негативно. Значною мірою сприйняття запахів суто індивідуально, проте існують запахи, які сприймаються однозначно переважною більшістю людей (наприклад, запах аміаку – негативно, а цитрусів – позитивно). Поєднуючись між собою, що оточують людину запахи формують враження людини про той чи інший місці свого перебування, роблячи його комфортним або, навпаки, привносячи в нього дискомфорт [5, с. 88].

Запахові сліди людини використовуються в криміналістичних цілях давно. Для їх «прочитання» знайшли застосування нюхові здібності собак, які залучаються після відповідного навчання до вирішення завдань в розкритті та розслідуванні злочинів. Спочатку, з кінця 19 століття, поліція багатьох країн застосовувала спеціальних собак лише для пошуку злочинців. Надалі гострий нюх цих тварин стало використовуватися в оперативно – розшукових і в ідентифікаційних цілях.

У 1984 році було розроблено безконтактний спосіб вилучення запахових слідів з об'єктів – випаровуванням і збором утворюють ці сліди речовин. Ці ж фахівці вирішили задачу гарантованого контролю та розшифровки сигнального поведінки застосовуваних собак, які з цього часу стали підконтрольним засобом (біодетектор, індикатор заданого запаху) в криміналістичному дослідженні запахових слідів розробкою експертної лабораторної методики дослідження запахових слідів людини, що дозволяє ідентифікувати особу, можливості використання ольфакторної інформації на стадії попереднього розслідування злочинів істотно зміцнилися.

Доказове значення запахових слідів криміналістами вже не ставиться під сумнів. При підготовці методики автори спиралися на принципи, закладені основоположниками криміналістичної «одорології», методичні прийоми німецьких, угорських фахівців знаходити власні шляхи розв'язання проблемних питань, піднятих в дискусії компонентами процесуального використання запахових слідів [6, с. 224].

З вітчизняної практики та зарубіжного досвіду відомо, що для функціонування лабораторії криміналістичного дослідження запахових слідів людини необхідні як мінімум чотири (фахівця-кінолога), навченим основам криміналістики, що мають експертну підготовку; обладнані лабораторні приміщення загальною площею не менше 50 кв. м; чотири-шість спеціально підготовлених собак-детекторів (з резервом з

двох-трьох тварин); чітка взаємодія служб у вилученні пахучих об'єктів з місць пригод і отриманні порівняльних пахучих зразків підлягають перевірці осіб [2, с. 6-13].

Важливо відзначити, що собака-детектор відповідно до розробленої методики дослідження запахових слідів не може бути суб'єктом перевірки проводяться з її допомогою. Сигнальне поведінка тварини при впізнанні (процес індикації, детекції) заданого до пошуку запаху виробляється умовно-рефлекторним шляхом і лежить поза розумової діяльності. За аналогією з застосовуваними в криміналістиці приладами (технічними детекторами) вона служить лише одним із засобів вивчення об'єктів – запахових слідів в руках дослідника, використання якого підконтрольний людині. Іншим «інструментом» у дослідженні служать порівняльний ряд пахучих проб, різні логічні побудови складових його пахучих проб.

Суб'єктом ідентифікації по пахучих слідах виступає фахівець, який володіє методикою, що дозволяє отримувати правдиві результати, що володіє знаннями, професійними навичками, досвідом роботи з собаками по біодетекції пахучих об'єктів, який несе відповідальність за в рамках здійсненого дослідження і підлягає кримінальній відповідальності у випадках недотримання умов, визначених законом для експерта [4, с. 56-64].

На певному етапі становлення вітчизняної криміналістики особливо інтенсивно розвивався розділ трасології. Панування трасологічних поглядів у радянській криміналістиці 50-60 рр. ХХ ст. сприяло встановленню в кримінальному процесі одностороннього підходу до розуміння речових доказів. Багато вчених відзначають, що хоча матеріальні об'єкти та похідні від них сліди можуть існувати в різних агрегатних формах, речові докази в КПК досі називаються «предметами», що, звичайно, неправильно розуміти лише як деякі тверді тіла. Молекулярні кількості пахучих речовин на предметах і газоподібні тіла в ряді випадків служать джерелами ідентифікаційної інформації про учасників і особливості злочину (запахові сліди людини, пально-мастильні та парфумерні речовини, продукти гниття, випаровування деяких наркотичних засобів і т. п.) [7, с.52].

Одним з перешкод процесуального використання запахових слідів іноді називають ту обставину, що, нібито, їх виявлення та вилучення важко відображати в протоколах оглядів через неможливість безпосереднього сприйняття запахових слідів слідчим, понятими та іншими учасниками заходу, що проводиться. Відзначається не тільки складність опису вилучаються запахових слідів, а й неможливість пред'явлення їх для огляду. Однак ці аргументи не повинні бути перешкодою застосування запахових слідів людини як речові докази, так само як і

інших мікрооб'єктів до яких і відносяться запахові сліди людини. Відомо, що в залежності від фізичної природи різні предмети (об'єкти) оглядаються з неоднаковим ступенем детальності. У той же час це не знижує доказової цінності багатьох, що не піддаються чуттєвій оцінці людини об'єктів, функціональні характеристики яких не визначаються безпосередньо на місці проведення слідчої дії. Це відноситься, наприклад, до вилучення плям «речовини бурого кольору», які лише з певною часткою ймовірності можуть бути визначені в подальшому експертному дослідженні як «плями крові».

Всім відомо, що є певна специфіка звернення і з речовими утвореннями, які не виявляються візуально навіть за допомогою технічних пристосувань. Причому такою особливістю характеризуються не тільки запахові сліди, а й сліди наркотичних речовин на стінках шприців, поодинокі волокна при контактній взаємодії одягу, сліди продуктів пострілу на руках того, хто стріляв і т. Д. Очевидно, що через складність візуального сприйняття кримінально-процесуальне значення запахових і інших подібних слідів не повинно викликати сумнівів [8, с. 200].

Безумовно, необхідно, щоб збір, подальша герметизація предметів-носіїв запахових слідів, включаючи серветки з зібраними пробами, упакування, опечатування вилученого та опис цієї процедури в протоколі огляду, проводилися за участю фахівців і в присутності понятих для запобігання втрати або підміни об'єктів-слідоносителя.

Чинні кримінально-процесуальні норми можуть успішно застосовуватися при роботі з об'єктами-носіями запахових слідів. У разі необхідності, предмети-джерела запахових слідів можуть бути пред'явлені учасникам проведеного огляду. Спеціаліст (експерт) має право звертати увагу слідчого, суду на певні ознаки даних речових доказів (наявність або відсутність запахових слідів суб'єкта, групові особливості цих слідів), на ті чи інші обставини, пов'язані з їхнім походженням. «Певними ознаками» може мати та сам об'єкт-носіій запахових слідів: бавовняні серветки, на які зібрані пахучі проби; упаковка носіїв запахових слідів людини; а також матеріали проведеного дослідження запахових слідів.

Спираючись на властивість подільності зразків пахучих речовин з тіла людини без втрати знову утворюються пробами індивідуалізуючи і діагностуючих якостей, похідним речовим доказом можуть стати й пахучі проби зі слідів людини, якщо вони зібрані на місці проведення слідчої дії з дотриманням процесуальних і науково-методичних вимог [9].

Таким чином, одорологічний (ольфакторний) метод в системі класифікації експертних методів по спільності й субординації, як біологічний метод, можна віднести до постійно наукових методів судової експертизи,

а за джерелом походження – до спеціальних методів, розробленим спеціально для вирішення завдань криміналістики та судової експертизи.

Література

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994р. // ВВР України. 1994. № 28. У розділі ст. 232.
2. Індивідуальні речовини в запахових слідах людини // Експертна практика і нові методи дослідження: зб. М., 1993. Вип. 121. С. 6-13.
3. Використання консервованого запаху в розкритті злочинів М. В. Кісін і ін. М., 1983. 120 с.
4. Кінологічна ідентифікація індивідуальних запахів в слідах життєдіяльності чотирьох видів хребетних // Известия АН ССРСР, Сер. Біологічна. 1990. №4. С. 56-64.
5. Методологічні та процесуальні аспекти криміналістичної одорології: Сб.науч.тр. М., 1992. 88 с..
6. Райт Р. Х. Наука про запахи. М., 1966. 224 с.
7. Салтаневській М. В. Використання запахових слідів при розкритті та розслідуванні злочинів. К., 1982. 52 с.
8. Селіванов Н. А. Речові докази. М., 1971. 200 с. ; Селіванов Н. А., Старовойтов В. І. Встановлення людини за запахом на попередньому слідстві // Соціалістична законність. 1991. № 11.
9. Старовойтов В. І., Шамонова Т. Н. Запахи і ольфакторні сліди людини. М., 2003.

КРИМІНАЛІСТИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Шевчук В. М.,

*д. ю. н., професор, професор кафедри криміналістики
НЮУ ім. Я. Мудрого, заслужений юрист України*

Розвиток криміналістики та перспективи формування сучасних криміналістичних знань у значній мірі залежать від тенденцій розвитку криміналістичної науки [8, с. 847; 5, с. 235], трансформації злочинності та глобальних і інформаційних загроз у суспільстві. При цьому прогнозування тенденцій розвитку криміналістики потребує врахування, як змін у житті суспільства, що відбуваються, так і рівень глобальної комунікації та інформаційних впливів на свідомість і світогляд суб'єктів такої взаємодії. Тому у сучасних умовах формування криміналістичних

знань необхідно враховувати процеси інформатизації, диджиталізації, глобалізації у суспільстві, їх вплив на стан та характер злочинності, рівень розвитку цивілізації та наявність глобальних загроз світовому співтовариству. Як слушно зазначає В.Ю. Шепітько злочинність супроводжує глобальні проблеми суспільства у сфері економіки, політики, екології, забезпечення ресурсами і продовольством, енергетики, демографії [7, с. 14], у тому числі й відчувається суттєвий вплив і сьогоднішнє загострення епідемічної ситуація у державі та світі.

Сучасні реалії XXI століття ознаменувалися тим, що світове співтовариство стикнулося з однією із найнебезпечніших загроз останнього часу – епідемією коронавірусу Covid-19. Всесвітня організація охорони здоров'я у березні 2020 р. оголосила про пандемію через спалах коронавірусної інфекції, назвавши розповсюдження коронавірусу «надзвичайною ситуацією, глобального масштабу». Як наслідок, епідемія коронавірусу Covid-19 та її наслідки суттєво вплинули на світову економіку, свідомість та поведінку людей, що у свою чергу вплинуло на злочинну діяльність, діяльність органів правопорядку, національну безпеку держав у сфері охорони здоров'я та зумовило появу нових завдань та функцій криміналістики у сучасних умовах.

В умовах пандемії коронавірусної інфекції Covid-19 сучасна злочинність за останнім часом дещо видозмінилася, вона набула нових рис, тенденцій та характеристик. Практика показує, що у таких умовах значно зменшилась вулична злочинність, водночас різко зросла кількість злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями, які пов'язані із використанням інтернет-технологій. Значного поширення набуло шахрайство, яке вчиняється організованими злочинними групами, у яких простежується злочинна спеціалізація та чіткий розподіл функцій у механізмі злочинної діяльності і нерідко міжнародний рівень зв'язків, що свідчить про їх транснаціональність.

З введенням в Україні карантину шахраї адаптували добре обкатану схему шахрайства у сфері благодійності під тему коронавірусу та почали створювати фейкові благодійні організації та фонди боротьби з коронавірусом. Певною адаптацією до нових реалій карантину стало давно відоме телефонне шахрайство «ваш син у відділенні», коли шахраї телефонують і повідомляють про те, що хтось із родичів або знайомих потрапив на обсервацію, типу «Вашого сина відправили на обсервацію з коронавірусом і йому потрібна термінова допомога». Далі від імені лікарів вони пропонують вирішити питання за винагороду. В інших випадках шахраї пропонують закупити в їх фармкомпанії засоби індивідуального захисту, маски, антисептики за вигідними цінами,

а після одержання передплати зникають та перестають відповідати на телефонні дзвінки. Так, за даними поліції від таких дій шахраїв постраждали більше тисячі осіб, яким нанесено збитки на суму більше 3,5 мільйонів гривень [3]. Крім цього, нерідко злочинці пропонують купити товар у продавця через інтернет, але замість грошей надсилають липові SMS-повідомлення про нібито надходження очікуваних коштів на рахунок, згодом добросовісний продавець з'ясовує, що повідомлення про надходження грошей надіслали не з банку, а зі звичайного мобільного телефону.

У зв'язку з переведенням на дистанційну роботу в мережі інтернет активізувалися кібершахраї, які намагаються заволодіти персональною інформацією та грошовими коштами. Досить поширеною сьогодні схемою є інтернет-шахрайства, коли на телефон жертви надходить повідомлення про нібито заблокування кредитної карти і для її розморожування власник нібито повинен зателефонувати за вказаними конкретно номерами, які до банку не мають ніякого відношення. Під час дзвінків на них шахраї, маніпулюючи жертвою, видають себе за працівників банку і отримують особисті дані кредитних карток, з яких вони знімають гроші. Останнім часом в інтернеті поширюються пропозиції «тургентів» щодо повернення коштів, сплачених за туристичну путівку на відпочинок за кордон (Єгипет, Турція, Мальдіви та ін.), які за певний відсоток від вартості, обіцяють за три дні врятувати гроші за відпочинок, який скасували через карантин. Після переказу авансового грошового платежу такі турагенти-шахраї зникають, а номери телефонів уже є неактивними та юридична адреса офісу виявляється фіктивною.

Останім часом значно активізувалася діяльність злочинців, пов'язана із незаконним переміщенням через митний кордон України медичинських масок та інших товарів протиепідемічного призначення, фальсифікація та незаконний обіг фальсифікованих лікарських засобів та ін. Також появилися випадки умисного зараження коронавірусною інфекцією інших осіб та поширення фейкової інформації про поширення пандемії та посилення страху та паніки серед населення. Інфодемія нерідко призводить до психічних захворювань та суїцидних проявів із летальними наслідками.

В умовах глобальних загроз, інформаційних впливів та еволюції злочинності важлива роль має бути відведена криміналістиці, як науці, що формує криміналістичні знання, забезпечуючи цим предметну сферу боротьби зі злочинністю. Сьогодні особливої значимості набуває тенденція посилення практичної спрямованості криміналістичних розробок інноваційних продуктів, її прагматична орієнтації на вирі-

шення важливих практичних завдань [4, с. 36]. Не випадково що у свій час австрійський учений, судовий слідчий Ганс Грос, який на той час працював у Чернівцях, як незмінну мету криміналістики називав «практичну» мету криміналістики як прикладної науки про реальності кримінального права [1, с. 8, 9]. Відтак, сьогодні значно має активізуватися розроблення і впровадження криміналістичних інновацій [6], криміналістичне забезпечення протидії злочинності, спрямоване на вирішення практичних завдань, як у правозастосовній сфері, так і у боротьбі із коронавірусом.

На наш погляд, в сучасних реаліях необхідно активізувати формування криміналістичних знань, спрямованих на забезпечення боротьби із пандемією коронавірусу, використовуючи можливості усіх розділів криміналістики – загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, тактики та методики, що потребує нині особливої уваги науковців-криміналістів у дослідженні означених питань. В умовах сьогодення потребує розроблення та використання криміналістичної профілактики [2], як окремої криміналістичної теорії (М. В. Салтевський, М. Ш. Махтаєв, М. П. Яблоков), яку, на жаль, останнім часом стали невинувато забувати. Таку профілактику слід розглядати і як науковий напрямок, і як специфічну діяльність уповноважених законом суб'єктів (органів поліції, прикордонників, медиків), що здійснюється як система реалізації низки заходів, спеціальних тактико-криміналістичних операцій, застосування криміналістичних засобів, які спрямовані на забезпечення ефективності протидії поширенню пандемії коронавірусу та нормалізації епідеміологічної ситуації у державі та світі. Можна говорити про новий напрямок застосування криміналістичних знань у протидії пандемії коронавірусу, назвавши цей специфічний вид діяльності – коронавірусна профілактика.

Перспективними напрямками використання інноваційних технологій у протидії поширенню коронавірусної інфекції вбачаються такі: 1) використання безпілотних літальних апаратів; 2) застосування систем спостереження та відеоконтролю; 3) використання електронного контролю за пересуванням осіб у просторі та повітрі; 4) розроблення та застосування ідентифікаційних систем розпізнавання за обличчями осіб; 5) використання технологій «BIG DATA»; 6) запровадження різних додатків, сервісів та платформ, які використовуються у боротьбі із поширенням коронавірусу; 7) використання системи виявлення людей з підвищеною температурою, яку можна встановити при вході до будівлі; 8) застосування автоматизованих систем для виявлення потенційних хворих та попередження поширення коронавірусу тощо.

Таким чином, сьогодні криміналістика має активізувати свій потужний науковий потенціал та сучасні можливості й використовувати їх у теоретико- методологічному, техніко-, тактико- та методико-криміналістичному напрямках для забезпечення ефективної боротьби з пандемією коронавірусу. Сучасні криміналістичні засоби мають відповідати глобальним викликам та тенденціям розвитку суспільства, успішно протидіяти злочинності в умовах інформаційних впливів та епідеміологічних загроз глобального масштабу.

Література

1. Gross H. *Gesammelte Kriminalistische Aufsätze*. Leipzig: F. C. W. Vogel. Bd. I. 1902. VIII. 432 p.
2. Салтєвський М. В. Криміналістична профілактика в наукових дослідженнях сучасної злочинності // Питання боротьби зі злочинністю; Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності НАПРН України. Вип. 5. Харків, 2001. С.119-130.
3. Маніпуляції та шахраї під час епідемії коронавірусу: хто і як виграв, коли інші страждають <https://rubryka.com/article/koronavirus-manipulation-crooks/>
4. Shevchuk V. *Methodology of criminalistics: discussions, tendencies, prospects* // *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. XV-asis tarptautinis kongresas, Rugsėjo 19-21, 2019 Kaunas, Lietuva*, 2019. 1 т. Р. 29-44.
5. Шевчук В. М. Сучасний стан та тенденції розвитку криміналістики: актуальні проблеми сьогодення // *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 234-246.
6. Shevchuk V. M. *Innovations in criminalistic and practice of their implementation in law enforcement activity* // *Modern science: problems and innovations. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. SSPG Publish (May 3-5, 2020). Stockholm, Sweden. 2020. Pp. 903-913.*
7. Шепітько В. Ю. Завдання криміналістики в умовах глобальних загроз та еволюційних перетворень злочинності^[1]_{SEP} // *Криміналістика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика: наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13-15 вересня 2018 р.)*; у 2 Т. Т.1. Одеса : Юридична література, 2018. С. 14-26.
8. Шепітько В. Ю. *Сучасний стан та розвиток криміналістики* // *Правова доктрина України: у 5 т. Х.: Право, 2013. Т. 5: Кримінально правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. 1240 с.*

ЩОДО РОЛІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТЕРОРИЗМОМ

Юнку І. І.,

*аспірант кафедри криміналістики та психології ОДУВС,
завідувач юридичного відділу ОНДІСЕ*

Проблема розслідування та розкриття злочинів пов'язаних з тероризмом на сьогодні одна з найбільш актуальних у боротьби зі злочинністю. У зв'язку із швидким розвитком злочинності у світі, зокрема і в Україні, зросла кількість вчинених злочинів пов'язаних з тероризмом.

Особливу роль серед слідчих дій при розслідуванні будь-яких злочинів, зокрема терористичних, має значення використання спеціальних знань. До основних форм застосування спеціальних знань є залучення експерта для надання висновків із питань, що виникають під час кримінального провадження й стосуються сфери його знань. Саме використання спеціальних знань, дає можливість виявити та вилучити сліди вчинення злочину, які мають важливе значення при виявленні напрямку й ефективності розслідування.

Використанню спеціальних знань і досягнень науково-технічного прогресу в процесі розслідування злочинів присвячені фундаментальні роботи професорів Р. С. Белкіна, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, В. К. Лисиченка, М. Г. Щербаковського, М. М. Тагаєва, Г. О. Матусовського, В. О. Ковалової, М. В. Салтевського, В. Ю. Шепітька та інших.

Суспільна небезпека терористичних дій полягає в тому, що вони не тільки створюють загрозу спричинення шкоди життю чи здоров'ю людей, великих матеріальних збитків, а й викликають у людей почуття страху за власну безпеку, підривають авторитет органів влади.

Крім того, тероризм належить до тих видів злочинного насильства, жертвою якого може стати кожен, навіть той, хто не має жодного відношення до конфлікту, що породив конкретний терористичний акт.

Під терористичним актом розуміється застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій [1].

Зауважимо, що типовими є такі способи вчинення злочинів терористичного характеру, як вибухи із застосуванням вибухових речовин і вибухових пристроїв, а також захоплення заручників.

Під поняттям «розслідування» терористичних актів слід розуміти здійснювану відповідно до українського законодавства і норм міжнародного права діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом, спрямовану на швидке та повне розкриття злочину, викриття винних та забезпечення правильного застосування законодавства, припинення та попередження вчинення терористичних актів, з метою захисту прав і свобод людини і громадянина та держави [2, с. 29].

Процес розслідування терористичних актів як специфічний вид практичної діяльності характеризується рядом особливостей: наявністю загальної мети і призначення слідчих(розшукових) дій, оперативних заходів і тактичних операцій, що потребує чіткої взаємодії суб'єктів розкриття злочину; значними масштабами виконуваних цими спеціалістами функцій в умовах дефіциту корисної інформації; жорстким лімітом часу і протидією зацікавлених у результатах розслідування осіб [3, с. 36].

Саме тому, важливе значення для розслідування терористичних актів мають спеціальні знання.

Т.В. Авер'янова визначає, що «спеціальними є знання, отримані суб'єктом у процесі навчання і практичної діяльності у науці, техніці, мистецтві, ремеслі та засновані на знанні наукових розробок у відповідних галузях знань, використовувані для вирішення питань, які виникають під час розслідування і розгляду в суді конкретних справ» [4].

Найбільш поширенішими видами судових експертиз, в проведенні яких виникає потреба при розслідуванні терористичних актів, є вибухотехнічна, фоноскопична, фізико-хімічна, трасологічна, судово-медична, судово-психологічна, судово-психіатрична тощо.

Найбільш важливішою слідчою дією на досудовому слідстві при розслідуванні терористичних актів є огляд місця події, де спеціаліст відіграє поряд зі слідчим, прокурором одну з найважливіших функцій по виявленню, фіксації, вилученні та дослідженні доказів. Участь спеціаліста дозволяє використовувати найсучасніші ефективні досягнення та методики, що сприяє всебічному, об'єктивному, швидкому розслідуванню терористичних актів [5, с. 220].

Оглядаючи місце події спеціаліст може знайти предмети та вилучити сліди, які матимуть вагоме значення для розкриття злочину та слугуватимуть доказами у кримінальному провадженні. В ході огляду місця, де стався терористичний акт, найчастіше виявляються залишки вибухового

пристрою (фрагменти корпусу, уламки електродротів, вогнепровідних шнурів, механічного детонатора, деталі часового механізму); сліди вибуху, які відображаються на предметах навколишньої обстановки: осколочне пошкодження об'єктів (вм'ятини, пробоїни, подряпини тощо); наслідки впливу ударної хвилі вибуху; пошкодження будівель та споруд; травми та інші пошкодження на тілі та одязі потерпілих; термічні пошкодження об'єктів; продукти вибуху вибухової речовини: залишки вибухової речовини у вигляді не зреагувавших часток та порошку; мікрочастинки не зреагувавшої вибухової речовини; конденсовані(тверді) продукти вибуху; газоподібні залишки (окис азоту, вуглекислий газ, окис вуглецю, пари води тощо); фрагменти упакування вибухової речовини. Також, на місці вибуху, можна виявити і сліди самих терористів, це частинки пошкодженого взуття чи злочинці.

Тобто, спеціаліст сприяє слідчому та прокурору у реконструкції подій терористичного акту, шляхом виявлення, вивчення та аналізу слідів злочину, зокрема одягу, недопалки сигарет, сліди рук чи взуття, інструменти, встановлює спосіб вчинення та визначає знаряддя, за допомогою яких було вчинено злочин. Крім того, спеціаліст виконує ряд функцій, які допомагають у подальшому розслідуванні злочину, зокрема: 1) організаційна – одержання необхідної кількості зразків, необхідних для проведення експертизи; 2) ретроспективна – допомога слідчому, прокурору при висуненні версій на початковому та наступних етапах розслідування; 3) роз'яснювальна – надання консультацій, пояснення спеціальних правил, термінів; 4) прогностична – висловлює пропозиції щодо необхідності проведення повторних та/або додаткових слідчих дій; 5) методологічна – застосовує сучасні та найефективніші методи, прийоми та засоби задля можливості отримання доказів під час проведення слідчих (розшукових) та судових дій [6, с. 145].

Отже, саме тому участь спеціаліста в ході розслідування терористичних актів є важливою, оскільки дозволяє дослідити сліди вибуху та отримати значну інформацію про вибуховий пристрій, який застосовувався, його кількісні та якісні характеристики, допомагає найбільш повно відтворити механізм учинення терористичного акту, а також надає необхідні відомості для виявлення інших речових доказів та встановлення осіб, причетних до вчинення терористичного акту.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 13.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 14.04.2020).

2. Баулін О. Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування терористичного акту. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 4. С. 28-38.

3. Розслідування терористичних актів: навч. посіб. / М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеева, О.Ю. Татаров, М.С. Цуцкірідзе; за ред. проф. М.А. Погорецького. Київ: Дакор, 2014. 160 с.

4. Аверьянова Т.В. Субъекты экспертной деятельности. Вестник криминалистики / отв. ред. А.Г. Филипов. Москва: Спарк, 2001. Вып. 2. С. 29-37.

5. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою: монографія /Погорецький М.А., Ленко М.О., Сергеева Д.Б. Київ: Алерта, 2014. 300 с.

6. Яремчук В.О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Апостіль, 2015. 228 с.

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Янковий М. О.,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри криміналістики та психології ОДУВС

Конституція України визначає, що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Негативні зміни в структурі та динаміці злочинності, виникнення і розвиток нових способів скоєння і приховування кримінальних правопорушень пред'являють особливі вимоги до криміналістичної діяльності. В цих умовах криміналістична наука повинна забезпечувати використання адекватних заходів для успішної боротьби з кримінальною діяльністю. Одним із таких напрямків підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів є оптимізація процесу використання науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих (розшукових) дій.

Використання досягнень науки й техніки під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень має глибоке історичне коріння. М.В. Салтевський справедливо зазначає, що пізнання події зло-

чину – це багатопрофільна діяльність, яка потребує як емпіричних, так і наукових знань з різних галузей науки, техніки, мистецтва і ремесла. На його думку, ще з глибокої давнини при розслідуванні злочинів, особливо пов'язаних із убивствами і заподіянням тілесних ушкоджень, використовували спеціальні знання, запрошуючи для цього обізнаних осіб, які допомагали вирішувати складні питання [2, с. 41].

У зазначеному контексті австрійський криміналіст Г. Гросс у своїй фундаментальній роботі «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» виклав деякі загальні правила фотографування обстановки місць події за фактами вбивств, крадіжок, пожеж і рекомендував застосовувати під час дослідження речових доказів мікрофотографію й рентгенографію. [3, с. 242].

Щодо розвитку судової балістики того часу, в спеціальній криміналістичній літературі справедливо зазначається про значні заслуги професора медико-хірургічної академії М.І. Пирогова. Він був одним із перших учених, який залучався як експерт для вирішення складних питань, пов'язаних із встановленням обставин пострілу [4, с. 96-99].

Видатні успіхи, досягнуті в розвитку науково-технічних засобів на початку ХХ століття, стали поштовхом до заснування низки судово-експертних закладів, а також до більш широкого застосування досягнень науки і техніки в кримінальному провадженні. За оцінкою Р. С. Белкіна, кінець ХІХ і початок ХХ століть ознаменувалися проривом у формуванні дійсно наукових засобів і методів боротьби зі злочинністю, істотно змінених до того часу і кількісно, і якісно [5, с. 8].

За словами А.І. Вінберга, період, починаючи з 1927 року, можна охарактеризувати як період помітного піднесення й активізації ролі науково-дослідних експертних криміналістичних закладів [6, с. 24]. У цей час формується мережа лабораторій науково-судової експертизи при юридичних закладах вищої освіти, де розгортається експертна та науково-дослідницька робота.

До Другої світової війни науково-технічні апарати структурно входили до складу оперативних відділів НКВС і були найширшою відомчою мережею криміналістичної експертизи. Під час війни чисельність науково-технічних апаратів значно зменшилася. Але не зважаючи на це, їхня практична діяльність продовжувалася.

Як зазначається в спеціальній криміналістичній літературі, наприкінці 40-х – на початку 50-х років науково-технічні відділи відокремилися в самостійну службу. Ці підрозділи стали брати на озброєння порівняльні мікроскопи, репродукційні установки, мікрофотонасадки, нові експертні валізи, джерела ультрафіолетового випромінювання та ін. [7, с. 12].

У свою чергу, слідча практика неухильно йшла шляхом широкого використання допомоги фахівців для вирішення найрізноманітніших завдань. У цей період набули подальшого розвитку наука і техніка, підвищились вимоги до досудового розслідування. Більш широкого використання під час розслідування кримінальних правопорушень набули судова фотографія, трасологія, судова балістика, техніко-криміналістичне дослідження документів. Все частіше під час провадження слідчих (розшукових) дій використовувалась криміналістична техніка. Для підвищення ефективності роботи слідчих у 1952 р. було прийнято рішення про комплектування валіз для роботи на місці події. Трохи згодом, на підставі вивчення досвіду ряду зарубіжних держав з'являються пропозиції щодо створення пересувних криміналістичних лабораторій (ПКЛ) на базі спеціальних автомобілів і навіть мотоциклів із коляскою [8, с. 118-120]. Так, перший вітчизняний зразок ПКЛ на базі автомобіля УАЗ-452 було розроблено в 1968-1969 рр. у Всесоюзному інституті по вивченню причин і розробці заходів попередження злочинності спільно з оперативно-технічним управлінням МВС [9, с. 77-79].

У 1954 р. в прокуратурі вводяться посади прокурорів-криміналістів, що було пов'язано з необхідністю широкого розповсюдження й впровадження наукових прийомів і методів досудового розслідування. Одним з напрямків їх діяльності була організація криміналістичних кабінетів в територіальних прокуратурах [10, с. 26]. Однак, чисельність експертів в Україні на той час все ж таки залишалася не значною. Лише до кінця 50-х років було остаточно сформовано систему судово-експертних закладів. Багато з них мали в своєму розпорядженні найсучасніші засоби криміналістичної техніки.

Таким чином, історичні факти свідчать, що формування, становлення й розвиток організаційних і правових основ використання науково-технічних досягнень у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень являє собою складний процес, який протікав під впливом багатьох різноманітних об'єктивних і суб'єктивних факторів. Особливе місце серед них займав фактор ідеології, існування якого до недавніх пір взагалі не визнавалось у вітчизняній криміналістиці. Між тим, вплив цього фактора більш ніж наочно проявився в недалекому минулому, і не тільки взагалі у розвитку вітчизняної науки і техніки (наприклад, критика кібернетики як лженауки), а зокрема й криміналістики, її методів і засобів. І дійсно, до початку так званої «перебудови», до відкриття «залізної завіси» у вітчизняній криміналістичній літературі майже не можна було зустріти джерела, де б не піддавалася критиці «реакційна сутність буржуазної криміналістики». Звичайно,

цей фактор не міг позитивно позначитись на розвитку вітчизняної криміналістики.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс] : закон України від 28. 06. 1996 р. № 2952-VI із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 21. 02. 2019 р. № 2650-VIII Електрон. дан. (1 файл). Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. Назва з екрану.
2. Салтевский М. В. Криминалистика. В современном изложении юристов : [учеб. и практ. пособие] / М. В. Салтевский. Харьков : ИМП «Рубикон», 1997. 432 с.
3. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики : [пер. с нем.; с 4-го доп. изд. перевели Л. Дудкин и Б. Зиллер] / Г. Гросс. СПб. : Типография М. Меркушева, 1908. 1040 с.
4. Крылов И. Ф. Судебная экспертиза в уголовном процессе : [монография] / И. Ф. Крылов. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 213 с.
5. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики : [монография] / Р. С. Белкин. М. : НОРМА, 1999. 486 с.
6. Криминалистика : [учеб. для юрид. высш. учеб. заведений] / под ред. А. И. Винберга, С. П. Митричева. Ч. 1. М. : Юрид. лит., 1950. 300 с.
7. Салтевский М. В. Из истории развития криминалистики и криминалистических подразделений МВД Украины / М. В. Салтевский, В. Н. Малышев // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1979. Вып. 19. С. 10-16.
8. Селиванов Н.А. Современное состояние криминалистической техники и пути ее развития / Н. А. Селиванов // Вопросы криминалистики. М. : Госюриздат, 1962. № 5 (20). С. 103-166.
9. Сорокин В. С. Комплекс научно-технических средств для выезда на место происшествия / В.С. Сорокин // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1969. Вып. 6. С. 77-79.
10. Коврижных Б. Н. К вопросу о процессуальном положении и роли прокурора-криминалиста / Б. Н. Коврижных // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1980. Вып. 21. С. 26-30.

СЕКЦІЯ 2 ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ПСИХОЛОГІЧНА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗСЛІДУВАНЬ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Білий І. І.,
курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Проценко О. О., доцент
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Одним з найголовніших елементів психологічної та криміналістичної характеристики злочинів, вчинених неповнолітніми є типова характеристика особистості неповнолітнього підозрюваного. За чинним кримінальним кодексом неповнолітніми визнаються особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 14, але не виповнилося 18 років.

Найчастіше злочини вчиняють діти, яким практично не приділяється належна увага з боку дорослих, які не відчувають турботи і любові своїх батьків, що безпосередньо призводить до збільшення кількості злочинів, які вчиняються їх же дітьми. У більшості випадків ці неповнолітні не мають постійного місця проживання, навчання, займаються жебрацтвом, бродяжництвом, потрапляють під злочинний вплив старших, частина з яких раніше були судимі. Все це, безсумнівно, зумовлює зростання кількості злочинів, скоєних неповнолітніми особами. Це призводить до того, що збільшується кількість кримінальних проваджень щодо даної категорії осіб, які необхідно розслідувати працівникам правоохоронних органів. Більшість злочинів, неповнолітні скоюють у віці 16-17 років, менша частина – 14-15 літніми злочинцями. Основна частка неповнолітніх злочинців доводиться на чоловічу стать, вона досягає 90-95% [1].

Значну частку злочинів в даній віковій категорії складають злочини майнового характеру. Серед дівчат велика частина злочинів – посягання на особистість. Особливе місце займає вбивство неповнолітньої матір'ю своєї новонародженої дитини, яке є перешкодою для подальшого життя матері-підлітка.

Велика частина неповнолітніх злочинців до вчинення суспільно небезпечного діяння ніде не вчилися і не працювали. Великий відсоток і тих, хто не має закінченої повної середньої освіти. Крім того, во-

ни не цікавляться будь-якими певними видами діяльності (спорт, творчість, навчання в різних галузях соціальної роботи), не знають суспільно-політичних процесів і не усвідомлюють свого місця в світі.

Особистість злочинця – це визначальна частина в розумінні злочинності, як багатоаспектного протиправного явища. На відміну від дорослого злочинця, який в більшості випадків вчиняє суспільно небезпечно-го діяння усвідомлено, неповнолітній злочинець не володіє достатнім життєвим досвідом, його уявлення незрілі і, найчастіше, наївні.

До найбільш поширених методів вивчення особистості неповнолітнього злочинця відносяться:

1. Вивчення особової справи, характеристики з місця навчання та інших документів, що дозволяють визначити ціннісні орієнтири, риси характеру та інші важливі дані про неповнолітнього. Це сприяє виробленню найбільш підходящої в даному випадку методики виправлення.

2. Спостереження з метою виявлення характерних рис поведінки неповнолітнього злочинця, тенденцій розвитку особистості. У виправних установах спостереження застосовуватися не тільки в побутових ситуаціях, а також при роботі в гуртках за інтересами, проведення спортивних заходів, стресових ситуаціях.

3. Особисте спілкування (індивідуальна або групова) з неповнолітнім злочинцем допомагає фахівцям виробити методику виховання і соціалізації підлітка, довіри до оточуючих [2].

Правопорушники, які не досягли повноліття, більш ніж в 15% випадків скоюють злочини в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Більше половини злочинів скоєних неповнолітніми відбуваються в складі групи осіб, а в окремих випадках і в складі організованої злочинної групи.

Найчастіше, головним мотивом скоєння злочинів даною категорією осіб є їх бажання отримати гроші і речі, прагнення швидко розбагатіти. Трохи рідше в якості мотиву виступають бажання помститися, ревнощі або твердження свого авторитету.

Знання особливостей особистості і психологічних властивостей підлітка дозволяє слідчому вже на початковому етапі розслідування висунути версії про вчинення злочину саме неповнолітнім, а так само продуктивно провести слідчі дії, використовувати найбільш раціональні тактичні прийоми, і що, важливо встановити психологічний контакт і справити позитивний вплив на неповнолітнього правопорушника в процесі розслідування злочину.

Для способу злочинів, які скоюють неповнолітні, характерні такі риси: по-перше, це непрофесіоналізм дій, який проявляється у відсутності ретельної підготовки до вчинення злочину і приховування його

слідів; по-друге, не логічність і відсутність послідовності дій. Часто зазначені дії носять поспішний характер.

Більш поширені способи злочину помічаються найчастіше при вчиненні злочину неповнолітніми спільно або під впливом дорослого співучасника.

Злочинність неповнолітніх як соціальне явище і розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, особливості боротьби з нею припускають комплексну проблему. Незважаючи на її вивченість і дослідження в роботах великої кількості криміналістів різних років актуальність цього питання зберігається. Доказом цьому є стабільна тенденція зростання кількості підлітків, які вчинили злочини.

Збільшилася суспільна небезпека злочинів неповнолітніх: вони стали більш зухвалими, цинічними, брутальними, небезпечними для життя і здоров'я не тільки своїх однолітків, але і вже більш дорослих осіб. Так само можна відзначити, що погіршується мотивація правопорушень неповнолітніх: великими темпами зростає кількість злочинів, особливо з проявами користі, прагненням забезпечити себе грошима, наркотиками, здійснювати контроль над певною територією. У підлітковому середовищі стали популярні зовсім нові і цікаві їм злочини: участь в торгівлі зброєю, у виготовленні, збуті наркотичних засобів та цілій низці інших тяжких злочинів.

Злочини, які вчиняються групою неповнолітніх, зокрема розбої, грабежі та зґвалтування, в даний час стали більш зухвалими, цинічними і все частіше супроводжуються заподіянням безглуздої жорстокості по відношенню до потерпілих.

В оточенні неповнолітніх все більше поширюються такі види злочинів, які раніше були характерні для дорослих, а саме: торгівля зброєю і наркотиками; розбійні напади; викрадення транспортних засобів; комп'ютерні злочини.

Аналіз кримінальних проваджень дає підстави стверджувати, що найбільш часто неповнолітні вчиняють злочини в таких приміщеннях як кіоски, під'їзди, квартири, підвали, місця скупчення людей (диско-теки), а також двори, вулиці.

Для способів скоєння злочинів неповнолітніми характерна така риса як наслідування. Найчастіше підлітки намагаються наслідувати дорослим, або вигаданим персонажам, які відомі з телебачення. У свою чергу це супроводжується жорстокістю і нещадністю.

Часом вчинення таких видів злочину є вечірній, або денний, за відсутності контролю з боку дорослих, а так само у вільний від навчання час.

Істотний вплив робить обстановка в якій знаходиться неповнолітній. Зростання кількості неблагополучних сімей збільшує підліткову бездоглядність і безпритульність, є обставиною, що сприяє залученню неповнолітніх в злочинну діяльність.

Потерпілими від злочинів неповнолітніх переважно стають їхні однокласники, і рідше дорослі. Особливо це характерно для вбивств, заподіяння шкоди здоров'ю. У меншій мірі неповнолітні зазіхають і на малолітніх, жінок, дівчат, осіб, які перебувають у стані сп'яніння, і осіб без певного місця проживання.

Всі ці елементи криміналістичної характеристики тісно пов'язані між собою. Знання характеру цих зв'язків дозволяє слідчому правильно:

- оцінити слідчу ситуацію;
- висунути обґрунтовані версії щодо обставин скоєння неповнолітніми розслідуваної злочину;
- визначити напрямок розслідування;
- виявити можливі джерела отримання необхідної інформації по справі;
- визначити необхідний склад слідчої групи [3].

Аналіз вже існуючих методик розслідування злочинів, скоєних неповнолітніми, дозволяє запропонувати найбільш прогресивну (з позиції протидії злочинності неповнолітніх) структуру методики розслідування злочинів, які вчиняються неповнолітніми. Така методика повинна містити в собі наступні основні питання:

1. Криміналістична модель, яка включає в себе основні елементи, що характеризують злочини, вчинені неповнолітніми;
2. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів скоєних неповнолітніми;
3. Особливості відкриття кримінального провадження за злочинами вчинені неповнолітніми;
4. Типові слідчі ситуації, типові версії слідства і планування на початковому етапі розслідування;
5. Особливості використання спеціальних знань.

Висновок: Основною проблемою методики розслідування злочинів даної категорії є складність встановлення контакту між слідчим і неповнолітнім правопорушником. Саме встановлення такого контакту дуже впливає на позитивний результат розслідування злочинів.

Для цього слід розробити методичні рекомендації, інструкції при проведенні допиту неповнолітніх. Дана проблема актуальна, так як перед слідчим стоїть завдання всебічного повного та об'єктивного розслідування обставин вчинення злочинів неповнолітніми, яка вимагає теоретичних розробок з проблем притягнення неповнолітніх до

кримінальної відповідальності, вдосконалення законодавства і правової процедури притягнення підлітка до відповідальності.

Література

1. Маланчук П. М. Криміналістична характеристика особи неповнолітнього злочинця та вчинених ним злочинів. Молодий вчений. 2017. № 11 (51). С. 925-958
2. Федосова О. О. Криміналістична характеристика корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Jurnalul juridic national. Teorie I practica. 2018. №8 С. 132-136
3. Голина В. В., Маршуба М. О. Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине: монография. Харьков: Право, 2014. 280 с.
4. Павлюк Н. В. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх під час досудового розслідування. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх під час досудового розслідування. Питання боротьби зі злочинністю. 2013. Вип. 25. С. 186-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2013_25_18 (дата звернення 20.04.2020)
5. Пилипенко І. В. Деякі питання застосування законодавства щодо участі неповнолітніх у кримінальному провадженні. Публічне право. 2013. №3 (11). С.110-118. С. 112.

РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Браду Я.,

курсант ОДУВС

Науковий керівник: Добровольська О. О., викладач кафедри криміналістики та психології ОДУВС

Динаміка сучасного життя вимагає від фахівця поліції пластичності поведінки, вміння діяти результативно, впроваджувати нові підходи до вирішення професійних проблем в умовах швидких ситуаційних змін, конкуренції й невизначеності, що пов'язані з ризиком втрати місця роботи, матеріального та соціального статусу. Особливу значущість ці проблеми мають для фахівців ризиконебезпечних професій (рятувальників, військових, поліцейських тощо). Професійна діяльність цих фахівців належить до професій підвищеного ризику й має один із найвищих рівнів хронічного та професійного стресу, що вимагає від них посиленої витрати ресурсів (ціннісних, емоційних, мо-

тиваційно-вольових, когнітивних, поведінкових) і наявності вміння опанувати себе в стресових ситуаціях [1, с. 6]. Тому, дуже актуально на сьогодні, постає питання формування й розвитку стресостійкості у фахівців сектору безпеки, в тому числі і поліцейських, як важливої детермінанти їх професійного розвитку, а разом із ним – і проблема вибору способів, методів і технологій профілактики, нейтралізації та корекції стресу. Службова діяльність правоохоронців є стресогенною, навіть екстремальною, адже пов'язана із припиненням злочинних посягань на життя та здоров'я пересічних громадян, та їх особисто, часто здійснюється в надзвичайних обставинах та ситуаціях, пов'язаних з підвищеним професійним ризиком, небезпекою для власної життєдіяльності. Тож, адаптуватися до умов такого агресивного середовища та підвищити свій рівень стресостійкості є першочерговим важливим психологічним вмінням для поліцейських.

У психофізіології «стресостійкість» розглядається як властивість особистості, що сприяє підтриманню функціональних резервів організму людини, збереженню його ментального здоров'я, що сприяє високій продуктивності діяльності в екстремальному просторі [2, с. 17].

Стресостійкість в правоохоронних органах в складних життєвих ситуаціях – це запорука особистого здоров'я людини, а в подальшому і успішність у професійній діяльності. Також під терміном «стресостійкість» ми розуміємо: певний набір якостей індивіда, в даному випадку поліцейського, за допомогою яких він здатний перенести емоційно-вольові, розумові навантаження в робочій сфері без особливих наслідків для здоров'я, як свого особистого, так і товаришів по службі.

Користуючись навичками психічної саморегуляції, особистість може взяти верх над своїми емоціями, перебуваючи в стані стресу. За допомогою регуляції психічного стану, а саме різних способів впливу на функції нашого організму, ми можемо контролювати себе, не впадаючи в нервово-психічне напруження.

Основним завданням регулювання своєї психіки виступає активізація та її заспокоєння задля збереження власного здоров'я. Процес реалізації активності поведінкової діяльності особистості можливий завдяки особливій групі її властивостей, що являють собою сферу саморегуляції.

До сфери особистої саморегуляції ми можемо віднести: феномени самооцінки, рівня домагань, суб'єктивної локалізації контролю вольової регуляції тощо. На думку А.Г. Спіркіна, деякі люди в дуже напружених екстремальних ситуаціях можуть об'єднувати в собі саморегуляцію і контроль над собою, а інші, в той же час, втрачають над собою контроль навіть при самих незначних труднощах. Це пояснюється

особливостями індивідуальних відмінностей кожної людини [3, с. 56]. В особливих випадках мобілізація ресурсів відіграє важливу роль у формуванні відповідної реакції організму на несприятливий подразник. Чим частіше людина буде стикатися з негативними станами, тим сильніше може стати емоційне напруження.

Одним з важливих показників функцій самостійних навичок психічної саморегуляції є певні техніки, за допомогою яких психіка готова сприймати ефект саморегуляторного впливу. Існує певний набір психотехнік, що поліпшують емоційний стан, що підлягає вольовому впливу, завдяки їм людина в змозі зняти напругу і перейти в оптимальний режим існування свого організму і психіки в цілому. Процес регуляції людської психіки здійснюється за допомогою певних вправ, що засновані на спокійному розслабленні м'язів, роботі з дихальним апаратом, а отже, розслабленні всієї нервової системи.

Таким чином, процеси, пов'язані з розслабленням м'язів у всьому організмі при правильному диханні, дають поштовх нервового імпульсу в корі великих півкуль, після чого відбувається процес гальмування всього організму в цілому. При неодноразовому повторенні вправ працівник поліції здатний контролювати свої внутрішні процеси, пов'язані з напругою і тривогою. При боротьбі зі стресом існують певні сходинки (правила) щодо успішного виходу з критичної ситуації.

Перше правило: якщо людина постійно зациклюється на тих факторах, які викликають в неї стрес, то особистість здатна ще більше занурюватися в нього.

Друге правило: запускаючи певні ситуації, людина тим самим здійснює накопичувальний ефект.

Третє правило: за допомогою аутогенного тренування, фізичних вправ, позитивного самонастрою можна поліпшити емоційний стан співробітників поліції [4, с. 34].

Таким чином, стійка поведінка співробітників поліції в умовах стресу є одним з важливих психологічних чинників забезпечення надійності, ефективності і успіху успішної діяльності правоохоронців.

Література

1. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2007. С. 57.
2. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие и преодоление. М. : Пер Сэ, 2006. 528 с.
3. Дикая Л. Г. Психологическая саморегуляция функционального состояния человека (системно-деятельностный подход). М., 2003.

4. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 278 с.

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ РЕЦИДИВУ

Витопоренко В. В.,
студент ОДУВС

*Науковий керівник: Прудка Л. М., к. психол. н.,
доцент кафедри психології та педагогіки ОДУВС*

Дослідження психологічних особливостей особистості злочинця рецидивіста дозволяють сьогодні припустити, що вони мають суб'єктивну причину злочинної поведінки, яка об'єктивно існує і є соціально обумовленою [1, 2, 3]. В якості такої причини у рецидивістів розрізняють наявність однорідних особистісних характеристик (імпульсивність, агресивність, відчуженість тощо).

У зв'язку з цим представляється доцільним розглядати особу злочинця як систему властивостей (відносно елементарних та інтегративних), які мають соціально значущу якісну визначеність і виражають себе, з одного боку, соціальними властивостями, а з іншого – психологічними.

Перебування в місцях позбавлення волі не може не впливати на психологічні особливості особистості людини. Однак загальні умови, які існують у місцях позбавлення волі, впливають на ув'язнених по-різному і по-різному впливають на їх психіку. Психологія засудженого багато в чому визначається його ставленням до самого факту ув'язнення.

Отже, основними факторами, що впливають на формування особистісних характеристик у осіб, позбавлених волі є:

- зміна сформованого стереотипу життя;
- характер взаємозв'язку міжособистісного та внутрішньо особистісного плану;
- досвід, пов'язаний із засудженням до позбавлення волі, у нашому випадку, не вперше;
- використання специфічних компенсаторних механізмів психіки.

Аналізуючи теоретичний та практичний матеріал психологічних досліджень особистості злочинця, ми виявили необхідність вивчення проявів особистості стосовно зовнішніх та інших умов. У зв'язку з цим

у цьому дослідженні особлива увага приділялась визначенню провідної ролі структури та організації психологічних властивостей особистості у визначенні антисоціальної спрямованості поведінки.

Аналізуючи роботи різних авторів, можна виділити певні характеристики особистості рецидивіста, а саме:

- комунікативні характеристики (підозрілість, стриманість, обережність у виборі партнера по спілкуванню, відсутність бажання контактувати з оточуючими);

- інтелектуальні характеристики (низький рівень прояву інтелектуальних можливостей, раціональна практичність в судженнях);

- емоційно-вольові характеристики (суворість, черствість, реалізм, висока здатність контролювати емоції, розважлива дипломатичність);

- самооцінка, що створює основу цілісності особистості (некритичне ставлення до себе – певна незрілість особистості).

Отже, відзначається тенденція до появи специфічних змін в структурі особистості рецидивістів, викликаних збільшенням кількості судимостей і терміном перебування у місцях позбавлення волі:

- виснажуються комунікативні характеристики;

- змінюються зовнішні емоційні прояви;

- загострюється план внутрішніх переживань;

- посилюються прояви вольових процесів;

- посилюється «інтелектуальний консерватизм»;

- проявляється некритичне ставлення до себе.

Зазначені зміни – неминучі, оскільки на комплекс психічних властивостей особистості впливає несприятлива для суб'єкта соціальна ситуація, в якій вони перебувають на протязі тривалого часу.

Література

1. Бабенко А. М. Регіональні особливості рецидивної злочинності в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки, 2014. Вип. 3. Том 3. С. 14-20.

2. Бурдега Р. В. Кримінологічна характеристика та запобігання рецидивній злочинності у Причорноморському регіоні України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Науковий журнал. 2018. № 1(90). С. 116-123.

3. Разумова Е. М. Психологические особенности личности преступников рецидивистов : диссертация... кандидата психологических наук: 19.00.01. Санкт-Петербург, 2007. 195 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ ЗІ ЗЛОЧИНЦЯМИ

*Вихристюк К. О.,
студент ОДУВС*

*Науковий керівник: Прудка Л. М., к. психол. н.,
доцент кафедри психології та педагогіки ОДУВС*

Переговори – це не лише наука, а й мистецтво. Це твердження не випадкове. Він включає моніторинг того, як ведуться переговори. Адже, саме вірно підібраний стратегічний план переговорів може ефективно вплинути на подальший хід вирішення ситуації.

Переговори – це процес неоднорідний за завданнями. Необхідно виходити з різних підходів до ведення переговорів. Наприклад, В. П. Шейнов вказує на три стратегічних підходи до переговорів. Перший з них відповідає ідеї протистояння сторін, його характер можна висловити словами "хто кого" або "перетягування канату". Другий підхід характеризується як "дружні позиції", але на практиці вона зустрічається вкрай рідко. Третій – пошук взаємоприйнятних рішень, його називають іноді як "партнерський" або спільний аналіз проблеми: по-перше, ретельний аналіз інтересів; по-друге, власні інтереси реалізуються повніше, якщо інша сторона досягає реалізації своїх [1, с. 432].

Тобто, для того щоб вміти вести переговори, потрібно знати про так звану стадійність переговорного процесу. Її поділяють на три етапи, а саме, перший етап – це підготовка до переговорів; другий етап – це ведення переговорів і досягнення домовленостей, тобто стадія взаємодії; третій етап – це аналіз результатів переговорів і виконання досягнутих домовленостей.

Якщо казати безпосередньо про психологічне забезпечення діяльності працівників поліції в екстремальних умовах, а саме випадки, пов'язані із захопленням заручників; викраденням людей (зокрема дітей), погрози вчинення збройних нападів, вбивств, вибухів, підпалів, масових отруень, активної протидії злочинців заходам щодо їх затримання та інше. Звичайно, в таких ситуаціях, самий ефективний спосіб – переговори.

Переговори містять чотири періоди, а саме: Перший період – це підготовка до переговорів, обговорення проблеми. На цьому етапі узагальнюється інформація про ситуацію, що вимагає ведення переговорів, приймаються рішення про їх вирішення, виділяються перемовни-

ки, збираються додаткові дані про виниклий конфлікт, визначається тактика ведення діалогу, встановлюються контакти зі злочинцями, а також досягається стабілізація обстановки. Другий період: "Захоплення позицій" – взаємодія сил та засобів, що забезпечують громадську безпеку, можливість вирішення конфлікту силою; шляхом психологічного впливу забезпечується відмінювання злочинців до відмови від злочинної поведінки. Третій період висунення та обговорення пропозицій і умов, пошук компромісів, знаходження взаємоприйнятних варіантів рішень, торг, психологічна боротьба. Четвертий: досягнення домовленості і забезпечення її виконання, визначення шляхів реалізації, аналіз проведеної роботи.

Специфіка ведення переговорів зі злочинцями полягає в тому, що вони мають вимушений характер та їх головне завдання – це збереження життя заручників.

Ведення переговорів зі злочинцями велися споконвіку, але реальний соціальний інтерес до них як до специфічного засобу вирішення кризових ситуацій проявився після літніх Олімпійських ігор 1972 р. в Мюнхені. Там ісламськими екстремістами були захоплені 9 заручників (спортсменів ізраїльської збірної команди). Акція з їх силового звільнення закінчилася вкрай невдало: загинули всі заручники, один поліцейський, 5 злочинців, один пілот гелікоптеру і троє поліцейських були поранені. Тоді вперше гостро заговорили про переговори як про альтернативу силових акцій. З того часу переговори зі злочинцями стали кваліфікуватися як «новий підхід». Нерідко вони є єдиним реальним засобом, що дозволяє забезпечити усунення небезпеки, запобігти вчиненням тяжких злочинів, уникнути застосування сили. Цим пояснюється їх соціальна та моральна цінність. Є багато дослідників, які розробляють стратегічні підходи, стосовно переговорів. Наприклад, Кріс Восс – це колишній працівник ФБР. Цій службі він віддав понад 20 років. П'ять із них, він вів переговори, визнаючи заручників у різних куточках світу. Все це він описує у своїй книзі „Ніколи не йдіть на компроміс”, де охоче ділиться дієвими правилами, які дозволили провести успішні перемовини із сотнями викрадачів.

Можна розглянути ситуацію, яка сталася в Одесі 7 липня з метою аналізу ходу дій переговорів. Там невідомий захопив у заручники працівницю однієї з кредитних установ міста. На місце події приїхало керівництво поліції Одещини. Вони разом зі слідчо-оперативною

групою намагалися вести переговори з порушником. Також у переговорах, брав участь, мер міста Одеси. Мер запропонував випустити заручницю в обмін на себе, але невідомий не погодився. У свою чергу терорист вимагав один мільйон доларів і гелікоптер. Переговори тривали, злочинець погодився знизити претензії до 100 тисяч доларів. Врешті відбувся штурм будівлі. Злочинця затримали. Жінку оглянули лікарі, вона серйозно не постраждала [2].

Аналізуючи цю ситуацію, можна сказати, що працівники поліції та мер діяли згідно з інструкцією (чотири етапи переговорів). Вони спочатку проаналізували ситуацію, знайшли інформацію про цього зловмисника. Потім вони встановили психологічний контакт із злочинцем і визначили тактику ведення переговорів для забезпечення безпеки всіх оточуючих. Намагалися винайти компроміси та домовитись зі злочинцем, вели торг, психологічну боротьбу із ним. Навіть пропонували зробити обмін „людина на людину”, але йому це не було потрібно. Врешті, дотримуючись інструкції ведення переговорів, було прийнято рішення штурму будинку. Операція пройшла успішно, заручниця не постраждала, а злочинця затримали.

Отже, психологічне забезпечення діяльності працівників поліції в екстремальних умовах останнім часом займає важливе місце серед інших завдань забезпечення професійної діяльності Національної поліції. Дуже хочеться сподіватися що людство скоро прийде до усвідомлення своїх дій і зрозуміє що не потрібно вчиняти терористичні акти, брати заручників та вимагати швидкого вирішення справи. Адже, завжди можна вирішити справу спокійно та розсудливо, без застосування шантажу та сили.

Література

1. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком. Серия: Психология манипулирования. Издательство: АСТ, Харвест, 2006. 816 с.
2. В Одесі невідомий захопив у заручники працівницю кредитної установи. [Електронний ресурс] : Високий замок. Режим доступу: <https://wz.lviv.ua/news/393450-v-odesi-nevidomyi-zakhopyv-u-zaruchnyky-pratsivnytsiu-kredytnoi-ustanovy> (дата звернення 15.04.2020). – Назва з екрана.

СУЧАСНІ ПЕРЕШКОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ, ЯКА КОНТАКТУЄ ІЗ ЗАКОНОМ

Горошко В. В.,

к. ю. н., завідувач кафедри криміналістики та психології ОДУВС

Журавльова М. О.,

к. психол. н., викладач Національної школи суддів

України та кафедри криміналістики та психології ОДУВС

З урахуванням Європейського вектору розвитку сучасної України, активно зростають вимоги суспільства та держави до забезпечення найвищого рівня дотримання поваги до прав дитини під час її участі у слідчих діях. Сучасний кримінально-процесуальний кодекс України (далі КПКУ) не включає багатьох Європейських стандартів взаємодії дитини зі слідчими органами та судом [3].

Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Україною, але її зміст не дає відповідей стосовно того, які саме конкретні процедури повинен втілити у кримінальне провадження слідчий, задля забезпечення прав дитини, яка контактує із законом [2]. Те яким чином Рада Європи рекомендує безпосередньо забезпечувати права дітей, викладено в Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини [1]. При цьому відсутність конкретних процедурних вказівок в законодавчій базі України, які б допомогли слідчому забезпечити дотримання положень вказаної Конвенції, обумовлюють численні випадки порушення прав дітей у практиці проведення слідчих дій.

Україна не є державою психологічно розвиненою до європейського рівня. Сучасне українське суспільство має високу толерантність до неповаги прав людини. Маючи в недалекому минулому насичений історичний досвід насилля та порушення прав людей, у великої частини громадян був сформований дуже високий поріг відчуття порушеного права (як свого, так і права іншого). Наприклад, навіть маючи у Сімейному кодексі України пряму норму, яка забороняє фізичні покарання дітей, безліч батьків в нашій країні продовжують використовувати ремінь, в якості інструменту педагогічного впливу [4].

Вбачається, що на цей час українське суспільство лише почало свій шлях у напрямку зниження толерантності до насилля, до будь-яких проявів неповаги. До того часу, як українське суспільство зможе розвинути вміння підсвідомо відчувати порушення прав й сформувати безумовну готовність зберігати недоторканність прав інших людей, державні органи та науковці повинні окреслити виконавцям службо-

вих обов'язків чіткі межі та розробити детальні алгоритми кожної виконавчої й судової дії. Особливо тих, які мають ризики виникнення порушення конвенційних прав.

Практика участі дітей у слідчих діях (за результатами моніторингу відповідних випадків в м. Одесі та області) демонструє колосальний дефіцит розуміння поліцейськими та слідчими юридичних та психологічних кордонів взаємодії з маленькими громадянами.

Сучасні слідчі побоюються використовувати в своїй практиці поради та приписи, які безпосередньо не є частиною законодавства України. Наприклад, під час допиту дитини у Зеленій кімнаті, яка розташована у м. Одесі, слідчий наполягав на своїй присутності у кімнаті допиту дитини, а не у сусідньої залі за дзеркалом, мотивуючи це тим, що Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини не є обов'язковими на відміну від КПКУ, де зазначено, що «Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря» (ч.1 ст. 226 КПКУ). Тобто допит повинен проводитись слідчим та іншими особами, які надано право на проведення слідчих дій [1, 3].

Слід зазначити, що формулювання положення ч. 1 ст. 226 КПК України, в існуючій редакції, не відповідає справжній меті присутності вказаних персон – збереженню прав дитини, її психологічній підтримки та допомоги слідчому у спілкуванні із неповнолітньою особою (у формі підготовки відповідних до віку та коректних за змістом запитань тощо).

На наш погляд, норма закону повинна містити вказівку на обов'язкову присутність саме психолога, причому «спеціально підготовленого для супроводу дитини у процесі слідчих та судових дій». Присутність педагога є зовсім сумнівною, з точки зору його можливої допомоги процесу опитування.

Ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (далі «Конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації») так само містить рекомендації стосовно того, щоб проведення опитувань дитини проводилось особою, спеціально підготовленою для цих цілей [5].

Відповідну спеціалізацію фахівців-психологів можуть взяти на себе університети системи внутрішніх справ. На цей час така програма розробляється кафедрою «Криміналістики та психології» ОДУВС.

Державі, в свою чергу, бажено взяти на себе фінансове забезпечення участі таких спеціалістів у слідчому процесі, виділити відповідні посади в системі слідчих органів та поліції.

Положення ст. 35 «Конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації» наголошують, що проведення всіх опитувань дитини бажано проводити одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно [5].

Вбачається, що необхідною є зміна чинного КПК та Закону України «Про судову експертизу», яка дозволить психологу (можливо, як виключення до вказаної норми закону), який супроводжує допити дитини, брати участь у кримінальному провадженні та суді необхідну кількість разів та у будь-якому статусі (спеціаліста та/або експерта).

На наш погляд, суттєво поліпшить якість доказової бази розслідування у справах за участю дітей та слугуватиме максимальному зменшенню їх психологічної травматизації заборона на допит дитини не-підготовленими для цього особами. Поліцейський, який виїхав на виклик стосовно домашнього насилля, або слідчий, котрий приймає заяву матері, стосовно сексуального розбещення дитини з боку співмешканця, не повинні проводити опитування дитини без термінового залучення спеціально підготовленого спеціаліста-психолога. На практиці роботи із слідством у м. Одесі, ми постійно стикаємося з тим, що коли дитина потрапляє на допит, який фіксується за допомогою відеозапису, до цього вона вже пройшла опитування безліч разів.

Ст. 35 «Конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації» наголошує, що дитина повинна бути опитана якомога меншу кількість разів і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження [5]. При цьому на цей час в нашій державі поняття «опитування» та «допит», нібито, мають різні процесуальні статуси. І якщо допит проводиться відповідно до норм КПКУ, то опитування дитини, чомусь, вважається пересічною дією, процедура якої, нібито, може бути «вільною».

Таким чином, на наш погляд, КПКУ повинен містити норму заборони опитування дитини без залучення підготовленого спеціаліста-психолога або експерта-психолога, який в подальшому буде надавати відповідний висновок експертизи. Було б ефективним на шляху збереження психологічного здоров'я дітей під час фіксування випадку порушення їх прав або залучення до справи в якості свідків, якщо поліцейський або слідчий був обмежений у кількості та змісті поставлених до дитини запитань. Це повинна бути мінімальна кількість запитань, які будуть слугувати підтвердженню необхідності залучення спеціаліста психолога для проведення процедури опитування.

Так само обов'язковою повинна бути фіксація показань дитини за допомогою відеозапису, як найшвидше та процесуально найраніше, а не після багатьох попередніх опитувань.

Відповідно до п. 2. ст. 35 «Конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації», кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її національного законодавства [5].

Необхідно завжди пам'ятати про можливу наявність впливу на дитину з боку дорослих. Запитання слідчого до дитини у присутності батьків, тим паче безпосередніх ймовірних кривдників, в багатьох випадках будуть нікчемними. Вбачається, що допит дитини, буде корисним для встановлення обставин справи, лише у спеціально організованих умовах, які вже давно прописані в європейському правовому просторі. Так, ст. 35 «Конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації» наголошує, що Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні [5].

Таким чином вважаємо за необхідне терміново вносити відповідні корективи у КПКУ та окремо прописувати підзаконними актами кожену процедуру взаємодії дитини та закону.

Література

1. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188.3>
2. Конвенція ООН про права дитини (Конвенція ратифікована Постановою ВР №789-ХІІ (789-12) від 27 лютого 1991 р.) [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 02.04.2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.04.2020).
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. Дата оновлення: 02.04.2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 10.04.2020).
5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення: 10.04.2020).

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФУ, ЯК ЗАСОБУ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

*Даніч М. А.,
магістр ОДУВС*

*Науковий керівник: Меркулова Ю. В., професор
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Зі зростанням злочинності, в правоохоронних органах постає потреба у розвитку науково-технічних засобів фіксації інформації, які спрямовані на розслідування кримінальних правопорушень та їхню профілактику. Тому, на нашу думку, цілком очевидно, що нині широкого використання набувають засоби науково-технічного прогресу у процесі провадження слідчих дій. Крім того, є можливою подача матеріалів використання науково-технічних засобів учасниками кримінального процесу. Особливе місце серед методів виявлення доказової інформації посідає психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа. Проте, дане питання досі лишається спірним в юридичних колах. Звичайно, використання поліграфа є законною діяльністю у правозастосовній сфері та має підтримку багатьох учених, проте й досі існують країни, в яких результати поліграфа не визнаються.

Поліграф – поширена узагальнена назва різноманітних по влаштуванню приладів, що дозволяють фахівцям на підставі фіксації ряду фізіологічних параметрів робити висновки про достовірність відповідей опитуваних [1, с. 2]. Віра, відповідно якої, повинен працювати поліграф, складається з того, що брехня викликає емоційну реакцію, а отже, супроводжується вимірювальними психофізіологічними проявами. Наприклад, стрес, викликаний брехнею, збільшує потовиділення а, отже і провідність шкіри. Однак немає ніяких конкретних фізіологічних реакцій, пов'язаних з брехнею.

Слова «поліграф» та «детектор брехні» часто вживаються синонімічно. Технічно термін «поліграф» відноситься лише до записуючого пристрою, який використовується для реєстрації різних фізіологічних параметрів. Поліграфи, спеціально розроблені для тестів на виявлення брехні, використовувались як портфельні машини, які реєстрували фізіологічні сигнали від суб'єкта, записуючи їх декількома ручками на довгий рулон паперу. В даний час в більшості випадків використовується невеликий підсилювач або оцифровщик і ноутбук, що записує сигнали.

Використання поліграфу, як джерело доказу в межах кримінального законодавства України не затверджено. Було лише одне намагання

у вигляді законопроекту про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні), який був поданий у кінці 2015 р., але залишився в комітеті на доопрацюванні. Силу доказів результатів використання детектора брехні набувають тільки в рамках призначеної судової експертизи. Порядок її призначення і процедура здійснення в найширшому вигляді регламентовані КПК України та Законом «Про судову експертизу». Кримінально-процесуальний кодекс детально регламентує тільки проведення обов'язкових експертиз, в той час як факультативні експертизи можуть бути призначені на розсуд суду [2; 3].

Загалом, більшість науковців у сфері правоохоронної діяльності схиляються до думки, що інформація, отримана за допомогою поліграфа, може бути доказом у кримінальних провадженнях. Більшість поліграфологів погоджуються з цією думкою, пояснюючи, що поліграф майже неможливо обдурити. Проте, психологи не так оптимістично дивляться на інформацію, отриману від поліграфа. Адже, достовірність відповідей залежить не тільки від поліграфа, а й від людини, яка повинна володіти технікою формулювання питання, здібностей та вміння визначити коло тих чи інших питань, налаштувати сам апарат. Поліграф обдурити не можна, але можна змусити помилитися поліграфолога. Якщо реєстровані параметри і реакції фахівець неправильно інтерпретує, то можна сказати, що поліграф бреше.

Критики використання поліграфа наводять чимало підтверджених фактів щодо психопатичних особистостей, які не демонструють змін фонових фізіологічних параметрів навіть при запереченні скоєних ними жорстоких злочинів. І на противагу, людина, яка не скоювала кримінальне правопорушення, але зіштовхнулася з його проявом (наприклад, виявила труп), демонструє фізіологічні параметри, властиві особі, яка вчинила злочин [4, с. 231].

Отже, варто зазначити, що питання використання поліграфів недостатньо закріплене на законодавчому рівні і відсутньою є уніфікована процедура проведення перевірки за його допомогою. Використання детектору брехні є доволі дискусійним питанням, через те, як поліграфолог зуміє прочитати поліграф та правильно інтерпретувати показники.

Література

1. Застосування поліграфа в Україні: правові підстави / [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/zastosuvannya_poligrafa_v_ukraini/

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

4. Линник Е. В., Трубникова А. В. Доцільність використання поліграфа як засобу доказування у кримінальному процесі України / Е. В. Линник, А. В. Трубникова / Міжнародний юридичний вісник. 2018. № 3. С. 231.

ПРОБЛЕМА ВАНДАЛІЗМУ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

*Дишкантюк А. О.,
студент ОДУВС*

*Науковий керівник: Прудка Л. М., к. психол. н.,
доцент кафедри психології та педагогіки ОДУВС*

Вандалізм є надзвичайно складною формою девіантної деструктивної поведінки, яка існувала на всіх етапах розвитку суспільства та була притаманна всім типам соціальних культур. У сучасному світі проблема вандалізму не втратила своєї актуальності, навпаки, набула нових форм вираження. Вандалізм проник практично в усі сфери суспільних відносин, торкнувся всіх прошарків суспільства, розширивши таким чином свою правову природу та вийшовши за межі традиційного юридичного тлумачення. Збільшення кількості актів вандалізму, їхня жорстокість і цинізм набувають суспільного резонансу, а матеріальні збитки, яких завдають вандали, з кожним роком відчутно зростають [1, с. 23].

Вандалізм – це дії людини, яка руйнує, знищує, суспільні предмети і об'єкти тобто будівлі, пам'ятники, транспортні засоби та ін. Це є незначними порушеннями громадського порядку, так як більшість діянь вандалізму не пов'язано із заподіянням серйозної шкоди. Однак з урахуванням широкої поширеності цих діянь, якщо підсумувати весь збиток, який завдає вандалізм державного майна, то цифра буде величезною.

Мотив вандалізму розглядається як зняття емоційної напруги, самовираження, помста, зневага і т.п. Важливо те, що для кваліфікації дій як вандалізму необхідно фактичне настання наслідків – руйнування або пошкодження чого-небудь. Коли особа завдає шкоду суспіль-

ним предметам, вона не задумується про наслідки, про майбутнє, вона робить це в своє задоволення, що є дуже жахливим [2]. .

Вандалізм висловлює опосередковане відношення до людини і суспільства. Так, наприклад, помста – явна демонстрація за допомогою предмета негативного ставлення до його власника. Коли знищення предмета відбувається з метою зняти накопичення емоційного напруження чи стресу, суть відносини проявляється у виборі антигромадських засобів і шляхів розрядки. В науці і в побуті поняття «вандалізм» у всіх його проявах має від'ємне значення внаслідок свого руйнівного початку.

Вандалізм, це таке явище, яке досить широко відоме людству, в тому числі і на рівні законодавчого опосередкування найбільш поширених його форм. У сучасній науці поняття «вандалізм» має від'ємне значення через свій руйнівний початок. Для суспільства термін «вандалізм» асоціюється з некультурною, варварською, поведінкою, що відхиляється. Для культурної людини вандалізм – це шок, тому що вважається порушенням усіх загальноприйнятих норм.

Вандалізм шукати не потрібно, його видно усюди: в громадських транспортах, на вулицях, на різних будівлях і де завгодно. Порізані сидіння в електропоїздах, розтриті поштові скриньки в під'їздах житлових будинків, розбиті й пропалені цигарками панелі ліфтів, нецензурні написи й малюнки на парканах і деяких стінах будівель і це далеко не весь перелік типового вандалізму.

У всьому світі випадки вандалізму в повному обсязі вираховуються статистикою. Люди, чиє майно постраждало від руйнувань, зазвичай не схильні звертатися в поліцію. Навіть в країнах з розвинутою системою соціальної статистики, не існує обліку багатьох форм вандалізму, наприклад, в школах. Крім того, труднощі виникають і в зв'язку з відсутністю однозначного визначення вандалізму [3, с. 34].

Руйнування і поломки змінюють вплив міського середовища на емоційний стан особистості. Відомо, що деякі характеристики навколишнього середовища асоціюються у людей з небезпекою і нестабільністю. Розбите скло, грубі написи і малюнки, пошкоджені телефони, сміття та ін. сприймаються як соціальна деградація, ознака ослаблення соціального контролю, що породжує занепокоєння, почуття страху і уразливості. Відчуття безладу та занепаду, в свою чергу, провокують подальші деструктивні дії, збільшують ймовірність нових руйнувань.

Люди, в яких майно постраждало від вандалізму, бояться виявитися жертвою насильницьких злочинів. Також можна додати, що у людей які постраждали від вандалізму, виникає бажання помститися, таким чином посилюється вандалізм і ворожість по відношенню до молоді в цілому.

Деякі види вандалізму (наприклад, псування культурних символів, написи, що містять агресивні висловлювання на адресу окремих національних груп) можуть провокувати соціальні конфлікти [4, с. 118].

Помічено, що поява перших, навіть дрібних і випадкових руйнувань чи написів і малюнків, різко збільшує ймовірність подальших поломок і збільшення збитку. Зруйновані об'єкти здаються "беззахисними", створюючи тим самим додатковий стимул для їх поломки і полегшуючи порушення соціальних заборон. Встановлено, що наявність графіті, залишених попередніми відвідувачами, є головним фактором нанесення подальших ушкоджень досліджуваним об'єктам.

До вандалізму більше схильні чоловіки. Цей факт констатується практично у всіх дослідженнях. Але, кількість осіб жіночої статі, затриманих за вандалізм, вражає. У 1995 р в США за руйнування власності були заарештовані понад 30 000 жінок. Відносно ж дрібних дій вандалізму серед школярів, можна досить впевнено стверджувати, що вони поширені серед дівчаток не менше, ніж серед хлопчиків. За деякими даними, дівчатка навіть частіше хлопчиків повідомляють про те, що чинили дрібні руйнування та псування шкільного майна.

Зазвичай вандалізм розглядається як різновид підліткової делінквентності. Цей підхід не пояснює всіх форм даного явища. Створення цілісного образу даного феномена вимагає ширших узагальнень і міждисциплінарних досліджень. Посилення вандалізму зазвичай розглядається як симптом кризи моральності. Конкретні морально-психологічні механізми здійснення руйнувань і особлива структура етичних уявлень особистості, яка до них призводить, могли б стати предметом емпіричного вивчення.

Головним мотивом вандалізму є відновлення справедливості. Джерелами несправедливості можуть бути дисбаланс внеску віддачі при економічному обміні, що дискримінують і нечесні правила і процедури, деякі стану фізичного середовища (наприклад, несправність телефонного апарату). Руйнування предметів постає як у відповідь порушення правил, а саме правила недоторканності власності. По суті, дана концепція трактує вандалізм як за реальне чи уявне порушення правил.

Проблема вандалізму є дуже актуальною у наш час і виникає вона із простих жартівливих ідей підлітків, які просто хочуть розважитися. Але з часом ці розваги затягуються і переростають у відомий вандалізм. Таким чином, вандалізм породжується ще з дитинства і все це через неправильне виховання чи проблеми у сім'ях, школах і т.д. Наприклад, коли в сім'ях батьки випивають алкогольні напої, починають трошити все в квартирі через сварки між собою, і та дитина, яка за цим спостері-

гає, бере приклад зі своїх батьків і в результаті буде повторювати їх дії вже в громадських місцях, на вулицях, у школі і т.д. Також коли у школі діти знуцаються над кимось одним, вважаючи його гіршим за себе, не думають як це може проявитись на його психіці, в результаті ця загноблена дитина ради помсти буде нищити все навкруги, в деяких випадках це може привести до кримінальних злочинів [5, с. 92].

Отже, вандалізм одна з форм девіантної, деструктивної (руйнівної) поведінки, що має насильницький та агресивний характер і полягає в умисному, безпідставному (безглуздому) знищенні, пошкодженні, руйнуванні, порушенні, оскверненні чи інших формах впливу на об'єкти, що мають історичну, археологічну, культурну, духовну, художню, наукову цінність, державну або партійну символіку, пам'ятники архітектури та мистецтва, релігійні, культові, меморіальні споруди, а також інші матеріальні цінності, чуже майно, суспільну й державну власність.

Розробка та впровадження широкого комплексу заходів запобігання вандалізму є одним з основних напрямів підвищення ефективності протидії злочинам вандалістичної спрямованості. У найбільш загальному значенні запобігання вандалізму є врегульованою нормами права соціально-управлінською діяльністю як державних, так і недержавних суб'єктів з розробки та реалізації заходів, спрямованих на виявлення й усунення детермінант вандалізму, а також здійснення корегуючого впливу на осіб, схильних до вчинення злочинів вандалістичної спрямованості.

Література

1. Доброскок А. Ю. Форми вираження та способи вчинення вандалізму: поняття, співвідношення та класифікація. *Visegrad journal on humanrights*. 2019. № 3. Р. 21–27. (Словацька Республіка).
2. Кружкова О. В., Воробьева И. В., Острикова С. А. Мотивационные основы подросткового и юношеского вандализма (научно-исследовательский проект). *Психологическая газета* : [сайт]. URL: <https://psy.su/psyche/projects/774/>
3. Пугач М. Вандалізм – біла пляма в педагогіці й психології. *Виховна робота в школі*. 2017. № 12. С. 33–35.
4. Бочарова К. А. Вандалізм як вияв агресивної протиправної поведінки. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 131. С. 116-123.
5. Куряча Л. Причини подросткового вандализма. *Дни науки в МГПУ*. М. : МКО МГПУ, 2012. Ч. 1. С.88-94.

ДЕЯКІ ФАКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Добровольська О. О.,

викладач кафедри криміналістики та психології ОДУВС

В умовах сьогодення на працівників поліції покладаються величезні завдання та відповідальність, саме значущість таких завдань, висувають до поліцейських дедалі більші вимоги до їх особистісних якостей, до рівня їх підготовки та їхнього професіоналізму. Поліпшення професійних, моральних та особистісних якостей поліцейських є важливим завданням, яке керівництво МВС України ставить перед усіма структурними підрозділами, створює зацікавленість науковців щодо дослідження однієї із негативних рис професійної діяльності поліцейських – професійної деформації. Дослідження феномену професійної деформації працівників Національної поліції України є дуже актуальною проблемою, так як існує потреба у виробленні дієвого механізму запобігання та протидії йому, розробці рекомендацій, які б зменшили негативний вплив цього феномену на особистість поліцейського. Саме професійне становлення працівника Національної поліції в процесі реалізації ним, поставлених на нього, професійних завдань, які пов'язані з розвитком якостей, несуть великий негативний вплив на його професійну діяльність.

Професійна деформація працівників Національної поліції України – це складна соціально-психологічна проблема, для дослідження якої потрібно застосовувати всю сучасну сукупність наукового пізнання. Поняття «професійна деформація поліцейського» охарактеризовано як об'єктивний феномен, негативні вияви якого можуть бути виокремлені лише з урахуванням, власне, професійних (безпосередньо пов'язаних із виконанням професійних завдань) і непрофесійних (соціалізація, виховання тощо) чинників.

Розглянувши поняття професійної деформації, досить важливе місце займає таке питання як, які ж саме фактори впливають на розвиток деформації. Взагалі виділяють два види факторів професійної деформації, їх розподіляють на об'єктивні та суб'єктивні [1, ст. 344].

До об'єктивних факторів, на нашу думку, можна віднести:

- своєрідність соціальної сфери, в якій діє співробітник;
- специфіку службової діяльності.

Що ж до першого, то до нього відносять специфічне середовище в якому, негативна думка колективу, некомпетентність керівника, поганий соціально-психологічний клімат в колективі, тощо. До другого,

ми можемо віднести, психотравми, стресові події, що сприяють наростанню конфліктності у сфері сімейно-побутових рішень, постійна небезпека, ризиковані дії при виконанні професійних функцій підтримують високий рівень емоційного і фізіологічного напруження, ненормований робочий день, не прогнозованість можливих фізичних та психологічних навантажень.

До суб'єктивних факторів розвитку професійної деформації, які мають теж чи малий вплив, відносять:

– низький професійний рівень і небажання удосконалювати власні професійні якості;

- недостатня розвиненість морально-ділових і вольових якостей;

- невміння відокремлювати інтереси справи від інтересів кар'єри;

- неорганізованість, відсутність навичок і вмінь контролювати свою поведінку та адаптуватися до професійних змін [2, ст. 56].

Професійна деформація є процесом динамічним і має свої етапи (рівні) формування і розвитку, їх виділяють три, а саме початковий, середній, глибинний. Початковий характеризується незначними, зовні малопомітними, переважно кількісними змінами особистості працівника, коли він пізнає та оволодіває професійною діяльністю, входить в сутність своєї діяльності, такий етап (рівень) виникає наприклад у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС, та з працівниками які тільки но призначені на службу в поліцію. Другий етап – середній (рівень), характеризується суттєвими кількісно-якісними змінами, акцентують риси гіпертрофуються а інші призупиняються у розвитку або атрофуються взагалі, службові інтереси передують особистим, іде завершення формування професійного досвіду, цей етап спостерігається в практичних працівників, які достатньо тривалий час працюють в поліції. Третій рівень, глибинний, характеризується деформаційними змінами, які вражають всю особистість, яка потрапляє в так звану залежність від своєї професійної сфери, стиль службового спілкування переноситься на особисті стосунки, такий етап (рівень) деформації спостерігається в працівників, які більше 15 років працюють у поліції, а особливо у керівників. Такий етап є найбільш небезпечним, поліцейські весь час, в тому числі і вільний, проводять на службі, вони починають спілкуватися нецензурною мовою, вживають алкогольні напої, перевищують владні повноваження, тощо, іноді, можуть траплятися і фатальні випадки [3, ст. 272].

Отже, нами встановлено, що професійна деформація працівників Національної поліції спричиняється різними за своєю природою чинниками (факторами), домінуючими з яких є саме специфіка професійної діяльності. Так, адже, специфіка діяльності поліцейських, а саме: нор-

мативний характер діяльності; детальна правова алгоритмізація виконання професійних завдань; значні владні повноваження, реалізація яких інколи призводить до надмірного та необґрунтованого їх застосування; високий рівень відповідальності за результати правоохоронної діяльності, що спричиняють у правоохоронців стан напруження, резистенції, виснаження; психологічні та фізичні перевантаження, діяльність у ризиконебезпечних й екстремальних умовах; постійна психологічна травматизація призводять до професійної деформації.

На сьогоднішній день існує багато думок різних вчених, науковців, професорів, щодо запобігання розвитку явищам професійної деформації, найчастіше виділяють такі заходи запобігання, як наприклад: змінити сферу діяльності, змінити інтереси у позаслужбовий час, розширювати межі власного спілкування, цікавитися соціально-культурним життям, займатися спортом, мати хобі, ділитися своїми емоціями і враженнями з оточуючими та інші подібні заходи.

Література

1. Юридична психологія: Підручник / За заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. К.: КНТ, 2007. 360с.
2. Буданов А. В. Работа с сотрудниками органов внутренних дел по профилактике профессиональной деформации: практик. пособ. для руководящих работников УВД, ОВД, служб по работе с личным составом, подразделений, морально-психологического обеспечения деятельности ОВД. М.: РИО МВД, 1992. 189 с.
3. Безносов С. П. Профессиональная деформация личности / С. П. Безносов. СПб.: Речь, 2004. 272 с.

СУБКУЛЬТУРА ЗАСУДЖЕНИХ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЇЇ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Дубова К. І.,

студент ОДУВС

*Науковий керівник: Прудка Л. М., к. психол. н.,
доцент кафедри психології та педагогіки ОДУВС*

Кримінальна субкультура – це духовні та матеріальні цінності, які регламентують і впорядковують спосіб життя, поведінку і злочинну діяльність кримінальних співтовариств. Це сприяє згуртованості, організованості, кримінальної активності, а також наступності нових поколінь. В

основі кримінальної субкультури лежать певні традиції, правила, норми і ритуали, які суперечать законослухняному суспільству [1, с. 22].

Актуальністю даної роботи є факт того, що стан культури у пострадянському суспільстві потребує значної уваги. Причиною цього є загроза, яка руйнує національні основи, роздроблює її на частини, а саме субкультури. Тому, цілком можна вважати, що субкультура засуджених являється найбільш небезпечною формою асоціальної поведінки, яка спостерігається в суспільстві.

Метою роботи є вивчення поняття кримінальної субкультури та характеристики її основних елементів.

На початку 90-х років XX ст., на фоні розпаду Радянського Союзу і як внаслідок низького рівня економіки, контроль з боку правоохоронних органів було послаблено. Це дало велику можливість для злочинних угруповань впроваджувати свою субкультуру у законослухняне суспільство.

Кримінальна субкультура регулює поведінку правопорушників та згуртовує їх. Вона є протилежною до культури законослухняних громадян. Правоохоронні органи ізолюють злочинців у спеціально відведені заклади та в'язниці [2, с. 226].

Класифікація атрибутів кримінальної субкультури є більш умовною, вона носить робочий характер, але дозволяє моделювати елементи кримінальної субкультури для більш глибокого та всебічного вивчення.

Всі структурні елементи субкультури засуджених взаємопов'язані та взаємопроникають одна в одну. Залежно від виконуваних ними функцій їх можна класифікувати на наступні структурні елементи.

Система неписаних соціальних цінностей і уявлень в свідомості людей.

Вона виправдовує і заохочує злочинний образ життя і вчинення правопорушень. Для реалізації таких соціальних цінностей створюються кримінальні норми (правила) поведінки, основна функція яких – регулювання взаємовідносин і поведінки представників кримінального співтовариства. Існує система санкцій для підтримки кримінальних норм по відношенню до осіб, які здійснюють їх порушення.

Стратифікація, тобто розподіл людей на умовні ієрархічні групи в залежності від їх авторитету відносно існуючої влади в кримінальній сфері.

Найбільш чітко стратифікація кримінального середовища представлена в пенітенціарних закладах, але вона зберігається і після звільнення місць позбавлення волі:

- лідер (злісний порушник режиму, найбільш агресивна особистість);
- особи, які підтримують кримінальну ідеологію та підтримують лідерів матеріально;

- «актив»;
- «знедолені», «скривджені».

Лідер злочинного співтовариства – це професійний злочинець, який користується великим авторитетом, активний ідеолог злочинного середовища. Його соціально-психологічні характеристики:

- організаторські здібності;
- негативне відношення до законотворчої поведінки;
- знання традицій кримінального світу;
- здатність об'єднати осіб з кримінальною спрямованістю і підпорядкувати їх певній ідеї;
- управління злочинним співтовариством і здатність протистояти правоохоронним органам [1, с. 27].

Середняки або «мужики» – ті, що спонсорують лідерів та підтримують кримінальну ідеологію. Зазвичай вони дотримуються звичайного режиму та активно не відстоюють субкультуру. Працюють на виробництві, прагнуть до умовно-дострокового звільнення.

«Актив» – це особи, що порушують одну з головних кримінальних заповідей – не співпрацювати з адміністрацією. Тому в соціальній сфері засуджених вони не мають авторитету та потерпають від постійного тиску з боку злісних порушників режиму. Але їх активно підтримує та захищає адміністрація місць позбавлення волі, тому вони вимушені прислухатися до них.

«Знедолені», «скривджені» – засуджені з найбільш низьким соціальним статусом. Обрах їхнього життя не вписується в рамки кримінальної ідеології та також не підтримується адміністрацією. В цю групу входять засуджені, які допустили порушення обов'язкових норм злочинної ідеології:

- не пройшли «прописку» при поселенні в слідчий ізолятор чи колонію;
- неохайні;
- запідозрені в доносах;
- вигнані з більш високої посади у кримінальному світі.

Кримінальне спілкування, жаргон, клички, татування.

Жаргон – це умовна мова. Головне його призначення – приховати для оточуючих сенс переданої інформації. Найбільш розвиненим виявився жаргон зломщиків сейфів, кишенькових та квартирних злодіїв, карткових шулерів, бродяг і скупників краденого. В даний час, за деякими даними, в кримінальному жаргоні налічується понад 25 тис. слів і 7 тис. виразів [2, с. 225].

Клички – це персоніфікована форма жаргонного звернення до представників кримінального світу. Вона не лише замінює ім'я людини, але і закріплює його статус в злочинному середовищі, виконує одночасно і оціночну функцію – «хороший», «поганий», «злий», «добрий» і тд. Авторитетний злочинець ніколи не може мати образливих прізвиськ.

Татуювання – знаковий, невербальний засіб передачі інформації. Виділяються наступні види татуювань, які вказують на:

- приналежність особи до тієї чи іншої посади в кримінальному світі;
- характер скоєного особою злочину;
- агресивний характер особистості або скоєння насильницьких злочинів.

Інтеграція кримінального середовища.

Це прагнення до об'єднання, згуртування. Кримінальне середовище прагне до об'єднання своїх сил та координації своїх дій. Найбільш розповсюдженою формою, на пострадянському просторі, такої координації є «сходки» кримінальних авторитетів. На них уточнюється ідеологія, розглядаються найбільш важливі проблеми кримінальної практики, призначаються відповідальні за становище справ в різноманітних регіонах, обговорюються питання про використання спільних фінансів. При всій конспіративності цих зустрічей, представників кримінального світу один з одним, по їх проведення майже завжди відомо правоохоронним органам. В залежності від оперативної обстановки, керівництво МВС або місцевих органів, на території яких проходить зустріч, приймає рішення про відповідні дії.

На мою думку, успішна протидія злочинним елементам повинна базуватися на врахуванні всіх механізмів субкультури засуджених.

Проведений аналіз основних елементів субкультури засуджених дає можливість зробити висновок, що більшість елементів, по-перше є поліфункціональними – наприклад, татуювання несуть етичні та естетичні цінності, виконують одночасно й функції стратифікації та комунікації, впізнавання «своїх», а клички – етичні та естетичні цінності, що виконують ті ж самі функції. По-друге, кожний елемент субкультури володіє основною функцією, наприклад татуювання – стратифікації, а клички – комунікації.

Отже, знання основних елементів кримінальної субкультури дає можливість правоохоронним органам з достатньою ймовірністю прогнозувати поведінку засуджених і приймати заздалегідь необхідні заходи профілактики.

Література

1. Лукашевич С. Ю. Протидія кримінальній субкультурі як один із напрямів попередження злочинності // Вісник Університету внутрі-

шніх справ: Наукове видання. Вип. 12. Харків: ХУВС МВС України, 2000. С. 21-28.

2. Гула Л. Кримінальна субкультура як детермінант злочинності в установах виконання покарання / Лев Гула // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 223-229.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ НЕВСТАНОВЛЕНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

*Єфремова К. О.,
студент ОДУВС*

*Науковий керівник: Прудка Л. М., к. психол. н.,
доцент кафедри психології та педагогіки ОДУВС*

На сьогодні криміналістикою та юридичною психологією накопичений досвід застосування методу психологічного портретування особи злочинця з метою його виявлення та ідентифікації.

Кримінально-процесуальне законодавство України безпосередньо не регламентує діяльність психологів зі складання й використання психологічних портретів злочинців. Але було б помилкою відмовлятися від їх використання у правоохоронній діяльності, обґрунтовуючи це складністю самої процедури і браком фахівців. Незважаючи на те, що психологічні портрети не є доказами в кримінальних провадженнях, їх можна застосовувати як додатковий інструментарій при пошуку доказів, а також при здійсненні оперативних і слідчих дій щодо встановлення винних.

Практика боротьби зі злочинністю знає багато прикладів ефективної взаємодії оперативних і слідчих працівників з фахівцями психології. Останнім часом у слідчій практиці використовується система моделювання і прогнозування злочинної поведінки особи (невідомого злочинця) через складання її психологічного портрета. Психологічні особливості людини, яка підозрюється у скоєнні злочину, в будь-якому віці – у значній мірі продукт її онтологічного (прижиттєвого) розвитку. Психологічні особливості особистості – результат життєвого досвіду людини, яка вчинила злочин, що є інтегральним результатом усієї сукупності умов, способу життя, власної активності. Тому, отримавши інформацію про життя людини, можна із значною часткою вірогідності припустити наявність у неї психологічних особливостей, що вплинули на прийняття рішення про вчинення певного виду злочину.

Серед науковців сьогодні існує безліч міркувань, щодо самого поняття психологічного портрету, методичних підходів, щодо встановлення зв'язку між ознаками злочинця та подією злочину, значення та змісту самого портрету.

Психологічний портрет невстановленого злочинця є результатом психолого-криміналістичного методу пізнання кримінальної події (портретування), орієнтованого на виявлення комплексу відомостей про індивідуальні ознаки та особливості особи суб'єкту злочину, що проявились у сукупності обставин та слідах злочинної діяльності, особа описується в термінах його стійкого психологічного та громадянського стану [1, с. 68].

Метою складання психологічного портрету є надання допомоги у розшуку особи, що вчинила тяжкі злочини проти особи, у результаті висування оперативно-розшукових версій, на основі аналізу поведінки злочинця.

Завданнями психологічного портрету є встановлення пошукових ознак передбачуваного злочинця, на основі яких висуваються версії щодо розшуку винної особи.

При розробці психологічного портрету використовуються не тільки слідчі, а й оперативно-розшукові матеріали, інформаційні бази даних та інші відомості, які найчастіше не мають процесуального закріплення у кримінальній справі.

Психологічний портрет формується на підставі не достовірних знань про відображувані в ньому ознаки, а знань імовірного характеру. Вагомим є й те, що цей метод, так би мовити, «працює» далеко не в кожному випадку розкриття злочину. Поле його застосування є окремі групи справ, пов'язаних перш за все з розкриттям тяжких злочинів проти людини. Існує ще одне важливе обмеження можливостей застосування психологічного портрета, метод якого реалізується у випадках, коли місце події і стан жертви дозволяють зробити висновок про наявність у невідомого злочинця будь-яких відхилень у поведінці, психіці, емоційному стані, зокрема, у процесі розслідування серійних убивств, що вчиняються в різних місцях і в різний час особами з психосексуальними аномаліями [2, с. 54].

Деякі вчені вважають, що, будучи одним з різновидів криміналістичних розумових (ідеальних) моделей, «профіль» («портрет») розшукуваного злочинця становить собою систему відомостей про психологічні та інші його ознаки, які є суттєвими з точки зору його виявлення й ідентифікації. Образцов В. О. та Богомолова С. М. зазначають, що оскільки у цю систему входять ознаки не лише психологічної приро-

ди, а й правові, соціально демографічні й інші ознаки, уявляється більш точним визначати розглядуваний об'єкт як пошуковий «портрет» або як психолого-криміналістичну характеристику злочинця [2, с. 49]. Учені дотримуються думки, що психологічний портрет відбиває внутрішні психологічні, а також поведінкові ознаки людини. Його основна функція – бути засобом пошуку, виявлення злочинця, особа якого не встановлена.

Водночас необхідно зазначити, що в наукових літературних джерелах оперують різними термінами для позначення психологічного профілю особи невідомого злочинця. Наприклад, О. І. Анфіногенов вживає одночасно такі поняття, як «психологічний портрет невстановленого злочинця» і «психологічний портрет злочинця» [1, с. 156].

Метод складання психологічного портрета злочинця має особливу актуальність при розслідуванні злочинів із прихованою мотивацією в умовах повної або суттєвої відсутності відомостей про осіб, котрі їх вчинили. За останні 20 років була низка прецедентів, коли за допомогою цього методу вдавалося розкрити складні «висячі» кримінальні провадження, серійні злочини, що одержали широкий суспільний резонанс. Людина з метою маскуванія може змінювати свою зовнішність (перука, косметика, пластична операція, зміна одягу та ін.), але значна кількість поведінкових особливостей, що стали автоматичними, тобто керованими на рівні несвідомого психічного, змінити важко або навіть неможливо [3, с. 48].

Основна проблема розробки ПП: перейти від криміналістичних ознак (матеріальних, об'єктивних, явищ, які спостерігаються) до психологічних ознак особистості злочинця (суб'єктивних, елементів злочинної поведінки, які не спостерігаються) як правило, не можна. Вони не порівняні і різні за своєю природою, механізмами утворення і прояву, а звідси відсутність прямого причинно-наслідкового зв'язку [4, с.72].

Психологічний портрет (профіль) злочинця на сьогодні є недостатньо вивченим методом розкриття та розслідування злочинів, він має багато недоліків та проблем при його практичному застосуванні, але цей метод може стати вельми корисним «інструментом» та при правильному його застосуванні може надати суттєву допомогу слідству у встановленні особи винної у вчиненні злочину. У зв'язку з цим є необхідним вивчення зарубіжного досвіду зі застосування даного методу з тим, щоб просте його запозичення можливо було вивести на більш якісний рівень – розробки власної методики зі складання психологічного портрету невідомого злочинця.

Література

1. Анфиногенов А. И. Психологический портрет преступника, его разработка в процессе расследования преступления: дис. на соиск. уч. степ. канд. психол. наук: 19.00.06 / А. И. Анфиногенов. М., 1997. 183 с.
2. Образцов В. А. Криминалистическая психология: учеб. пособ. для вузов / В. А. Образцов, С. Н. Богомолова. М.: Юнити-Дана, 2002. 448 с.
3. Методичні рекомендації, альбом схем, таблиць на допомогу практичним психологам органів і підрозділів внутрішніх справ щодо складання психологічного портрета злочинця. // Упоряд. Ю. Майди-ков, В. Сулицький, О. Комаров, О. Діденко К.: ЦПП ДРП МВС України, 2005. 112 с.
4. Баронін А. С. Психологічний профіль вбивць: посіб. з кримінальної психол-ї та кримін-ки / А. С. Баронін. К.: Вид. Паливода А. В., 2001. 176 с

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ЗЛОЧИНЦЯ: ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИВЧЕННЯ І ПРИЧИНИ СТАНОВЛЕННЯ

Калиух О. С.,

курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Ковальова О. М., викладач
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

У процесі розслідування кримінальних правопорушень особливий інтерес представляє інформація про форму злочинної поведінки та образ дій злочинця. На основі них можна зробити припущення про зріст, статуру, фізичні здібності, професійні навички, дефекти психіки та інші ознаки людини [1].

У сучасній вітчизняній та зарубіжній науці система відомостей про психологічні та інші ознаки розшукуваного злочинця, істотних з точки зору його виявлення та ідентифікації, отримала назву «психологічний профіль» або «психологічний портрет» злочинця.

В основу побудови психологічного портрета злочинця покладені приватні психологічні принципи аналізу події:

1. Елементи криміналістичної характеристики розглядаються як результати поведінки, реалізованої особою в умовах вільного вибору.

2. Елементи криміналістичної характеристики злочину розглядаються як єдина система, системоутворюючим принципом якої висту-

пає особистість злочинця в її суб'єктивному відношенні до інших елементів, що становлять криміналістичну характеристику [1, 2].

У встановленні зв'язку між ознаками злочину і злочинця мають місце два підходи: статистичний, аналітико-психологічний [3].

Саме з урахуванням цих підходів в ФБР була розроблена процедура складання «психологічного профілю», що складається з 5 кроків, або етапів:

1) докладне вивчення, аналіз природи і суті злочину, кримінальних типів осіб (психолого-психіатрична типологія), які вчинили подібні діяння в минулому;

2) вичерпний аналіз місця злочину, що розслідується;

3) поглиблене вивчення найближчого оточення, занять і захоплень жертви і підозрюваного;

4) формування можливих мотивуючих чинників всіх задіяних у розслідуванні осіб;

5) опис злочинця (на основі зовнішніх поведінкових проявів його ймовірної психологічної сутності).

Технологічний алгоритм розробки психологічного профілю (портрета) злочинця включає три основних прийоми:

1) прийом реконструкції криміналістичного механізму злочину;

2) прийом психологічного моделювання поведінки злочинця;

3) прийом психологічної інтерпретації поведінки злочинця [3].

У процесі реконструкції криміналістичного механізму злочину особлива увага приділяється огляду місця події. На цьому етапі виділяють первинну і вторинну сцени місця злочину. Основними джерелами інформації виступають кольорові фотографії місця події. Крім того, важливими джерелами інформації є різні схеми, плани, карти, використовувані при огляді, а також спеціально розроблені анкети, які заповнюються суб'єктом доведення під час проведення огляду місця події, детальні результати розтину трупа (якщо він є), максимально повна інформація про потерпілого (потерпілих).

На основі отриманої інформації за допомогою психологічних прийомів аналізу виявляються «індивідуальні дії» (риси) злочинця.

1. Чим менше узгоджується дію людини з діями більшості людей в тій же ситуації, тим більшою мірою воно обумовлено його індивідуальністю.

2. Чим однотипні діє людина в різних ситуаціях, тим сильніше його поведінка зумовлена індивідуальними особливостями.

3. Чим помітніше людина в схожих ситуаціях змінює свою поведінку, тим більшою мірою воно детерміновано «особистісними» факторами (за умови, що на ситуацію не впливають додаткові зовнішні обставини) [3].

В рамках цих прийомів виявляються і пояснюються «сильні» і «слабкі» сторони злочинця. Оцінюються дії злочинця в контексті його індивідуальних особливостей, таких як:

- спрямованість (потреби, мотиви, установки, життєві плани, концепції, ціннісні орієнтації, схильності, смаки, хобі);
- соціально-психологічні особливості поведінки (в тому числі демографічні, культурні, соціальний і міжособистісний статус, ролі, стилі життя і спілкування);
- характерологічні якості (характер, інші властивості);
- психічні властивості і процеси (особливості інтелектуальної, емоційно-вольової сфер, сприйняття, уваги, мови);
- операціональні характеристики (звички, розуміння, навички, знання);
- біопсихічні властивості (темперамент, статеві, вікові, морфологічні, патологічні властивості, стан здоров'я);
- особливості сексуальної сфери (сексуальна самооцінка, біологічні та соціальні детермінанти особистісної проблеми) [4].

На наше глибоке переконання, ще однією проблемою, в першу чергу, що стосується практики застосування психологічного портрета, є недолік початкової інформації, який отримав назву «сліпота на зв'язку» (linkage blindness).

Вважаємо, що вона може бути подолана шляхом збільшення бази даних і розробкою автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АІПС). Такі системи вже створені і впроваджені в практику як за кордоном, так і в Україні.

Що ж до дослідження становлення психологічного профілю злочинця на прикладі серійного злочинця яскраво описав у своїх працях відомий закордонний вчений Бухановський Олександр Олімпійович. Він вивів поетапний патологічний розвиток який призводить до виникнення, закріплення та трансформації потреби в скоєнні повторних злочинів проти життя громадян.

Як вважає професор О.О. Бухановський, у конкретної людини в силу певних біологічних, психосексуальних і психологічних особливостей може існувати схильність до вчинення злочинів. При цьому виділяється кілька важливих факторів [5].

Перший, і найголовніший, – мозковий. Виявляється, структура головного мозку може мати своєрідний стан, що виступає в якості однієї з передумов виникнення і розвитку даного кримінально-психіатричного феномена. Були виявлені дві специфічні зміни мозку. У першому випадку вражені лобові і скроневі частини, відповідальні за вищі форми психічної діяльності: світогляд, мораль, етику. Друга

зміна, виявлена шляхом магнітно-резонансної томографії, відбулася на рівні глибоких структур – в шлуночках мозку. Вони різко збільшені, а це означає, що кількість мозкової речовини навколо них зменшилася. В одному з шлуночків локалізовані зони, відповідальні за інстинктивні бажання. Крім того, вражені ділянки, відповідальні за прогностичні функції і свідому діяльність. Вчені довели, що подібні специфічні зміни виникають, як правило, ще до народження людини, в результаті чого дитина народжується з характерними змінами черепа: збільшеної лобової часток і лобової кісткою, яка формує надбрівні дуги. Під час томографічних досліджень серійних злочинців була відзначена ще одна вроджена аномалія – пухлина (кіста) в зоні шлуночків. Вона може бути як невеликого розміру, так і дуже великого. У мозку людини чотири шлуночка, а при наявності кісти виникає як би п'ятий шлуночок всередині мозку. Шлуночки при цьому звужуються і мозок функціонує не зовсім правильно [5].

Другий істотний фактор – важка вагітність, що протікає в умовах або погану екологічну ситуацію, або важких хронічних стресів. Майже всі ті, хто ставав серійним злочинцем, отримали травму мозку під час пологів. Це з'ясувалося під час бесід з матерями і родичами практично всіх небезпечних серійних злочинців. У багатьох з них до того ж на цей фактор накладаються інші фактори, що можуть призвести до серйозних наслідків. У таких людей не виникає властивих людині почуттів любові і прихильності. Це замінюється, як правило, тим, що вони живуть в світі мрій, фантазій, уявляють себе романтичними героями, володарями світу і вершителями долі. Підсвідоме уявлення згодом втілюється в реальність, будучи одним із спонукальних мотивів до здійснення садистських дій [5].

І третя складова – специфічне виховання. Це емоційне відчуження дитини з раннього віку, в результаті чого у неї не формуються почуття прихильності, любові, співпереживання, симпатії. Структурно-динамічний аналіз виявив ряд схожих закономірностей. У таких людей з дитячого віку відзначалися ознаки гіперзбудливості, які пізніше трансформувалися в гіперкінетичні розлади. Більшість з них виховувалися в структурно або функціонально неповних сім'ях. Домінуюча роль в їх вихованні, як правило, належала матері. Батько був підкорено-пригнобленим і приниженим, фактично відстороненим від виховання дитини. Виховання носило характер патологічного і відрізнялося суперечливістю: з одного боку, гіперпротекція, повчальність, жорстокість, з іншого – явне або приховане емоційне відчуження. Часто воно доповнювалося жорстокістю в поведженні з дитиною. Характерними рисами

були порушення комунікації з однолітками, труднощі у встановленні неформального спілкування, уникнення властивих хлопчикам агресивних проявів. Ці риси помічали однолітки і вони слугували підставою для жорстокого ставлення: часто таким дітям давалися принижуючі прізвиська, вони регулярно піддавалися насильству навіть в тих випадках, коли були явно сильнішими за своїх супротивників, що викликало у них відповідну запеклість. Наростаючі ознаки дитячої дезадаптації компенсувалися фантазіями, в яких вони представляли себе «суперменами», фізично сильними і здатними до самозахисту. Крайньою формою патологічної компенсації ставала садистська поведінка [5].

Таким чином, інтеграція наукового знання, що здійснюється в роботі методу «психологічного портрета», дозволяє, з одного боку, оптимізувати процес розслідування злочинів, як з точки зору криміналістичної тактики так і нормативно-правового забезпечення, які у сучасних українських реаліях повинні змінюватися та адаптуватися з кожним новим викликом злочинності. З іншого боку, робить можливим більш глибоке розуміння особливостей ціннісно-сміслових полів образу світу злочинця. Дослідження в цій області представляються нам найбільш перспективними.

Література

1. JOURNAL OF INTERPERSONAL VIOLENCE / September 1986 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vault.fbi.gov/Criminal%20Profiling/Criminal%20Profiling%20Part%203%20of%207>
2. Пошуковий портрет злочинця: зарубіжний та вітчизняний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/rusav/Downloads/Nvndpsu_2014_2_28.pdf
3. Психологічний портрет злочинця. Вадим Сулицький, кандидат психологічних наук, голова Наглядової ради Міжнародного фонду протидії незаконній міграції і торгівлі людьми, сприяння боротьбі з наркобізнесом і наркоманією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5390776/>
4. CRIMINAL PSYCHOLOGY and FORENSIC TECHNOLOGY A Collaborative Approach to Effective Profiling [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.al-edu.com/wp-content/uploads/2014/05/Godwin-ed-Criminal-Psychology-and-Forensic-Technology-A-Collaborative-Approach-to-Effective-Profiling.pdf>
5. А. О. Бухановский. Общая психопатия. Учебник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drlev.ru/work/bukhanovskiy.pdf>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Клімова У.,

курсант НАВС

*Науковий керівник: Вакулик О., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини НАВС*

Виходячи з досліджень та аксіом біологічної науки, будь-якій поведінці та вчинку особи завжди передують низка етапів психологічної діяльності суб'єктів, які поступово формують спрямованість вчинків, діють на фактичне втілення задуманого в життя. Вчинення злочинного діяння не є виключенням, адже останньому передують формування таких психологічних процесів як мотив, мета, способи злочинного діяння, тощо, які, в свою чергу визначають генезис самого злочину. Успішність розкриття та розслідування кримінальних правопорушень вимагає впровадження особливих підходів до організації роботи. Саме таким є застосування знань психологічної науки та практики при здійсненні слідчих (розшукових) дій, які допомагають слідчому встановити не лише подію злочину, сформувати портрет злочинця, а й розробити тактичні прийоми, що дають змогу встановити психологічний контакт, викрити неправду, актуалізувати забуте для отримання необхідного результату.

Слідча діяльність це один з важливих об'єктів дослідження не тільки криміналістики, а і юридичної психології, де займаються дослідженням та вивченням використання наукового доробку та практичного досвіду психологічної науки при розслідуванні злочинів.

Відповідно до ч. 1 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [3].

Як вбачається з наведеного законодавцем поняття, слідчі (розшукові) дії мають двоякий характер: пізнавальний, що полягає у збиранні доказів, вивченні інформації щодо складу злочину, суб'єктів вчинення, обставин та процесуальний, що характеризується проведенням конкретних дій визначених процесуальним законодавством та фіксування таких дій у процесуальних документах відповідно до вимог Кримінального процесуального законодавства України.

Окремою особливістю характеру слідчих (розшукових) дій є наявність в здійсненні останніх психологічного аспекту. Як зазначає М. В. Костенко, – "... подія злочину відображається не лише в матері-

альних об'єктах, але й у пам'яті людей які приймали цю подію" [4, с. 111]. Враховуючи таку позицію, можемо говорити про необхідність дослідження психічної сфери дії людей з метою отримання доказів у вигляді показань чи складання психологічного алгоритму дій злочинця, визначення суб'єктивного складу злочину, тощо.

У своєму дослідженні ми пропонуємо визначити перелік психологічних знань, які необхідні для використання у слідчих (розшукових) діях:

- знання загальної психологічної культури (знання психологічних законів і закономірностей);
- володіння спеціальною психологічною підготовкою (комунікативна майстерність, уміння і навички пошуку та цільового використання психологічної інформації у цілях встановлення істини по справі);
- вміння сприйняття, запам'ятовування та подальше відтворення логіки подій;
- знання та розуміння психологічних особливостей людини (темпераменту, тонкощів характеру, тощо);
- вміння встановлювати причино-наслідковий зв'язок між залежністю дій та індивідуальних особливостей людини;
- розуміння психологічних процесів та усвідомленість застосування психологічних знань;
- правильна оцінка вербальних доказів отриманих за допомогою прийомів та знань психологічної науки.

Досліджуючи питання використання знань психології у досудово-розслідуванні М. В. Костенко пропонує поділити необхідні для досудового розслідування психологічні знання на дві групи залежно від форми використання:

1) непроцесуальна форма – знання психології, які використовуються слідчим безпосередньо для вирішення окремих завдань розслідування, що не знаходять відображення в процесуальних документах [4, с. 111].

2) процесуальна форма – знання психології, які використовуються слідчим опосередковано, шляхом призначення судово-психологічної експертизи, що знаходить відображення в процесуальних документах (дорученнях слідчого, висновках експерта, тощо) [4, с. 111].

Опираючись на дослідження М. В. Костенко, можемо сказати, що при здійсненні слідчих (розшукових) дій найпоширенішого застосування "непроцесуальна форма" знаходить у здійсненні слідчим правомірною психологічного впливу на учасників кримінального провадження з метою їх спонукання до сприяння у розслідуванні злочинів.

Найбільш активно психологічний вплив знаходить прояв у проведенні слідчих дій, які спрямовані на отримання вербальних доказів, допиту, пред'явлення для впізнання.

З психологічної точки зору у допиті виділяють три психологічні процеси: а) діагностику особистості допитуваного; б) систему психологічних прийомів, що сприяють отриманню інформації; в) оцінку інформації, отриманої у ході допиту [1, с. 83].

Щодо пред'явлення для впізнання, то з психологічної точки зору під впізнанням розуміється процес віднесення пред'явленого об'єкта, який грає роль своєрідного стимулу, до раніше відомого об'єкта, зафіксованому в пам'яті у вигляді образу, або навіть до цілого класу тих чи інших однорідних об'єктів. Останнє називається родовим впізнанням, оскільки з його допомогою встановлюється подібність (або відмінність) пред'явленого об'єкта з певним класом подібних йому об'єктів. Для слідчо-судової практики найбільший інтерес представляє перший варіант розпізнавального процесу, який отримав назву ідентифікації (встановлення тотожності) об'єкта-стимулу за допомогою образу, зафіксованому в пам'яті людини, яка впізнає пізнає пропонуваній їй об'єкт в групі інших однорідних об'єктів [2, с. 362–363].

Як бачимо, при проведенні слідчих (розшукових) дій дуже важливе значення має володіння слідчим знаннями психологічної науки, однак у науковій літературі існують думки щодо можливості застосування спеціальних психологічних знань при проведенні слідчих (розшукових) дій у формі консультації.

І. М. Охріменко зазначає, що застосування психологічних знань у формі консультацій можливе з залучення професійного психолога. За словами вченого, така консультація компенсує недостатню глибину знань і компетентність слідчого, який відповідальний за прийняття рішення, створює можливість комплексного підходу до рішень, що приймаються, забезпечує можливість аналізу справи з різних позицій [5, с. 79].

Допомога психолога як консультанта чи спеціаліста під час слідчих (розшукових) дій може виявлятися також у такій якісно новій для вітчизняної юридичної практики формі, як складання пошукового психологічного портрету злочинця. Цей процес перебігає, передусім, на основі вивчення та психологічного тлумачення поданої слідчим криміналістичної інформації про характерні ознаки злочину й обстановки на місці його вчинення, а також з безпосередньою участю спеціаліста-психолога у проведенні першочергових слідчих (розшукових) дій (наприклад, огляд місця події, допит свідків тощо) для надання рекомендації щодо подальшого провадження.

Отже, не викликає сумніву важливість знань психології при проведенні слідчих (розшукових) дій, однак на практиці ми стикаємося з недостатньою компетенцією слідчих у питаннях володіння такими знаннями, що безпосередньо впливає на якість проведення досудового розслідування. Не дивлячись на можливість залучення спеціалістів – психологів під час досудового розслідування, аналіз слідчої практики свідчить, що останні майже не запрошуються слідчими, що впливає на хід і результат слідчих (розшукових) дій. Саме тому можемо спостерігати допущення помилок у процесі досудового розслідування при проведенні слідчих (розшукових) дій, які потім можуть привести до різних негативних наслідків.

Таким чином, підсумовуючи слід зазначити, що для попередження сказаного, необхідно звернути увагу на удосконалення якісної психологічної підготовки слідчих, а також розробити спеціальні психологічні тренінги, щодо проведення слідчих (розшукових) дій.

Література

1. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 240 с.
2. Романов В. В. Юридическая психология: учебник. М.: Юристъ, 1998. 488 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України № 4651-VI, редакція від 23.04.20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Костенко М. В. Використання знань психології в досудовому розслідуванні // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 4. С. 111-115. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_4_19.pd.
5. Охріменко М. І., Гребенюк М. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні насильницьких злочинів. Юридична психологія та педагогіка. 2009. № 2. С. 78-88.
6. Яковіна О. Б. Використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми. Науковий пісник публічного та приватного права. 2016. № 3. С. 259-262.
7. Карпінська Н. В. Використання психологічних знань в досудовому розслідуванні корупційних злочинів. Вісник академії адвокатури України. 2016. №1 (35). С. 56-59.
8. Белан С. В., Луценко Т. О. Особливості залучення спеціаліста-психолога у кримінальному процесі. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. № 7. С. 28-36.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Кобець Н.,

курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Добровольська О. О., викладач
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

На сьогоднішній день до проблем проведення переговорів, ефективного вирішення конфліктів та досягнення взаєморозуміння виявляють величезний інтерес не тільки професійні психологи, педагоги і соціологи, а й співробітники органів Національної поліції, так як професійна діяльність поліцейських протікає у тісній взаємодії з людьми та пов'язана з виникненням різних емоційно напружених ситуацій.

Щоденне виконання, правоохоронцями, функціональних обов'язків вимагає від них високого рівня комунікативної, в тому числі конфліктної компетентності в роботі з громадянами. Важливим напрямком роботи щодо вдосконалення діяльності працівників поліції є формування, у них, навичок конструктивної взаємодії з людьми, що забезпечують своєчасне розпізнавання конфліктних ситуацій, профілактику і управління конфліктами, вміння вести переговори та вдало виробляти і застосовувати оптимальні стратегії поведінки в конфлікті.

Необхідність підвищення довіри населення, вивчення психологічних особливостей поведінки поліцейських в ситуаціях міжособистісних конфліктів, а також пошук оптимальних шляхів ненасильницького їх розв'язання, призводить науковців до доцільності розробки рекомендацій щодо підвищення рівня психологічної підготовленості працівників органів Національної поліції до конструктивного діалогу з громадянами.

Однією з основних причин нелегкого, напруженого характеру взаємодії з громадянами є реалізація поліцейськими своїх професійних функцій, які носять владний і обов'язковий характер що суттєво зачіпляють їх інтереси. Будь-який відступ правоохоронців від норм права при вирішенні оперативно-службових завдань, а також надмірний акцент на владних повноваженнях, сприяють заподіяння морального шкоди громадянам і формування негативного стереотипу правоохоронця в очах населення. Для того, щоб охарактеризувати рівень розвитку особистісних якостей, необхідних для управління конфліктами, в психології використовуються такі поняття як «конфліктостійкість особистості», «конфліктологічна компетентність» і «конфліктна компетентність». Термін «конфліктна компетентність» у вітчизняній психології-

чній науці має різну трактування. Найчастіше до компетентності відносяться якості, здібності і можливості фахівця, що формуються в процесі професійної діяльності. Більш детально зупинимося саме на понятті «конфліктна компетентність».

Термін «конфліктна компетентність» у психологічній науці має різне трактування. Найчастіше до компетентності відносяться якості, здібності і можливості фахівця, що формуються в процесі професійної діяльності. Вона є однією зі складових комунікативної компетентності і складним особистісним утворенням, що включає:

- компетентність людини у власному «Я» («Я-компетентність»), суб'єктну позицію, рефлексивну культуру, володіння широким спектром стратегій поведінки в конфлікті, а також культуру саморегуляції [1, с. 41-45];

- здатність до розпізнавання ознак конфлікту, що назріває;

- вміння утримувати протиріччя в продуктивній конфліктній формі, що сприяють її вирішенню;

- вміння проектувати конфлікти і конструювати їх безпосередньо в ситуаціях взаємодії;

- володіння способами організації продуктивно орієнтованої конфліктної поведінки учасників і сторін взаємодії [2, с. 19-22];

- базові конфліктні якості і навички, основні вміння роботи з конкретними конфліктами і конфліктологічними знання [3, с. 286-289];

- спрямованість на конструктивне вирішення конфлікту (мотиваційний компонент), аналіз конфліктної ситуації і виділення її структури (когнітивний компонент), здатність до свідомого управління собою і своїм емоційно-вольовим станом в конфліктних і передконфліктних станах (регулятивний компонент) [4, с. 12].

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, слід уточнити, що поняття «конфліктна компетентність поліцейського», крім теоретичних знань про природу виникнення конфлікту і способи поведінки в них, передбачає також і оволодіння працівником поліції широким арсеналом практичних умінь і навичок в галузі вирішення конфліктів, що забезпечують: усвідомлення саме значущості конструктивного вирішення конфліктів при спілкуванні з громадянами; вміння своєчасно виявляти ознаки конфлікту, який назріває і не допускати його ескалації; вміння керувати собою та психоемоційним станом громадян в напружених ситуаціях; володіння певними стратегіями поведінки в конфлікті; впевнена і професійно грамотна взаємодія з громадянами, що здатні провокувати конфлікти. Саме тому, поліцейським, важливо не лише мати теоретичні знання з конфліктології, а й вміння практично вирішувати конфлікти. І саме розви-

тку психологічної підготовки та підготовленості слід навчати майбутніх поліцейських. Ефективність психологічної підготовки поліцейських по формуванню конфліктної компетентності залежить від особливостей взаємодії з громадянами, співробітниками різних служб і підрозділів, це і буде предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Петровская Л. А. К вопросу о природе конфликтной компетентности // Вестник Московского университета. 1997. № 4. С. 41-45.
2. Хасан Б. И. Конструктивная психология конфликта: Учеб. пособие. М., 2018.
3. Пономарев И. Б. Избранные труды: Юридическая психология, конфликтология и психология управления, практическая психология в органах внутренних дел. М., 2002.
4. Башкин М. В. Конфликтная компетентность личности: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук. Ярославль, 2009.

ВИРШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

*Корнійчук Т. Ю.,
курсант ОДУВС*

*Науковий керівник: доцент Проценко О. О.,
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Під час спільної праці між людьми виникають певні взаємовідносини, які в деяких ситуаціях перероджуються в конфліктні. У процесі практичної діяльності правоохоронців обов'язково виникають випадки, коли керівник приймає рішення, які не подобаються працівникам, або працівники при будь-якому зручному випадку натякають, що в образі себе не дадуть. Конфлікти мають широкий діапазон дії. Як правило, конфлікт асоціюється зовсім не з позитивними діями, але якщо бути об'єктивним, то впровадження будь-якого нововведення супроводжується великими і малими конфліктами.

Безпосередньо питанням усунення конфлікту присвячені наукові праці Л. Герасіна, М. Требін, Г. Гребеньков та інших науковців сучасності.

Конфлікт – це відсутність згоди між двома або більше сторонами, коли одна із сторін нав'язує свою точку зору, думку або мету іншій стороні та заважає їй чинити так само. Таке визначення невичерпне,

але дозволяє усвідомити сутність явища досить повно. Слід розрізнати поняття «конфлікт» та «конфліктна ситуація». Звичайно, конфліктна ситуація передуює конфлікту, її наявність створює передумову конфлікту, але це не означає, що конфлікт обов'язково відбудеться, якщо була конфліктна ситуація.

При виконанні службових обов'язків з охорони громадського правопорядку та боротьби зі злочинністю виникають штучні конфлікти, тому що особи, які скоїли правопорушення, протидіють працівникам Національної поліції України у встановленні істини, коли здійснюють спроби уникнути відповідальності або зменшити її, використовуючи різні засоби. До створення штучних конфліктних ситуацій звертаються злочинці під час затримання. Вони провокують громадян закликами про допомогу або симулюючи випадки тощо. Коли громадяни приходять їм на допомогу, тим самим відволікаючи увагу працівника поліції, злочинець робить спробу втекти.

Для попередження конфлікту треба правильно вибрати час, місце та спосіб затримання і враховувати особистість злочинця. Працівнику поліції необхідно представитись та пояснити причину затримання. Часто причиною конфліктної ситуації можуть бути психологічні обставини [1].

Конфліктні ситуації, які пов'язані з розслідуванням кримінального провадження, характеризуються великим емоційним напруженням, значними витратами часу, широким діапазоном можливих наслідків результату конфлікту, вимогами суворого дотримання закону.

Сьогодні основними причинами внутрішніх конфліктних ситуацій у діяльності колективу працівників Національної поліції є:

- недоліки організації праці, які обумовлені специфікою діяльності в Національній поліції;
- невміння розподілити працівників відповідно до їх кваліфікації та психологічних особливостей, а також надлишок адміністрування з боку керівництва;
- причини, які пов'язані з міжособистісними відносинами в колективі, психологічна несумісність людей, недостатня вихованість, слабка підготовка працівників до виконання своїх функціональних обов'язків;
- нечітке уявлення про свої службові обов'язки тощо.

Часто причиною конфліктних ситуацій може слугувати матеріальний фактор. У працівника може виникати протиріччя між самооцінюванням витрат часу і праці та винагородою, яку він отримує за роботу. Такого роду конфлікт обмежує ініціативу, гальмує пильність у службі. Окрім того, конфлікт може виникнути також при нетактовному пово-

дженні працівників або як реакція на образливий відгук про роботу з боку керівництва чи колег. У правоохоронних органах для попередження конфліктної ситуації необхідно уникати психологічної несумісності між працівниками. Причиною психологічної несумісності може бути різниця індивідуально-психологічних властивостей працівників. Тому дуже важливим є правильний підбір працівників за допомогою психологічних обстежень [1; 2].

Головними причинами конфліктів, які витікають із властивостей особистості та стилю керівництва, є:

- недостатній досвід керівника у роботі з людьми та у вирішенні оперативно-розшукових задач;
- вади виховання, що проявляються у грубості, черствості, нечесності;
- риси характеру, які виявляються в невірноваженості, що призводить до спалохів, різкості у спілкуванні з підлеглими, а також надмірна власність;
- неадекватність стилю управління підготовкою колективу.

Такі конфлікти призводять до зниження ефективності управління, нерозумінням між підрозділами. Усе це призводить до того, що замість погодженості у груповій роботі та довіри у працівників підрозділів Національної поліції спостерігається активний або пасивний опір і підозра. До загальних заходів попередження конфліктів в Національній поліції відноситься зосередження уваги особового складу на стані оперативної обстановки, охороні громадського порядку, профілактиці правопорушень та боротьбі зі злочинністю, підвищення авторитету рядового складу та керівництва поліції серед населення.

При виборі шляхів вирішення конфліктних ситуацій спочатку треба проаналізувати процес і характер конфлікту [3]. Для цього необхідний такий порядок дій:

- визначити проблеми, які треба вирішити;
- виявити головні діючі особи конфлікту;
- з'ясувати їх позиції, інтереси, цілі;
- ліквідувати конфліктну ситуацію;
- провести порівняльний аналіз конфліктної ситуації;
- виробити альтернативне рішення з урахуванням інтересів діючих осіб.

Конкретними засобами вирішення конфліктів є:

- рішення проблеми, що лежить в основі конфлікту;
- компроміс, який пов'язаний з розумними взаємними поступками;
- поступове погодження протиріч;
- усунення однієї або всіх конфліктних сторін.

У процесі конфліктологічної підготовки майбутні правоохоронці повинні оволодіти загальною логікою та стратегіями вирішення конфліктів. Конструктивне вирішення конфлікту являє собою багатоступінчастий процес, який включає в себе аналіз і оцінку ситуації, вибір стратегії вирішення конфлікту, формування плану дій, його реалізацію, оцінку ефективності своїх дій. Вирішальним для результату конфлікту часто стає стратегія взаємодії, що розробляється його учасниками.

Література

1. Барко В. І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід) : монографія. К. : Ніка-Центр. 2003. 448 с.
2. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ Алеута. КНТ : ЦУЛ, 2008. 336 с.
3. Бандурка О. М. Теорія і методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ. О. М. Бандурка, В. О. Соболев. – Харків Видавництво Ун-ту внутр. справ, 2000. 365 с.
4. Бандурка А., Друзь В. Конфліктологія. Харьков: Университет внутренних дел, 1997.
5. Ишмуратов А. Т. Конфликт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів. Київ. Наукова думка. 1996. С. 190.

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙНЯТТЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВІКУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО

Кукош Т. П.,

студент ОДУВС

*Науковий керівник: **Калянова О. Д.**, к. ю. н., с. н. с.,
доцент кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Задля якісної підготовки та проведення допиту малолітніх або неповнолітніх осіб, слідчому, крім підготовки та вивчення інших матеріалів провадження, визначення тактичних прийомів, необхідно також володіти низкою знань з дитячої та підліткової психології щодо особливостей поведінки таких осіб, можливості сприйняття та відтворення інформації під час спілкування тощо.

Ці знання мають велике значення для правильного обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму прове-

дення допиту, здійснення впливу на допитувану особу та оцінки його свідчень.

Вікові особливості – це сукупність взаємопов'язаних типових для цього віку процесів, станів і властивостей, що виявляються у поведінці та вказують на загальну спрямованість розвитку особи. При розгляді психологічних особливостей неповнолітніх окремих вікових груп необхідно враховувати не тільки хронологічний вік, а й загальні якості культури і суспільне оточення, до якого вони належать, соціально-економічний стан, стать, індивідуально-типологічні якості неповнолітнього.

Згідно вікової групи та особливостей психіки дитини формується процес допиту і давання дитиною показань, але дані особливості виступають перепонами для їх допиту, пов'язаними з психічними чи фізичними вадами. Вік, починаючи з якого неповнолітній може виступати на допиті як свідок або потерпілий, у кримінальному процесуальному законодавстві не визначений.

Якщо проаналізувати роботи відомих вчених, можна побачити, що дитина віком від 3 до 5 років може повідомити на допиті дані, які сприяють встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні, але поставлені слідчим питання та страшні спогади про подію можуть завдати великої шкоди психіці малолітнього. Саме через це, більшість вчених рекомендують шукати інші варіанти доказування у процесі розслідування, аби максимально зберегти дитину від негативного впливу.

Відомий психолог Ерік Еріксон виділяє 8 стадій у розвитку людини, серед яких виділяє такі, як: вік немовляти (з моменту народження до одного року), ранній вік (1-3 роки), дошкільний вік (3-6, 7 роки), підлітковий вік (7-13 років), юність (14-18 років) та ін. [3].

Якщо розглянути детальніше кожний етап періодизації за думкою Еріксона, то перший і другий пункт не підлягає фактичному допиту. Максимум, що можна – це прослідити реакцію дитини на той чи інший фактор.

Період дошкільного віку від 3 до 7 років: психологія дитини надзвичайно крихка, допит може проводитися виключно в комфортних для дитини умовах, весь процес має прийматися дитиною як гра, максимально уникати імен та назв тих предметів та людей, які можуть викликати страх у дитини. Фактично доказову силу ці показання не матимуть, але можуть неабияк допомогти встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

М. І. Порубов зазначає, що малолітні можуть бути уважними й зосередженими певний проміжок часу, тому тривалість допиту не повинна перевищувати 15 хвилин для дітей до 5 років [4].

І. А. Арямов стверджує, що діти 5–7 років можуть бути уважними протягом 15 хвилин, 7–10 років – приблизно 20 хвилин, 10–12 років – приблизно 25 хвилин, старші ніж 12 років – приблизно 30 хвилин [5].

У період підліткового віку тобто від 7-13 років: психологія дитини стає значно міцніше, допит може проводитись в відділках поліції, але краще, в так званих, «зелених кімнатах», обладнаних для проведення допиту дитини, де умови не викликають почуття лячності. Вважаємо, що дана періодизація втрачає актуальності в наші часи, так як діти дорослішають ментально куди швидше, ніж минули покоління. На даний момент, діти 12 років вчиняють такі види злочинів, які раніше, в даному віці, майже ніхто не наважився б, також в ході допиту вони можуть поводити себе хитріше, ніж доросла людина. Хоча, не можна забувати про індивідуальність кожного з допитуємих неповнолітніх та їх фізичний та психічний розвиток.

М. І. Єнікєєв та Е. О. Черних наголошують, що допит неповнолітніх доцільно проводити протягом не більше 20 та 30 хвилин, так як вони сконцентровані саме в цей проміжок часу [6], але законодавець встановив межі за часом допиту дітей, що підлягають під цю періодизацію, тривалістю в одну годину, а загалом понад дві години на день, але згідно рекомендацій науковців, можна побачити, що провести повноцінний допит навряд чи вдасться, адже обмеження в часі значно зменшує обсяг отримання інформації, так як певний час допиту треба встановлювати психологічний контакт і довіру допитуваного, враховуючи особливості та індивідуальні якості дитини.

Своє бачення, щодо даної умови, висловила, Ю. В. Гошовська, яка вважає, що за необхідності проведення слідчих дій «по гарячих слідах», зокрема допитів та одночасних допитів вказаної категорії осіб у складних кримінальних провадженнях, тривалість допитів не більше двох годин протягом дня є недостатньою. Зокрема, коли йдеться про складні кримінальні провадження, певний час протягом допиту неповнолітнього підозрюваного може бути відведено лише встановленню психологічного контакту слідчого з неповнолітнім [7].

Труднощі у встановленні психологічного контакту та безпосередньому проведенні допиту частіше за все можуть виникати з неповнолітніми, які на момент проведення слідчої дії перебувають у стані перетворення на дорослу людину, тобто від 14 до 18 років. Період статевого дозрівання, юнацький максималізм та неймовірно латентна психіка, вплинути на світогляд людини в такому віці дуже просто, тому злочинці можуть легко маніпулювати дитиною, а вона навіть не зрозуміє цього. Допити таких неповнолітніх можуть проводитись у відді-

лках поліції, та до досягнення 16-річного віку вони не попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. Їм лише роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань.

Розглянемо також порядок проведення допиту малолітніх та неповнолітніх відповідно до того, як диктує нам законодавство України. Так, у статті 3 пунктах 11-12 Кримінального процесуального кодексу зазначено, що малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років Також згідно статті 226, допит таких осіб проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Допит неповнолітніх підозрюваних здійснюється також у присутності захисника (ст. 490) [1].

Стосовно допиту малолітніх, поняття «педагог» включає в себе також вихователів дитячих дошкільних установ. Як законні представники, до участі в допиті можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники та інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, тощо. В даному випадку в ході підготовки до допиту, необхідно з'ясувати, присутність якої людини з числа законних представників дасть змогу для порозуміння між неповнолітнім допитуваним та слідчим та полегшить проведення слідчої дії. Адже саме при наявності людини, яка володіє довірою дитини набагато легше встановити психологічний контакт з неповнолітнім допитуваним.

Вважаємо, що українське законодавство розглядає даний процес дуже стисло, дане питання потребує більшої конкретики та детальніших правил проведення допиту дитини, існує низка важливих питань, вирішення яких є необхідними, та деякі відповіді на них можна знайти в міжнародних договорах, актах та стандартах.

Міжнародні стандарти у цій дуже крихкій галузі, як допит малолітніх та неповнолітніх, роблять акцент на забезпеченні потреб дітей, які безумовно знаходяться у групі ризику. Одним з перших нормативно-правових актів, які регулюють дану галузь є Конвенція Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення», в якій міститься окремий розділ, який стосується «розслідування, кримінального переслідування та процесуального права».

В ст. 35 Конвенції «Опитування дитини» вказується, що кожна держава має вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:

- проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;

- проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;
- проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;
- проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;
- якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;
- можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.

Встановлюється правила вживання необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її внутрішнього законодавства [2].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що процес допиту малолітнього або неповнолітнього – це своєрідний вид мистецтва, в якому треба врахувати найм'якші сторони впливу на психіку допитуваного. Важливо бути професіоналом в даній сфері аби не завдати шкоди і в той же час отримати необхідну інформацію для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.04.2020).
2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення: 10.04.2020).
3. Эриксон Э. Х. Восемь возрастов человека. Детство и общество. Изд. Второе, переработаное и дополненное, пер. А. А. Алексева. Санкт-Петербург: Речь, 2002. С. 235-239.
4. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии: учеб. пособие. Москва: БЕК, 1998. 208 с.
5. Арямов И. А. Особенности детского возраста. Москва: Учпедгиз, 1953. 192 с.
6. Еникеев М. И., Черных Э. А. Психология допроса: учебное пособие. Москва: ВЮЗИ, 1990. 147 с.
7. Гошовська Ю. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Jurnalul juridic național: teorie și practică Национальный юридический журнал: теория и практика National law journal: theory and practice. 2016. Nr. 2/1 (18). С. 130-133.

ВИЯВЛЕННЯ НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

*Лисенко А. Е.,
курсант ОДУВС*

*Науковий керівник: Проценко О. О., доцент
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Спілкування – це процес взаємодії між людьми, у якому відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями й навичками, результатами праці. У більш вузькому розумінні – це процес обміну інформацією та досвідом, невід’ємний і дуже важливий аспект людського існування, важлива передумова формування людини як соціальної істоти, здатної до співіснування з подібними до себе. Важливу роль у процесі спілкування під час розслідування кримінального провадження відіграють невербальні (немовні) засоби спілкування між слідчим та суб’єктами процесу. Невербальне спілкування – це система немовних знаків, що слугують засобами для обміну інформацією між людьми. Один з найвідоміших фахівців з питань спілкування А.Піз стверджує, що за допомогою слів передається всього 7% інформації, тоді як звуковими засобами – 38%, а за допомогою міміки, жестів і поз – 55% [1].

Одну з найважливіших функцій виконує міміка. Міміка – це експресивні рухи м’язів обличчя, що виражають психічний стан, почуття, настрій людини в певний момент часу. Часто вираз обличчя має на людей більший вплив, аніж слова. Під час проведення слідчих(розшукових) дій слідчий не завжди звертає увагу на підозрюваного його захисника, свідка, їх міміка, так само як і жести, підвищуючи емоційну значущість інформації, сприяють кращому її засвоєнню для слідчого та розумінню істини. Вираз обличчя комунікатора має відповідати характеру мовлення чи відносин з реципієнтом, може виражати впевненість, схвалення, невдоволення, радість, зацікавлення, обурення тощо. З мімікою тісно пов’язаний візуальний контакт, тобто погляд, що становить важливу частину спілкування. За Шевчук С.В., розрізняють діловий, світський та інтимний погляди залежно від локалізованої спрямованості на співрозмовника. Погляд, спрямований у трикутник, вершиною якого є точка посередині чола, а основою – лінія між очима, є діловим. Він не опускається нижче очей. Якщо погляд фіксується нижче лінії очей – то це соціальний погляд. Інтимний погляд спрямовується в трикутник між очима і грудьми. Погляд має завжди відповідати типові ситуації спілкування. Інформативне комунікативне значення має також поза, адже вона

репрезентує не тільки душевний стан людини, але й її наміри, налаштованість на розмову. Поза – це мимовільна або зумисна постава тіла, яку приймає людина. Вирізняють «закриті» й «відкриті» пози. Відомо, що людина, зацікавлена в спілкуванні, буде орієнтуватися на співрозмовника, нахилитиметься в його сторону, повернеться до нього всім тілом, а якщо не хоче його слухати – то відійде назад, стоятиме напівобернувшись. Людина, яка хоче заявити про себе, буде стояти прямо і вся буде напружена, якщо не потрібно підкреслювати свій статус – займе спокійну невимушену позу [2].

Необхідно виділити основні невербальні засоби спілкування, які допоможуть виявляти неправду та читати думки осіб при спілкуванні під час проведення слідчих(розшукових) дій.

Ваш співрозмовник:

- обережно погладжує підборіддя подушечкою великого пальця або вказівним (цей жест свідчить про те, що він оцінює Вас, як противника і вважає їм. Він збирається з Вами змагатися, тобто є через що, якщо жест відтворюють пальцем правої руки, то він агресивний, якщо лівою – то захищається. Це типовий оціночний жест);

- смикає губи вказівним пальцем, що не видаючи при цьому звуку (цей жест виражає розгубленість людини і вона вважає, що ви намагаєтеся нею маніпулювати);

- направляє погляд вгору(виражає сильну роздратованість та нервозність);

- старанно уникає дивитися вам в очі (надто ухильний погляд видає брехуна);

- дивиться прямо в очі (він має намір вас переконати, хоча це не обґрунтовано);

- затискає долонею рот (якщо даний жест проводиться правою рукою, людина говорить вам неправду);

- тримає руки за спиною (відмова від будь-якого спілкування, людина вже прийняла рішення для себе та не збирається від нього відступати);

- прибирає слину накопичилася в куточках рота великим або вказівним пальцем(візитна картка брехуна і різного роду маніпуляторів. Людина бреше або збирається це робити);

- вказівний палець закриває губу, неначе замінюючи її(Типовий жест брехуна, котрий намагається знайти вихід або фальшиву правду, яка безумовно здивує співрозмовника);

- вказівний палець знаходиться над верхньою губою, неначе «вуса»(він вміє бути впевненим в собі та переконливим, через страх, щоб його не розсекретили);

- чеше мізинцем куточки губ(у людини не чиста совість. Схоже, він буде говорити неправду, щоб не видати себе);

- схрестив ноги, одна нога впирається в край столу(захист своєї території);

- при відповіді на питання співрозмовник робить крок назад, це говорить про різко виник дискомфорт(часто цей дискомфорт пов'язаний з тим, що співрозмовник сприймає сказані вами слова як небезпечні. Це і спонукає його підсвідомо збільшити дистанцію між собою і потенційним джерелом небезпеки – тобто Вас);

- у відповідь на запитання хрестив на грудях руки(це ще не говорить про те, що співрозмовник збирається вас обманювати. Схрещені руки в першу чергу є ознакою відчувається людиною дискомфорту) [3].

торкається до носа (як правило, це дуже швидкий і легкий рух, в чомусь більш витончений варіант прикривання рота рукою. Безумовно, людина може й просто почухати ніс, але якщо цей жест повторюється, слід задуматися);

- смикає вухо (відтягувати мочку вуха кілька разів, поглажувати за вухом, потирати вушну раковину кінчиком пальця. На думку Аллана Піза, всі ці варіанти – еквіваленти дитячого жесту: дитина закриває обидва вуха, щоб не слухати, як його лають за брехню) [1];

- потирає віко (чоловіки зазвичай потирають повіку енергійно, а якщо брехня серйозна, то дивляться убік чи в підлогу. Жінки дуже акуратно проводять пальцем під оком, напевно, намагаються при цьому не стерти макіяж);

- розмовляє крізь зуби (крім брехні, в цьому жесті простежується і агресивність);

- «одягнув» натягнуту посмішку (така усмішка виникає на обличчі або занадто швидко, або занадто повільно. А ще часто вона буває асиметричною. Даний жест є проявом нещирості);

- ніби задихається, відтягує комірець і потирає шию (Д. Морріс зауважив, що «брехня викликає свербляче відчуття в ніжних м'язових тканинах обличчя і шиї, і потрібне чухання, щоб заспокоїти це відчуття») [3].

- нервово крутить в руках ручку, сигарету, запальничку або інший дрібний предмет(це не завжди говорить про брехню, але точно – про сильне хвилювання і знервований стан, на які варто звернути увагу. У курців варто звернути увагу на те, як вони видихають струмінь диму: якщо постійно вниз, це говорить про негативний настрій, скритне і підозріле ставлення) [3].

Не слід приймати лише жести як основне джерело інформації про стан і ставлення людини та не можна виключати фізіологічний стан

людини в процесі аналізу. Тобто, висновок повинен бути комплексним. Чим ретельніше особа приховує неправду тим яскравіше вона проявляється. Дуже важко продумати брехню до дрібниць, а ще важче запам'ятати вигадане.

Вербальними сигналами, що видають брехню є:

- 1) ухилення від пояснення якихось конкретних фактів, посилання на відсутність інформації;
- 2) надзвичайна наполегливість і завзятість у підкресленні своєї чесності;
- 3) спроба викликати симпатію, довіру, жалість;
- 4) необґрунтована грубість;
- 5) вживання ухильних відповідей.

Ключовим чинником розпізнавання ознак брехні людини являється фізіологічна поведінка цієї людини, мова її тіла, яку частіше за все неможливо контролювати, адже в організмі людини під дією тих чи інших факторів-подразників відбуваються підсвідомі реакції, що не піддаються умисному керуванню за бажанням, а натомість спричиняють зміни в тілі чи поведінці людини. Уміти бачити такі реакції та фізіологічні зміни в тілі особи стане у пригоді, адже не завжди слова людини збігаються з її намірами та вчинками.

Особа, яка допитує також є джерелом невербальної інформації, саме тому вона повинна контролювати свої як вербальні, так і невербальні реакції.

Невербальна інформація, яка надходить від суб'єкта, не має доказового та процесуального значення, вона є орієнтуючою. Однак, можна зробити висновок про те, що є необхідність поглибленого вивчення невербальної поведінки суб'єктів кримінального провадження працівниками Національної поліції України, що надає можливість верифікувати інформацію надану під час проведення слідчих(розшукових) дій та дійти певного висновку при встановленні істини в показаннях. Створення посібників та методичних рекомендацій також є невід'ємним фактором для досягнення успіху під час зчитування інформації при невербальному спілкуванні.

Література

1. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам // booksonline.com.ua: сайт. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=168970> (дата звернення: 20.04.2020)
2. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. підручник С. В. Шевчук, І. В. Клименко. 2-ге вид. випр. і допов. Київ: Алерта. 2011. 694 с.

3. Мессинжер Жозеф, Мессинжер Каролин. Я вижу Вас насквозь. Научитесь читать человека как книгу. Книжный клуб «Клуб семейного досуга». 2015. 512 с.

4. Пол Екман. Теорія брехні. Книжковий портал. сайт URL: <https://www.livelib.ru/book/1000567056-teoriya-brehni-pol-ekman> (дата звернення: 20.04.2020)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ПРАВОПОРУШНИКА ЯК ОБ'ЄКТА ПЕРЕГОВОРІВ

Матієнко Т. В.,

*к. ю. н., доцент, професор кафедри
криміналістики та психології ОДУВС*

Поняття «особи правопорушника (злочинця)» досить багатогранне з чітко вираженим міждисциплінарним характером, оскільки вивчається не тільки психологами, а й юристами, які займаються розробкою питань, що відносяться до кримінального права та процесу, кримінології та криміналістики. В юридичній психології дана проблема є однією з головних.

Центральним питанням цієї проблеми є співвідношення наслідуваних (біологічних) та набутих особливостей у детермінації злочинної поведінки, і в зв'язку з цим – можливості та межі корекції особистості правопорушника. Принципова позиція сучасної юридичної психології полягає у визнанні соціального і біологічного чинників в людській природі, що не протистоять, а тим більше не виключають один одного в поясненні поведінки людини, а перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Але при встановленні причин конкретної соціально значимої дії, у тому числі і правопорушення, визначальним є соціальне, оскільки воно активно впливає на індивідуальні особливості людини, детермінуючи зміст та сутність поведінки. Поняття особистості правопорушника (злочинця) «...тобто особистості людини, яка винна у скоєнні суспільно небезпечного діяння, забороненого законом під погрозою притягнення до відповідальності, виражає її соціальну сутність – складний комплекс якостей, зв'язків та відносин, що її характеризують, її моральний та духовний світ, взяті у розвитку та у взаємодії із соціальними умовами, психологічними особливостями що в тому чи іншому ступені вплинули на скоєне нею діяння» [7, с. 221]. Біологічне

– лише динамічна, функціональна сторона поведінки, тобто біологічні чинники є умовою дії соціальних причин.

Психічні аномалії поєднують сукупність психічних явищ, що знаходяться між акцентуаціями особистості та психічними захворюваннями. Сюди ж відносять і такі розлади психіки, які пов'язані з алкоголізмом, наркоманією, токсикоманією тощо. У певних несприятливих (екстремальних) умовах психічні аномалії «знижують опірність до впливу ситуації, в тому числі конфліктних; створюють перешкоди для розвитку соціально корисних рис особистості, особливо для її адаптації до зовнішнього середовища; послаблюють механізми внутрішнього контролю; звужують можливості вибору рішень та варіантів поведінки; полегшують реалізацію імпульсивних, випадкових, непродуманих, в тому числі і протиправних, вчинків. Все це негативно впливає на розвиток особистості та може сприяти злочинній поведінці» [6, с. 254].

Серед різних аномалій психіки, що призводять до дезадаптивних, найчастіше протиправних форм поведінки, увагу судових психологів привертають психопатії, різні психопатичні стани тощо. Слід звернути увагу на те, що в юридичній психології не йде мова про психопатію як про психічне захворювання, що досягло патологічного розвитку та є предметом вивчення судової психіатрії. В юридичній психології, що має справу з психічною нормою та деякими її пограничними варіантами, психопатію (її психопатоподібні стани) розуміють як свого роду «патологічний варіант характеру», від особливостей якого страждають не тільки оточуючі, а в першу чергу сам суб'єкт. Поведінка психопатизованої особи відрізняється своєю імпульсивністю, направленістю на негайне задоволення своїх потреб без урахування настання негативних наслідків як для інших осіб, так і для самої себе. Однак пояснювати причини протиправної поведінки тільки психопатизацією особистості було б не зовсім вірно, оскільки є особи з рисами психопатизації, які ніколи не вчинювали злочинів. Видається, що суттєвий вплив на вибір протиправних форм поведінки психопатизованої особи здійснює антисуспільна установка людини.

Згідно з прийнятою Міжнародною класифікацією психопатій, розрізняють три основні групи осіб, що проявляють психопатичні розлади: за збуджуваним, істероїдним та тормозним типом, які можуть представляти інтерес для юридичної психології [1, с. 35]:

1) Збуджувані форми психопатичних розладів характеризуються роздратованістю, імпульсивністю, афективними формами реагування, навіть якщо привід незначний, мінливістю настрою, підвищеною об-

разливістю, жорстокістю, схильністю до накопичення негативних переживань тощо.

Особи, що проявляють ознаки нестійкої форми збуджуваної психопатії, відрізняються своєю неорганізованістю, демонструють поверхневу зацікавленість до подій та явищ, що відбуваються, проявляють нетерплячість до будь-якої регламентації, мають знижений рівень критичності, підвищений рівень навіюваності, прагнуть нових розваг тощо. Такі особи скоюють переважно корисні злочини, хуліганство, затримуються за жебракування, порушення паспортного режиму тощо (за даними Ю.М. Антоняна та В.В. Гульдана) [3, с. 35].

Для паранойяльної форми збуджуваної психопатії характерні ригідність мислення, застрягання на окремих обставинах, нетерплячість до чужої думки, протидія, егоцентризм, підвищена самооцінка, образливість, підозрілість. Отже, характерною особливістю описаних осіб є: підвищена збудженість, експлозивно-брутальне («вибухове»), афективне реагування, що буває особливо помітно при скоєнні ними злочинів насильницько-корисного характеру.

2) Істероїдна (істерична) психопатія – наступна форма психопатичного розладу особистості, що впливає на її асоціальну поведінку, що може привести до порушень норм права. Такі особи відрізняються егоцентризмом, демонстративною поведінкою, театральністю, «бажанням визнання», емоційною нестійкістю, підвищеною образливістю, запальністю, особливо коли не отримують такого визнання. При спілкуванні з оточуючими такі люди нерідко проявляють брехливість, схильність до фантазування. Їх інтелектуальні можливості часто бувають обмежені, судження поверхневі, а поведінка, в основному, залежить від ситуації. Будь-яке планування, прогнозування замінюється різного роду фантазіями, що виключають негативний розвиток подій. Все це створює особливий «малюнок» скоюваних ними вчинків, в основі яких лежить обман, навмисне введення в оману, шахрайство [4, с. 19].

3) Тормозної тип психопатії – (за класифікацією О. В. Кербікова, Н. І. Фелінської), поєднують астенічних, психастенічних та аутистичних (шизоїдних) психопатів [2, с. 7].

В осіб, які відрізняються психопатичними розладами астенічного характеру, переважають: загострена вразливість, підвищена втомлюваність, надмірна чуттєвість, сором'язливість, невпевненість у собі, відчуття власної неповноцінності. До групи тормозних психопатів також відносяться особи, які мають аутистичні (шизоїдні) психопатичні розлади з наявністю у них замкнутості, відокремленості від оточуючих, підвищеної чуттєвості і в той же час емоційної холодності та відчуже-

ності. Серед даної групи розрізняють осіб, які досить наполегливі у досягненні своєї мети, та нерідко в конфліктних ситуаціях проявляють агресивні, насильницькі та жорстокі форми протиправної поведінки.

Отже, працівники, які вступають в контакт з різними категоріями осіб з метою ведення переговорів, повинні вміти розпізнавати за зовнішніми ознаками, з якою людиною вони мають справу – зі здоровою чи психічно хворою. Тому наведені ознаки психічних аномалій та психопатій необхідно враховувати при виборі тактики ведення переговорів. Так, наприклад, шизофреніки параноїдального типу – це, як правило, люди з достатньо розвинутим інтелектом. Тому працівнику поліції слід бути дуже обережним при спробі обманути таку особу, чи ввести її в оману. Найкраща тактика – погодитись з її переконаннями як з «достатньо справедливими». Не потрібно навіть намагатися переконати таку людину чи сперечатися з нею, а тим більше в розмові з нею стверджувати, що вона неправа. Працівник поліції повинен триматися такої позиції, що він добре розуміє цю людину та її почуття, переконання. Але ні в якому разі не слід «підігрувати», оскільки такі люди дуже добре ідентифікують будь-яку фальш. Інший приклад, коли працівнику поліції довелося вступити в контакт з особою, яка страждає маніакально-депресивним психозом. В даному випадку не рекомендується прискорювати ритму діалогу, оскільки надзвичайно уповільнений темп реагування таких людей та прискорена вимова працівника, а тим більше спроба як-небудь прискорити отримання відповіді на запитання – може визвати у такої особи досить агресивну реакцію. Працівнику необхідно бути терплячим, очікуючи відповіді на поставлені запитання, а також використовувати ці паузи, щоб привести самого себе до нормального стану та прийняти правильне рішення щодо власних дій. У випадках, коли виникає необхідність зупинити цю людину, робити це потрібно максимально м'яко, розмову перевести на іншу тему, взагалі говорити про щось позитивне. Якщо така людина заявляє, що її ніхто не любить, не жалує – слід обов'язково задати питання, щодо виявлення та уточнення особистості цього «ніхто». Як тільки буде отримано пряму відповідь, що хтось таки любить цю людину, потрібно «зачепитись» за цю тему та через неї вийти на позитивне завершення ситуації тощо [5, с. 116].

Отже, під час здійснення професійного спілкування з правопорушниками, існує можливість виявлення щодо них нової інформації. Це, в свою чергу, допомагає правоохоронним органам встановити особистість правопорушника не тільки з оперативно-тактичної точки зору, але й розробити прогноз його особистісних психологічних особливос-

тей, виявити можливі «слабкі» сторони та вибрати оптимальну тактику ведення переговорів.

Література

1. Александровский Ю. А. Пограничные психические расстройства [Текст]. М., 1993. С. 34-37.
2. Амфт К. Хайнц Значение работы полиции, ориентированной на население [Текст] / К. Амфт // Вопросы борьбы с преступностью за рубежом: Реф.сб. – Вып. 35. М., 1996, С. 4-12.
3. Антонян Ю. М. Изучение личности преступника: Учеб.пособие. М., 1982. 79 с.
4. Водолазский Б. Ф., Гутерман М. Л. Конфликты и стрессы в деятельности работников ОВД. Омск, 1976. 35 с.
5. Горелов І. Ю. Психологічна готовність працівників міліції до правомірного застосування сили [Текст]: монографія / І. Ю. Горелов, В. О. Лефтеров. Донецьк : Донбас, 2012. 197 с.
6. Оболенский Ю. Б. О значении переговорного процесса с преступниками при проведении специальных операций [Электронный ресурс] / Ю. Б. Оболенский // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2010. Вип. 3. С. 252-258.
7. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики: монография / В. Ю. Шепитько. Х. : Гриф, 2002. 349 с.

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СЛІДЧИХ: ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА

Меркулова Ю. В.,

к. ю. н., доцент, професор кафедри криміналістики та психології ОДУВС

Сьогодні все більше постає питання про психологічну компетентність працівників поліції. Оскільки діяльність по розслідуванню злочинів належить до професій «людина-людина», то, безумовно, знання та навички в галузі психології в роботі слідчого мають важливе значення. Якщо проаналізувати навчальні плани слідчих, які проходять підвищення кваліфікації в закладах вищої освіти МВС України, то можна зрозуміти, що той обсяг годин, який виділяється на підвищення психологічної обізнаності недостатній. І як наслідок, фахівці прихо-

дять на свої робочі місця працювати з людьми, не достатньо підготовленими в питаннях психології.

Навчальний план слухача курсів підвищення кваліфікації включає в себе дві дисципліни, психологічної спрямованості: «Стресостійкість» – 4 години та «Комунікативна компетентність» – 6 годин, які входять до нормативної частини. Треба зауважити, що і патрульні поліцейські, і дільничні офіцери поліції, і працівники кримінальної поліції вивчають ті ж дисципліни і в то му же обсязі. Виникає питання, чи є специфіка в діяльності різних служб і чи є необхідність збільшити обсяг годин для слідчих?

Так однією із найважливіших слідчих (розшукових) дій є допит. Допит є найбільш поширеним способом отримання доказів. У той же час допит – одна з найбільш складних слідчих (розшукових) дій; його проведення вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання психології людини. Мета допиту полягає в отриманні повних та об'єктивно відображуючих дійсність показань. Ці показання є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться – доказами. [1]

Треба звернути увагу на те, що психологічні прийоми та методи при проведенні допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, дитини, людини хворої на невиліковну хворобу та інш. будуть суттєво різнитися, оскільки всі вони мають різні психологічні особливості і знаходяться в різних психічних станах.

Так, підозрюваний, що вчинив кримінальне правопорушення боїться викриття і, звичайно ж, покарання. Це зазвичай діє на психіку гнітюче, може значною мірою придушити волю допитуваного, знизити можливості правильної оцінки обставин, що склалися, погіршити самоконтроль, привести якого у пригнічений, депресивний стан. Страх зазвичай виникає у особи, яка вчинила злочин, задовго до притягнення його до кримінальної відповідальності. Такі психічні стани ускладнюють встановлення з допитуваним психологічного контакту, знижують ефективність тактичних прийомів допиту. [2]

Потерпілому же притаманне сильне душевне хвилювання, збудження, страх, тяжка депресія, обурення, гнів, відчай, розгубленість. Без урахування цих особливостей, їх правильного психологічного аналізу, зняття стресового стану потерпілого важко розраховувати на повноту та правильність його показань. [2, с. 55]

Для уникнення помилок у показаннях потерпілого важливо враховувати особливості сприйняття ним у момент учинення злочину обставин справи, особистості злочинця. Експериментально доведено, що

почуття страху, гніву, сорому, образи та інші, які відчуває потерпілий, можуть сприяти викривленню сприйняття, звужуючи його обсяг, призвести до неправильного оцінювання низки фактів, ознак, деталей. Під час фізіологічного афекту, який часто трапляється в результаті злочинного посягання на особу, в потерпілого затрудняється самоконтроль, правильне оцінювання своїх дій, погіршується сприйняття реальної обстановки [3, с. 24-25].

Психологічний контакт завжди має двосторонній характер, його встановлення і підтримання залежить як від слідчого, так і від допитуваного, хоча ініціатива повинна належати слідчому. Існує двосторонній контакт, в якому допитуваний відчуває, що він становить для слідчого певний інтерес.

Встановлення психологічного контакту вимагає від слідчого знань психології допитуваного. Він повинен враховувати його індивідуально-психологічні особливості, типологічні якості, психічний стан на момент допиту, життєвий досвід та ін.

Тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним, ґрунтуються на використанні даних психології, логіки та інших наук.

Отже, слідчий – справжній професіонал повинен володіти глибокими знаннями в галузі психології людини та вміти їх застосовувати на практиці. Так, курсанти та студенти під час навчання вивчають дисципліни психологічного напрямку, але останнім часом відбувається значне скорочення часів на їх вивчення. Саме навчання на курсах підвищення кваліфікації можуть допомогти слідчому поглибити свої знання в галузі психології, а відповідно, з одного боку, підвищити ефективність роботи, а, з другого, її значно полегшити. На нашу думку треба переглянути та розробити навчальні плани слухачів курсів підвищення кваліфікації слідчих з урахуванням специфіки їх професійних обов'язків.

Література

1. http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISK/KRIM/html/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0_17.htm
2. <http://yport.inf.ua/yuridicheskaya-psihologiya-uchebnoe.html>
3. Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий / Глазырин Ф. В. – Свердловск, 1973. – 156 с. 3. Закатов А. А. Тактика допроса потерпевшего / Закатов А. А. – Волгоград, 1976. – 25 с.

ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*Панасенко Ю. О.,
курсант ОДУВС*

*Науковий керівник: Проценко О. О., доцент
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Умови службової діяльності працівників Національної поліції України характеризуються наявністю стресових ситуацій, зумовлених необхідністю вирішення більшості відповідальних завдань при дефіциті часу, ризиком життя при виконанні професійних завдань з використанням зброї, значною напруженістю праці протягом усього робочого дня та відсутністю повноцінного відпочинку. У зв'язку з чим вони можуть бути віднесені до групи ризику з виникнення стресових станів, що стає суттєвою перешкодою на шляху професійної діяльності поліцейського. Недостатній розвиток адаптивних здібностей до стресу, невміння регулювати свої психічні й психофізіологічні стани можуть призводити до серйозних негативних наслідків як для діяльності, так і для психічного й фізичного здоров'я службовця. Професійний стрес пролонгованої дії може спричинити професійну деформацію особистості, високу плінність кадрів, протиправні делікти тощо. Тому однією з актуальних проблем, пов'язаних із забезпеченням ефективності професійної діяльності поліцейської, а також охороною їх здоров'я, є мінімізація професійного стресу шляхом його профілактики й цілеспрямованої регуляції.

У роботі працівників Національної поліції України динаміка екстремальних ситуацій та їх наслідки значною мірою ускладнюються такими чинниками як: несподіваність виникнення небезпеки, невизначеність ситуації та можливих наслідків, відсутність дійової підтримки (допомоги) з боку оточуючих громадян та гарантій соціального (у тому числі правового) захисту. Особливо несприятливими в цьому плані є так звані "нештатні" екстремальні ситуації.

Існує ряд чинників, що впливають на виникнення та перебіг того чи іншого стану психіки людини в екстремальній ситуації:

- інтенсивність і сила критичного впливу самої ситуації;
- психологічна стійкість та надійність;
- професійно-психологічна підготовленість;
- функціональний стан організму [1, с. 6-10].

Адже недостатньо розробленими та дискусійними залишаються питання щодо методів подолання стресу працівниками Національної поліції України у їх службовій діяльності в наш час набула особливої актуальності.

У діяльності працівників Національної поліції України такі види небезпеки:

Потенційна – виникає при будь-якому можливому контакті з негативними проявами об'єктів чи суб'єктів ситуації.

Уявна є результатом перебільшення чи хибної оцінки негативних якостей ситуації, хибного тлумачення поведінки конкретних осіб.

Провокована – виникає внаслідок прояву окремих особистісних негативних якостей працівника (зухвалість, агресивність, грубість, жорстокість тощо) і протиправної реакції на них з боку інших осіб.

Реальна – це наслідок несприятливої динаміки службової ситуації з реальними факторами загрози життю та здоров'ю працівника [1, с. 6].

Проблема психологічного забезпечення діяльності працівників Національної поліції України в екстремальних умовах займає важливе місце серед інших завдань поліції. Комплекс заходів психологічного забезпечення дозволяє цілеспрямовано формувати та розвивати професійні вміння, здібності працівників, підвищити їх професіоналізм, боєздатність, а також зберегти життя та здоров'я під час виконання службових завдань [1, с. 6-7]. Взагалі стрес це (від англ. stress – напруга) – неспецифічна (загальна) реакція організму на дуже сильну дію, будь то фізична або психологічна, а також відповідний стан нервової системи організму (або організму в цілому). У медицині, фізіології, психології виділяють позитивну (еустрес) і негативну (дистрес) форми стресу. Можливий нервово-психічний, тепловий або холодний, світловий, антропогенний та інші форми стресу. Яким би не був стрес, хорошим або поганим, емоційним або фізичним (або тим і іншим одночасно), дія його на організм має загальні риси. Особливо від стресу страждає імунна система. У стресовому стані люди частіше виявляються жертвами інфекції, оскільки продукція та активність імунних клітин помітно падає в період стресу.

Розглянемо найбільш ефективні і прості методи у вигляді практичних порад: [3] позитивне мислення; глибоке дихання; м'язове розслаблення.

Позитивне мислення. Два золотих правила позитивного мислення: а). Якщо вийшло один раз, вийде і другий. б). Вийшло небагато, вийде і більше.

Метод глибокого дихання. Важливою складовою всіх видів розслаблюючих процедур є вправи з глибоким диханням. Глибоке природне

дихання здатне принести користь практично всім. Воно особливо полегшує життя людям, схильним до паніки, тривоги, апатії, головних болів. Глибоке дихання є виключно виправданою стратегією для швидкого зниження стресу різних рівнів. Визначення типу дихання. Перевірити, який тип дихання властивий вам в звичайних умовах, можна наступним способом: прикладете долоню однієї руки на груди, інший – на живіт. Зробіть глибокий вдих. Якщо першою піднімається рука, що знаходиться на грудях, – тип дихання грудний (торакальний), якщо першою піднімається рука, що знаходиться на животі, – тип дихання діафрагмальний (абдомінальний) [3].

Техніка глибокого дихання:

- повільний вдих через ніс;
- вдих із заповненням повітрям нижніх відділів легенів, потім з поступовим заповненням середніх, а потім – верхніх відділів легенів (вдих – слід проводити плавно, як один рух);
- на декілька секунд затримати дихання;
- поступово видихати через рот, злегка втягніть живіт і поволі підтискайте його у міру спустошення легенів;
- розслабте плечі; – в кінці вдиху злегка підійміть плечі і ключиці так, щоб легені можна було знов до самих верхівок наповнити повітрям.

М'язове розслаблення знімає фізичну напругу і приносить відчуття комфорту і життєрадісності. У стресовій ситуації, коли ви відчуваєте, як м'язи мимоволі напружуються, зробіть свідоме зусилля, щоб відразу ж розслабитися наступним способом: Глибоко вдихніть, поволі видихніть і сконцентруйте всі думки на своєму тілі. Напружте пальці ніг і ступні, потримайте так декілька секунд, і повністю розслабте. Звернете увагу на те, що м'язи стали як би важче. Перемістите свою увагу на литки ніг і повторите процедуру напруги/розслаблення. Потім те ж саме виконайте із стегнами. Тепер стисніть і розслабте сідниці. Далі переходите до м'язів спини. По черзі напружуйте і розслабляйте пальці рук, потім кисті, передпліччя, поступово піднімаючись вище до плечей. Зосередьте увага на шиї, голові, щелепах і лобі. Не забудьте про очі і м'язи особи. Вас, можливо, здивує, як сильно вони напружені. І, нарешті, охопите внутрішнім поглядом все своє тіло відразу. Хай уява допоможе Вам уявити, як залишки напруги зримо йдуть з вашого тіла через ноги в підлогу [3].

Таким чином, методи подолання стресу наведені вище є найбільш розробленими і діючими способами подолати стрес у надзвичайних ситуаціях та у повсякденному житті, роботі працівника Національної поліції України при виконанні обов'язків покладених на нього.

Література

1. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина 9. Психологічна допомога працівникам Національної поліції, які виконують службові обов'язки в екстремальних умовах діяльності. Навч.-метод. посібн. Д. О. Александров, О. А. Левенець. Київ. НАВС. 2015. 120 с.
2. Нещерет Т. В. Підвищення психологічної стійкості та надійності працівників органів внутрішніх справ у ризиконебезпечних ситуаціях: методичні рекомендації. Київ: МВС України, 2015. 81 с.
3. Методика подолання стресу. nadoest.com. сайт. URL: <http://nadoest.com/metodika-podolannya-stresu>. (дата звернення: 20.04.2020)
4. Ковальова В. Ю., Нещерет Т. В. Порядок надання психологічної допомоги працівникам органів внутрішніх справ, які перебували в екстремальних ситуаціях професійної діяльності, пов'язаних із ризиком отримання поранень та психологічних травм : методичні рекомендації. Київ: МВС України, 2014. 44 с.
5. Андросюк В. Г., Казміренко Л. І., Кондратьєв Я. Ю., Малічевський В. І., Юхновець Г. О. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції (У двох частинах). Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності працівників органів внутрішніх справ в екстремальних умовах. Частина II: Навчально-методичний посібник. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 143 с.

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ СЛІДЧИМ

*Паніян В. В.,
аспірант ОДУВС*

На сучасному етапі кількість злочинів продовжує залишатися високою і має тенденцію до збільшення, а їх розкриття навпаки знижується. Таке становище, підкреслює необхідність використання психологічних знань під час слідчих (розшукових) дій.

Серед важливих слідчих (розшукових) дій, які здійснюються в процесі розслідування злочину є огляд. Проведення цієї дії регламентується ст. 237 КПК України [1], де зазначається, що «...з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів. Огляд спрямований на збирання

важливої інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення, зокрема, вивчення слідчим обстановки місця події, матеріальних об'єктів, дослідження речових доказів, визначає сутність вчиненого, фіксує обстановку місця події, предмети і сліди для їх подальшого використання в ході розслідування злочину...».

Аналізуючи наукову літературу, можна визначити, що в процесі огляду слідчий безпосередньо використовує такі методи психології в такій послідовності, тобто певні прийоми дослідження, які тісно пов'язані з криміналістикою:

- 1) сприйняття обстановки місця події, тобто загальні психологічні положення про сприйняття людиною певних подій та їх учасників, їх запам'ятовування, зберігання та відтворення;
- 2) пошук та зібрання в процесі огляду слідів та їх аналіз;
- 3) встановлення причинного зв'язку кримінального правопорушення;
- 4) створення уявної моделі злочину, тобто визначення фактичних обставин злочину та ін.

Почнемо з розгляду психологічних положень, які пов'язані з такими психологічними категоріями як відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення [2, С. 112]. Ці категорії відображають одну із змістовних сторін особистості, виступають підструктурою психічних форм відображення, а також відображають психічні та пізнавальні процеси, які мають індивідуальний характер. Під час досудового розслідування слідчий використовує вказані категорії для вирішення розумових завдань [3, С. 21].

Процес пошуку та зібрання в процесі огляду слідів та їх аналіз безпосередньо пов'язаний з такими методами криміналістики як вимірювання, спостереження та порівняння, які застосовуються разом з науково-технічними засобами для визначення повної картини правопорушення. Науково-технічними засобами є лупи, світлофільтри, ультрафіолетові освітлювачі, спеціальних порошоків, які надають правильному оцінку виявленим предметам для процесу доказування. Також аналіз зумовлюється конкретним характером та обставинами кримінального правопорушення і обстановкою місця події, визначаються вибірковістю огляду.

Причинно-наслідковий зв'язок підпорядкованим загальним закономірностям діалектики. Якщо розглядати обстановку місця події та її складові частини, які взаємопов'язані з подією злочину, можна визначити, що вони є наслідками певних причин. Тобто, аналіз виявлених наслідків виступає певними причинами, що зумовила вчинення. Аналіз огляду спрямований на отримання певної інформації та допомагає встановити щодо дослідженого об'єкта причинно-наслідковий зв'язки такі як просторові, часові, особистісні зв'язки, стосовно способу при-

ховання злочину. Отже, кожен виявлений об'єкт аналізується з погляду відношення до кримінального правопорушення.

Наступним кроком у сприйнятті обставин кримінального правопорушення є створення уявної моделі, яка виникає у час повідомлення про факт вчинення кримінального. Ця модель є уявною формою поведінки слідчого під час огляду, зосереджуючи його уваги на певних об'єктах, які є ключовим при розслідуванні в аналогічних справах. Уявна модель, побудована на основі абстрактних знань про аналогічні ситуації, але вони не завжди співпадають. В даному випадку потрібно об'єктивно підходити до огляду на підставі наявних доказів, але в процесі проведення огляду може виявлятися елементи уявного аналізу, які визначається спочатку дослідження предметів окремо один від одного, а потім аналізується з погляду значення для справи, таким чином встановлюючи зв'язок предмета з подією злочину. Для побудови повної моделі розслідування рекомендується послідовне вирішення низки завдань: «де мала місце подія»; «шляхи проникнення на місце події»; «кількість осіб, які брали участь у вчиненні злочину»; «час перебування їх на місці злочину»; «яких предметів торкалися злочинці»; «які могли залишитися сліди на злочинцях»; «логіка їх поведінки на місці»; «мета і мотиви вчинення злочину» [4, С. 89].

Визначення певної моделі злочину дає підставу для висування криміналістичних версій в процесі розслідування. Наявність доказової інформації зумовлюють повноту та обґрунтованість доказів та визнають подальший процес розслідування.

Отже, психологічні знання в процесі огляду відіграють роль рекомендацій, які сприяють більш детальному та повному вивчення обставин злочинного явища. Огляд як слідча дія полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, використання психологічних знань в процесі огляду ділиться на дві групи залежно від форми використання – процесуальна і непроцесуальна, які спрямовані на вивчення психологічних процесів учасників слідчої дії. Також в процесі огляду використовуються методи пізнання, правильність та послідовність використання який направлене на виконання головного завдання кримінального правопорушення – це розкриття злочину та встановлення особи злочинця.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-УІ // Відомості Верховної Ради України. 2013, №9-10, №11-12, №13, ст. 88.

2. Костенко М. В. Використання знань психології в досудовому розслідуванні // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 4. С. 111-115.

3. Алексеева Т. В. Психологічний портрет як психолого-криміналістичний метод вивчення особистості злочинця // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Проблема сучасної психології, 2010. №7. С. 19-29.

4. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 240 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Пасько О. М.,

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри
криміналістики та психології ОДУВС*

Становлення та розвиток України як демократичної, правової та соціальної держави безперечно пов'язані із впровадженням новітніх систем і технологій. У зв'язку з цим суттєво зростають вимоги, що висуваються для працівників. Тому, як на теоретичному, так і практичному рівні, необхідно забезпечити відповідність працівника тим вимогам сьогодення, які гарантують рівень підготовки компетентного, висококваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця своєї справи.

Професійна діяльність слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України (далі – поліція) регламентована національними, та міжнародними нормативно-правовими актами. Так, Конституція України [1] визначає, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави (ст. 17). Саме вони у першу чергу покликані реалізовувати захист прав та законних інтересів громадян. І, відповідно, поліція є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку (ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію») [2].

Ми будемо розглядати психологічну готовність до професійної діяльності тільки працівників органів досудового розслідування поліції.

Готовність працівника до професійної діяльності забезпечить його відповідність певній посаді й налаштованість якісно та ефективно виконувати покладені на нього функціональні обов'язки.

Готовність у науковій літературі визначається в залежності від галузі спрямованості, тому слід проаналізувати усі аспекти дослідження готовності та встановити її різновиди.

Психологічний словник [3] надає наступне визначення психологічної готовності – це особливий стан людини, який супроводжується адекватною формою психічної напруженості і виражається у готовності людини до дій в очікуванні тієї або іншої події.

У більш вузькому значенні психологічну готовність визначає О. П. Федик [4], він характеризує її як «прояв сутнісних властивостей і стану особистості». Розкриваючи специфіку поняття «готовність», науковець розглядає її як «властивість» або «ознаку» окремої особистості і як концентрований показник діяльної сутності особистості, міру її «професійної зрілості, рівень професійної культури». На нашу думку, не у повному обсязі визначається сутність даного виду готовності, оскільки науковець наголошує на індивідуально психологічних властивостях та якостях й виключає специфіку структури психіки.

Отже, дослідивши психологічну готовність, слід підкреслити наступні положення: вона визначається як сукупність структурних елементів психіки людини та включає в себе психічні стани, властивості й процеси; має у своєму складі певні елементи, складові, компоненти. Виходячи із цього, визначаємо, що психологічна готовність – це інтегральний стан особистості, який визначає здатність до використання особливостей психічних станів, процесів та властивостей у діяльності.

Структурно-логічна модель готовності слідчого до професійної діяльності складається із наступних типів готовності: операціональна, психологічна, фізична, фізіологічна та гносеологічна [5].

Розглянемо детально психологічну готовність.

Психологічна готовність слідчого – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до врахування структури психіки у слідчій діяльності.

Психологічна готовність слідчого до професійної діяльності складається із наступних видів готовності: діагностична, рефлексійна, мотиваційна, регулятивна, комунікативна, перцептивна та сугестивна. Розглянемо дані види готовності слідчого більш змістовно.

Діагностична готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до діагностування у професійній діяльності.

Рефлексійна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до самоаналізу та сприйняття й відчуття інших.

Мотиваційна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до отримання задоволення від виконуваної роботи.

Регулятивна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до врегулювання та коректування поведінки і діяльності учасників кримінального провадження.

Комунікативна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до ефективної соціальної взаємодії.

Перцептивна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до сприйняття інших.

Сугестивна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до впливу на інших або переконання.

Таким чином, вперше розроблена структурно-логічна модель готовності слідчих до професійної діяльності відповідно до їх функцій, яка складається із наступних видів. Детально розглянуто психологічну готовність слідчого до професійної діяльності.

Набула подальшого розвитку необхідність вивчення на науковому рівні певних видів та підвидів психологічної готовності, які є необхідними для працівників слідства.

Перспективи використання результатів дослідження пов'язані із необхідністю удосконалення структурно-логічної моделі готовності до професійної діяльності відповідно до плінності та змін в українському законодавстві.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс] : закон України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду : за станом на 01. 03. 2020 р. v005p710-14. Електрон. дан. (1 файл). Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/card4#History>. – Назва з екрану.

2. Про Національну поліцію: [Електронний ресурс] : закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 01. 03. 2020 р. № 580-19. Електрон. дан. (1 файл). Режим доступу: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/card/580-19/find?text](http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/580-19/find?text) . – Назва з екрану.

3. Готовность. Психологическая готовность. Обоснование. Координационность. Влиятельность [определение терминов] [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике. Электрон. дан. (4

файла). Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/emergency/524/>. Названіе с екрана.

4. Федик О. П. Психологічні особливості професійної підготовки студентів до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна психологія» / О. П. Федик. К., 1999. 15 с.

5. Пасько О. М. Структурно-логічна модель готовності слідчого до професійної діяльності [Текст] / О. М. Пасько // Право і суспільство. – 2014. № 3. С. 291-289.

ПСИХОЛОГІЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ В ЯКОСТІ ПІДОЗРЮВАНОВО

Питомець А. В.,

*заступник голови президії АО «Південно-Українська
Міжнародна колегія адвокатів», член Комітету захисту
прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ,
адвокат Ради адвокатів Одеської області, аспірант,
асистент кафедри організації судових, правоохоронних
органів та адвокатури НУ «ОЮА»*

Останнім часом зростає злочинність серед неповнолітніх, що найчастіше зумовлено їх безпритульністю. Про ріст кримінальної активності неповнолітніх стверджують як науковці, так і судова статистика. Так, згідно з даними останньої, за вчинення кримінальних правопорушень в Україні у середньому щороку засуджується близько 2 453 дітей у віці від 14 до 16 років та близько 6 240 неповнолітніх осіб у віці від 16 до 18 років [1, с. 170]. Але, аналізуючи судову статистику за 2017-2018 роки, можна побачити, що засуджено неповнолітніх осіб відповідно 870 та 824 у віці від 14 до 16 років; відповідно 2 218 та 1 974 у віці від 16 до 18 років [2, с. 25]. Можна сказати, що динаміка злочинності серед неповнолітніх залежить від соціально-економічних перетворень, які відбуваються в Україні, та не завжди добросовісної роботи правоохоронних органів у виявленні та попередженні кримінальних правопорушень, скоєних неповнолітніми.

Кримінальний процесуальний кодекс України у гл. 38 визначає загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх. Законодавцем визначено особливі умови розслідування справ за обвину-

ваченням підлітків, оскільки для цієї групи осіб є необхідним максимальний захист прав та інтересів [3].

Стаття 226 КПК України визначає особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Підготовка і проведення допиту неповнолітніх зумовлені віковими особливостями допитуваної особи. Знання цих особливостей має велике значення для обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту, здійснення впливу на неповнолітнього, оцінки його показань.

Відповідно до вищезазначеної статті час допиту неповнолітньої особи, зокрема неповнолітнього підозрюваного, обмежується, тобто слідчий не має права продовжувати цю процесуальну дію понад одну годину без перерви. Загальна тривалість допиту не може перевищувати двох годин на день [4]. Серед науковців немає сталої думки щодо ефективності допиту неповнолітньої особи в зазначених проміжках часу, тому що бувають випадки, коли певний час протягом допиту неповнолітнього підозрюваного може бути відведено лише встановленню психологічного контакту слідчого з неповнолітнім. Але, на мою думку, слід погодитись з М. І. Снікєєвим та Е. О. Черних, які вважають, що допит неповнолітніх доцільно проводити протягом не більше однієї години, а дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, відповідно, – не більше 20 та 30 хвилин [5, с. 56].

Стосовно питання, пов'язаного із забезпеченням участі педагога або психолога у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, потрібно зазначити наступне. Якщо неповнолітній підозрюваний навчається в освітньому закладі, то в цьому закладі є педагог, який повинен його знати. У випадку, коли неповнолітній ніде не навчається, доречніше буде запросити його колишнього педагога або психолога, який коли-небудь підтримував із підлітком контакт.

Слід мати на увазі, що допит неповнолітнього підозрюваного (підлітка) може мати певні особливості, а саме легкість, з якою підліток визнає свою провину, що нерідко негативно впливає на якість подальшого збирання доказів слідчим та об'єктивне проведення досудового розслідування.

Допит неповнолітнього включає в себе тактичні та психологічні особливості. У процесі спілкування тактичні прийоми як носії психологічного впливу переслідують певну мету, а саме: 1) діагностику психічних станів осіб, які потрапили у сферу кримінального судочинства; 2) активізацію їхніх дій; 3) зміну поведінки і позиції зазначених осіб; 4) одержання необхідної інформації; 5) виховання і перевиховання. До психологічних особливостей можна віднести особливості налагодження психологічного контакту та безпосередньо особливості правомірного психологічного

впливу. Допит неповнолітнього є психологічно непростим, це зумовлено складністю налагодження психологічного контакту через нестійкість і несформованість психіки неповнолітнього. При виборі методу психологічного впливу слідчому необхідно отримати і проаналізувати об'єктивну характеристику неповнолітнього, причини девіантної поведінки у випадку правопорушення. Серед методів психологічного впливу можна виділити переконання, наслідування, навіювання та зараження.

Переконання є складним, але дієвим методом, який є способом словесного впливу та включає в себе систему доведень, побудованих на законах логіки. Переконання ґрунтується на усвідомленому прийнятті людиною висловлюваних слідчим ідей, на їх аналізі й оцінці. Специфічними тактичними прийомами, що можуть застосовуватися при допитах неповнолітніх з метою переконання, є роз'яснення важливості повідомлення правдивих показань; демонстрація поінформованості про обставини життя допитуваного, його потреби, інтереси; роз'яснення неправильно прийнятої позиції. Техніка переконуючого впливу реалізується через постановку голосу, погляду, рухів, міміки, які підсилюють вплив слова. Наслідування може застосовуватися лише для спонукання неповнолітнього говорити правду. Інакше цей метод називають методом прикладу, який належить до чисто педагогічних способів впливу на інших людей, але в його основі лежить психологічний феномен – наслідування. Навіювання – це цілеспрямований, неаргументований вплив однієї людини на іншу. При навіюванні відбувається некритичне сприйняття інформації, чужого погляду чи позиції, прийняття її як своєї власної. Навіювання як метод психологічного впливу на особистість розраховане на придушення волі людини, підпорядкування її вимогам особи, що здійснює навіювання. Ефекти навіювання підвищуються, якщо враховувати наступні фактори: вік людини (неповнолітні більшою мірою піддаються навіюванню, ніж дорослі); фізичний і психічний стан правопорушника (втомлені люди більшою мірою піддаються навіюванню, ніж люди з хорошим самопочуттям; у численних дослідженнях соціальних психологів виявлено, що вирішальною умовою ефективності навіювання є авторитет тієї особи, котра намагається нав'язати щось іншій). Зараження є особливим способом психологічного впливу, який здійснюється не через свідомість та інтелект, а через емоційну сферу. Під час психічного зараження передається емоційний стан від однієї особи до іншої на несвідомому рівні. Сфера свідомості за таких умов різко звужується, майже зникає критичність до подій, інформації, що надходить з різних джерел.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що під психологічним впливом, що застосовує слідчий на неповнолітнього допитуваного в ході

досудового слідства, варто розуміти застосування спрямованих дій на психіку людини, усвідомленого або неусвідомленого характеру, що являє собою сукупність допустимих методів, які застосовуються в процесі передачі, опрацювання та використання доказової інформації, викликаючи відповідну реакцію допитуваного. Це дозволяє контролювати слідчим хід його думок та ставлення до певних фактів для зміни його поведінки в напрямі одержання правдивої і повної інформації.

Література

1. Туркот М., Щербаківа Г. Тактика подання доказів прокурором під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 1. С. 170–178.
2. Стан здійснення судочинства в Україні судами кримінальної юрисдикції у 2018 році. [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_kramin_sud_2018.pdf] С. 25.
3. Коталейчук С. П. Теоретико-правові проблеми правового статусу неповнолітніх в Україні та забезпечення його реалізації як один із основних напрямків діяльності міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 17 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. Т. 1/О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.
5. Еникеев М. И., Черных Э. А. Психология допроса: учебное пособие. М.: ВЮЗИ, 1990. 147 с.

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ МІМІКИ ТА ЖЕСТИВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

*Пономаренко Р. Д.,
курсант ОДУВС*

*Науковий керівник: Проценко О. О., доцент
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

В сучасній діяльності кримінальних та слідчих підрозділів Національної поліції України дуже важливу роль відіграє процес встановлення істини під час спілкування з підозрюваними, потерпілими, свідками та іншими особами на стадії досудового розслідування. В цьому

процесі повинні використовуватися певні, як вербальні так й невербальні психологічні прийоми спілкування.

Людина завжди прагнула відокремити «правду від неправди». Так само вона хотіла придумати «надійний засіб» для перевірки її слів.

Знання про невербальні прояви спілкування: жести, міміка, голос і інші, які супроводжують мовленнєву діяльність є менш дослідженими. За рахунок невербальних засобів вираження може здійснюватися більша частина комунікації, до того ж вони можуть не тільки супроводжувати мовлення, а й виконувати роль основного носія інформації, який замінює вербальний компонент, виконуючи ті ж функції, що й мовні засоби спілкування в кримінальному провадженні.

Прийшов час, коли від наукових дискусій і суперечок необхідно переходити до практичного вирішення питання, а саме до способів виявлення брехні на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення. Саме розуміння вербальних та невербальних емоційних проявів особистості дає змогу швидко та найчастіше, своєчасно виявити спроби людини приховати певну інформацію, яка є необхідною для повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

Спілкування – це не просто обмін інформацією, це взаємна активність партнерів та успішність спілкування залежить від рівня соціальної та емоційної чутливості до людей. Виявляється, що психологія міміки і жестів на стільки широка і різноманітна, що може слідчому Національної поліції України під час проведення слідчих (розшукових) дій розповісти про людину набагато більше, ніж здається на перший погляд. Мовою жестів і мімікою, відкритою або закритою позою іноді передається набагато більше інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій ніж безпосередньо промовою. Крім того, існують дрібні деталі мови міміки та психології жестів, які просто неможливо порівнювати з мовним спілкуванням. Все це говорить про те, що вивчаючи психологію людини, має сенс звернути особливу увагу на цей спосіб спілкування і передачі емоцій, який багато в чому відображає психологічний портрет особистості.

Пол Екман – відомий американський психолог, у своєму виданні «Психологія брехні» зазначав: « Я визначаю брехню, або обман, як дію, яким одна людина вводить в оману іншу, роблячи це навмисне, без попереднього повідомлення про свої цілі і без чітко вираженої з боку жертви прохання не розкривати правди...»[5].

Існують дві основні форми брехні: умовчання та спотворення.

При замовчуванні «брехун» приховує істинну інформацію, але не повідомляє помилкової. При спотворенні ж «брехун», а саме особа, яка приховує істинну інформацію, робить якісь додаткові дії – він не тільки приховує правду, а й надає натомість неправдиву інформацію, видаючи її за справжню. Найчастіше тільки поєднання умовчання і спотворення призводить до обману, але в деяких випадках «брехун» може досягти успіху і просто не кажучи всієї правди. Не всякий вважає замовчування брехнею. Багато людей приймають за брехню тільки відверте спотворення дійсності.

Враховуючи викладене можна зазначити, що під час проведення слідчої (розшукової) дії, а саме допиту підозрюваної особи у вчиненні кримінального правопорушення у слідчого виникає можливість в застосуванні саме вказаної форми брехні, при цьому навіть сам слідчий цього не розуміє.

«Найчастіше, якщо є можливість вибору форми брехні, особи які говорять брехню, мають бажання використовувати замовчування, це більш вигідно. Змовчати зазвичай легше, ніж явно збрехати, так як для цього нічого не треба робити, в той час як при спотворенні, без добре розробленої «легенди», завжди є шанс опинитися викритим. Авраам Лінкольн говорив, що у нього недостатньо хороша пам'ять, щоб брехати. Якщо лікар обманує хворого з метою приховати смертельний результат хвороби останнього, він повинен дуже добре запам'ятати усе, що з цього приводу сказав йому, щоб декількома днями пізніше не впасти в протиріччя.» [1].

Саме тому, питання використання психології брехні, мікроміміки та жестів людини в розслідуванні кримінальних правопорушень, на жаль, досі лишається відкритим, так як у кожного психолога, а також слідчого Національної поліції України різне ставлення до цієї проблематики, одна сторона вважає, що використання певних прийомів розпізнання брехні за допомогою невербальних проявів емоційних станів є більш доцільною, а друга сторона намагається доказати те, що данні прийоми не можна застосувати до усіх осіб, так як кожна особа – це індивід і склад розуму, характер та манера спілкування у кожної особи різний та не буде прийнято судом, як належний та допустимий доказ вини обвинуваченого.

Доктор медичних наук Агіров А. Х. розкрив поняття інстинкту таким чином: «Інстинкт (лат. – спонукання, стимул) – природний потяг, вроджена, спадкова схильність до певної поведінки або образу дій. Інстинктом називають складні безумовні рефлекси, які представляють собою видові стереотипи поведінки, організуються на базі інтегра-

льних рефлексів по генетично заданої програми». Тобто з цього видно, що людина яка говорить неправду, зазвичай не контролює свої жести та міміку, так як вона свідомо застосовує тільки уявні процеси, а жести й міміка в даному випадку – це прояв природних інстинктів людини, які, звичайно однакові в усіх людей.

Таким чином, положення щодо невербальної інформації, міміки, жестів, пози займають важливе місце в криміналістиці, перебуваючи на стику теорії методології криміналістики, криміналістичної техніки і тактики, оперують їхнім категоріальним апаратом, сприяють виконанню завдання кримінального провадження, а також забезпеченню ефективного, оперативного, повного розслідування і судового розгляду.

Практичне застосування знань невербальної інформації в кримінальному провадженні сприяє комплексному дослідженню інформації в межах кримінального провадження та можливостей її використання в інформаційно-емоційній взаємодії учасників кримінального провадження з метою формування рекомендацій із визначення ефективної загальної стратегії та окремої тактики поведінки учасників кримінального провадження.

Література

1. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: Монографія. Київ. Вид. ПАЛИВОДА А. В. 2005. 324 с.
2. Переверза О. Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 2000. 19 с.
3. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): Монографія. Київ: НВТ “Правник”. НАВСУ. 1999. 126 с.
4. Колесник І. А. “Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків”: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 2010. 19 с.
5. Пол Екман. Теорія брехні. Книжковий портал. сайт URL: <https://www.livelib.ru/book/1000567056-teoriya-brehni-pol-ekman> (дата звернення: 20.04.2020)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО ЧИ ОБВИНУВАЧЕНОГО

Прудка Л. М.,

к. психол. н., доцент кафедри психології та педагогіки ОДУВС

Участь особи в якості підозрюваного чи обвинуваченого пов'язана з різкою зміною її життя, її соціального статусу, значним звуженням її соціально-рольових функцій, зі змінами в психіці, що загострюються при її ізоляції. Арешт викликає у деяких людей підвищений рівень тривоги, почуття приреченості, відчаю, безнадії, агресивності та активного протистояння тощо [1, с. 515].

Психічний стан невинної особи, в якості підозрюваного чи обвинуваченого, особливо драматичний. Цей стан дезорганізує її психіку і породжує невідповідну поведінку, яка може бути сприйнята недосвідченим слідчим як "доказ провини". Безумовно, вона відчуває почуття обурення, гніву, прагнення позбутися нерозумних, з її погляду, підозр, довести свою невинуватість; вона також може відчувати безпорадність, нездатність спростувати докази проти неї та ін. Різке зниження захисних можливостей значно збільшує неадекватність самооборони цієї особи. Прагнучі припинити цей дискомфортний стан, невинна особа може навіть вдатися до самовикриття.

Допит підозрюваного та обвинуваченого має багато спільних аспектів та суттєвих відмінностей, які зумовлені насамперед різними процесуальними статусами цих осіб.

Допит підозрюваного проводиться за обмеженою початковою інформаційною базою та в умовах гострого дефіциту часу на його підготовку, слідчий ще не має достатніх доказів, які можуть викрити підозрюваного. Це зобов'язує його застосовувати багатоваріантну тактику допиту.

Однак допит підозрюваного відразу після його затримання чи арешту має певні переваги: підозрюваний, який проявляє протистояння, не в змозі детально все продумати, його помилкові свідчення зазвичай містять очевидні суперечності.

Допиту підозрюваного може передувати розмова з метою виявлення його особистих якостей. При цьому слідчий може використовувати відомі підозрюваному факти, створюючи враження, що він добре інформований.

Під час допиту, підозрюваному перш за все ставлять питання, з яких відповіді вже відомі слідчому. У цьому випадку розкривається

позиція підозрюваного щодо його щирості та бажання працювати зі слідчим чи навпаки.

Під час допиту обвинуваченого, перш за все, слід вказати, що його відповідь на питання про те, чи визнає він провину, жодним чином не повинна впливати на повноту, всебічність та об'єктивність кримінального розслідування.

На початку допиту обвинуваченому треба детально пояснити суть обвинувачення, санкції відповідної норми КК, процесуальні права на захист.

Зазвичай вважається, що допит стає безконфліктним, якщо обвинувачений визнає свою провину. Однак визнання може бути пов'язане з прагненням обвинуваченого ухилитися від відповідальності за інші, більш серйозні злочини чи мати інші мотиви, а безконфліктність при цьому виявляється лише ілюзією.

Визнання винуватості обвинуваченого не є винятковим, найбільш "сильним" доказом, воно не має превентивного значення і, як і всі інші докази, підлягає перевірці та оцінці. Сповідь може бути використана як основа для звинувачення, лише якщо вона підтверджується сукупністю доказів.

Підозрюваний та обвинувачений не обов'язково є злочинцями. Тому, вирішуючи головне питання, під час розслідування злочину, чи був скоєний злочин цією особою, потрібно чітко розуміти її психологію.

Якщо процесуальне становище підозрюваного та обвинуваченого має суттєві відмінності, то в психологічному аспекті ці відмінності здаються набагато менш важливими [2, с. 256]. Це стосується їх психічних станів, мотивів та поведінкових особливостей.

Психічні стани, мотиви вчинків, особисті якості допитуваного визначають їх поведінку під час попереднього розслідування і тим самим визначають психологічний підхід до них, вибір найбільш ефективних, тактичних та психологічних прийомів.

Злочинець боїться викриття і, звичайно, покарання. Це зазвичай пригнічує психіку, може значно придушити волю допитуваного, знизити здатність правильно оцінювати обставини, погіршити самоконтроль, привести обвинуваченого до фрустраційного, депресивного стану. Страх зазвичай виникає у особи, яка вчинила злочин, задовго до притягнення її до відповідальності. Такі психологічні умови ускладнюють встановлення психологічного контакту з допитуваним, знижують ефективність методик тактичного допиту.

Під час допиту обвинувачений може перебувати в стані психічного шоку, сорому, побоюючись, що родичі та друзі, колеги та сусіди діз-

наються про інцидент. Для деяких обвинувачених характерний страх втратити свій соціальний, офіційний та матеріальний статус.

Моральні оцінки та судження інших, небайдужі навіть особам зі сформованими антисоціальними поглядами. Небажання публічності – це дуже сильний мотив, який багато в чому визначає поведінку обвинуваченого. Визначаючи такий мотив, завдання слідчого полягає в тому, щоб переконати допитуваного у необхідності давати правдиві та повні докази і що тільки це хоча б певною мірою допоможе зберегти розуміння близьких йому людей.

Сильним психологічним станом, який формує мотиви поведінки обвинуваченого, є страх втратити волю, звичний образ життя, можливість опинитися серед злочинців. Таке почуття, особливо притаманне особам, які вчинили злочин вперше, зазвичай це призводить до стану глибокої депресії.

В даному випадку слід використовувати метод переконання, з метою переконати обвинуваченого у тому, що докази вини не залежать від його визнання, і що визначальним тут буде сукупність доказів. Тут потрібно пояснити обвинуваченому, що щире каяття, а також активна допомога у розкритті злочину є обставиною, що пом'якшує відповідальність під час винесення вироку судом.

Обвинуваченому на попередньому слідстві дуже характерний психологічний стан тривоги, невпевненості, неможливості правильно передбачити ситуацію, що склалася, та керувати нею. Часто підозрюваний не знає, які докази має слідчий, які запобіжні заходи можуть бути вжиті, які слідчі дії, в тому числі примусового характеру, будуть проводитися та ін. Такий психологічний стан є основою для розвитку та застосування тактичних та психологічних прийомів [3, с. 89].

Таким чином, досвід проведення слідчими допитів обвинувачених та підозрюваних підтверджує необхідність більш активного використання в слідчій практиці психологічних знань. Сучасний стан злочинності такий, що протидія йому без застосування психологічних знань, втрачає свою ефективність.

Література

1. Ряшко О. В. Психологічні особливості допиту підозрюваного під час досудового слідства / О. В. Ряшко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 1. С. 511-518.
2. Чуфаровский Ю В. Юридическая психология: Учебник для вузов., М., 1998., 354 с.

3. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія / В. К. Весельський. К.: НВТ «Правник», НАВСУ, 1999. 126 с.

ПЕРЕЖИВАННЯ ПРОВИНИ НЕПОВНОЛІТНІМИ, ЯКІ СХИЛЬНІ ДО ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ РЕЦИДИВУ

Ростомова Л. М.,

к. психол. н, доцент, доцент кафедри мовної підготовки ОДУВС

Актуальність теми дослідження обумовлена високим рівнем злочинності неповнолітніх в Україні та недостатньою ефективністю її профілактики. Для усунення такого стану справ необхідно посилювати профілактичну складову боротьби зі злочинністю дітей, відшукувати ефективні засоби усунення порушень в їх морально-психологічному розвитку і запобігання рецидиву.

Аналіз робіт по психології переживання провини свідчить, що в зарубіжній психології цей напрям активно розвивався останні п'ятдесят років (К. Barret, R. Baumeister, M. Berkowitz, J. Bybee, N. Eisenberg, T. Ferguson, M. Hoffman, M. Lewis, M. Mosher, J. Tangney). Однак існують труднощі щодо застосування результатів цих досліджень. Соціальне як по суті, так і за походженням, переживання провини значним чином залежить від ментальності громадян, ставлення до порушників в суспільстві, рефлексії ними наслідків своїх дій для постраждалих, або егоїстичної концентрації на власних інтересах.

Зміст і інтенсивність переживань неповнолітніми провини за дії, що суперечать моральним і правовим нормам були досліджені за допомогою авторського опитувальника, а також тесту колірних виборів М. Люшера в модифікації Е. Ф. Бажина і О. М. Еткинда, методика рефлексивного аналізу вчинків неповнолітніх (як елемент підготовки до участі в «колі примирення»), розроблене автором стандартизоване інтерв'ю «Хто винен?», Окремі процедури рефлексивного тренінгу особистісного зростання.

На підставі аналізу теорій детермінації правомірної і девіантної поведінки неповнолітніх, ролі ставлення до себе («Я-концепції») в регуляції поведінки, з'ясовано провідне значення переживання неповнолітніми почуття провини для формування прагнення виправити завдану шкоду і

виправитися, для усвідомлення власної відповідальності за конкретні протиправні дії і життя в цілому. Переживання провини тісно пов'язане з рівнем самосвідомості (самооцінка, змістом «Я-концепції»), відчуттям власної ідентичності, людської гідності, захищеності і приналежності до суспільства, відсутності страху відторгнення і покарання, які тісно пов'язані з почуттям сорому, докорами сумління, які можуть бути невротичними і компенсуватися дією механізмів психологічного захисту.

Експериментально виявлено статистично достовірні відмінності "Я-концепції" представників основної та контрольної групи. Самохарактеристиках представника основної групи містить негативні оціночні судження, що вказує на низьку самооцінку, одночасно самохарактеристика представника контрольної групи – переважно нейтрально-описова. В профілі провідних тенденцій взаємодії з оточуючими у представників основної групи превалюють агресивно-домінантний стиль взаємин: не прийняття позиції покійного ості і залежності, агресивність і підозрілість, несхильність проявів альтруїзму. Коефіцієнти домінування і дружелюбності неповнолітніх основної та контрольної групи, по тесту Лірі, відрізняються на рівні достовірності $> 0,05\%$.

Загальний рівень самоповаги представників основної групи низький, вони «живуть в світі» внутрішніх і міжособистісних конфліктів. У той же час вони надмірно впевнені в собі, що свідчить про брак самокритичності. Високий рівень внутрішньої конфліктності парадоксально з'єднаний з низьким рівнем самозвинувачення. У неповнолітніх, схильних до правопорушень, переживання провини мало виражене і корелює з такими особливостями, як висока і неадекватна самооцінка, екстраверсія, низька сензитивність і емпатійність, тенденція до домінантно-незалежних відносин, конфлікт з матір'ю. В їх загальному профілі провідних механізмів психологічного захисту домінують механізми витіснення, регресії і проєкції.

Проаналізовано можливості застосування методики рефреймінг для індивідуальної і групової профілактичної роботи з неповнолітніми, в тому числі для спонукання неповнолітніх правопорушників до переосмислення своїх вчинків і усвідомлення їх негативних наслідків одночасно з показом переваг участі в соціально-позитивної діяльності.

Залежно від того, наскільки неповнолітній довіряє ініціатору профілактичної роботи, для обробки можна застосувати три різних формату взаємодії: 1) конфіденційний – один на один; 2) псевдо-груповий (в присутності інших неповнолітніх, аж до участі в повномасштабному «колі примирення»); 3) груповий тренінг (рефлексивний – за змістом і особистісного зростання – по цілі), який є не тільки ретроспективним (відтворює події минулого), але і конструктивним, спрямованим на моделювання

сьогодення і майбутнього. Перша форма заснована на здатності неповнолітнього скористатися допомогою іншої людини при аналізі своїх вчинків і переживань. Для цього потрібні довіра, авторитет, прагнення бути чесним перед собою. Дві інші форми роботи використовують ресурси груповий зони найближчого розвитку. Всі ці форми можуть застосовуватися послідовно або окремо і незалежно один від одного.

У профілактиці правопорушень неповнолітніх провідне місце має надаватися загальній профілактики, спрямованої на усунення передумов виникнення відхилень у розвитку особистості дитини, який ще не став на шлях пре надходжень. Структурно-функціональний аналіз профілактичної діяльності, її особливостей щодо об'єктів впливу, рівнів, форм і методів здійснення, дозволив уточнити кваліфікаційні вимоги до фахівців з профілактичної діяльності.

Література

1. Ростомова Л. Н. Особливості переживання провини неповнолітніми, які схильні до правопорушень: автореф. дис ... канд. психол. наук / Л. М. Ростомова. К.: Б. в., 2010 . 17 с. / на укр. яз.
2. Кучманіч І. М. Почуття ненависті як об'єкт психологічного аналізу
3. [Електронний ресурс] / І. М. Кучманіч, С. В. Селіванова // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.
4. Психологічні науки. Том 2. Випуск 10(91). 2013. С. 182-185.

ДЕЯКІ МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ

*Савицька Т. О.,
студент ОДУВС*
*Науковий керівник: Матієнко Т. В., професор кафедри
криміналістики та психології ОДУВС*

На сьогоднішній день кожна людина зустрічається з тим чи іншим проявом психологічного впливу навіть не усвідомлюючи того. В сфері закону, маючи у арсеналі таку «зброю» як вміння застосування психологічного впливу, робить роботу слідчого простішою, а досягання поставленої мети легше.

У криміналістичній літературі спроби щодо визначення поняття психологічного впливу і його ролі в діяльності слідчого, прокурора,

судді досліджували такі відомі вчені, як: Р. С. Белкін; В. О. Коновалова; Н. І. Порубов; М. В. Костицький та інші [1, с. 149].

Вплив може бути визначений як «дія, спрямована на кого-небудь із метою домогтися чого-небудь, усилити що-небудь» [2, с. 162].

В. О. Коновалова вказує, що сутність психологічного впливу визначається комплексом прийомів, спрямованих на діагностику психічного стану особистості свідка, обвинуваченого, підозрюваного і вибором найбільш ефективних прийомів виконання слідчої дії [3, с. 122].

М. В. Костицький методи психологічного впливу визначає як способи впливу на психіку правопорушника, потерпілого чи свідка з метою спонукати його на надання правдивих показань з приводу обставин злочину[4, с. 246].

Перш за все, слід торкнутися питання про встановлення психологічного контакту на слідстві і в суді, якому присвячена велика кількість судово-психологічних праць.

Психологічний контакт як вид спілкування передбачає різні види взаємодії і, перш за все, об'єднання та конкуренцію. Слід усвідомити принципове положення, що встановлення психологічного контакту є обов'язковим атрибутом будь-якого спілкування під час проведення слідчих дій.

Вся система прийомів психологічного впливу спрямована саме на те, щоб за наявності психологічного контакту і на його основі досягти правдивих і адекватних свідчень та дій від осіб, які створюють або приховують правду. Саме тому можна і треба говорити про зміну розумових задач, про вплив на мотиваційні та морально-вольові сфери, проникнення слідчого в духовний світ співрозмовника та створення ним уявлення про поінформованість у деталях справи, переконання обвинуваченого (або іншого учасника) говорити правду агітаційними, емоційними засобами або логікою представлених доказів [5, с. 201].

При всьому різноманітті засобів психологічного впливу, найбільш цивілізованим психологічним впливом є аргументація – висловлювання і обговорення аргументів на користь запропонованого рішення або позиції з метою формування або зміни ставлення співрозмовника до даного рішення або позиції. Мета аргументації повинна бути чітко усвідомлена самим ініціатором впливу і відкрито сформульована адресату.

Якщо переходити до більш детального визначення самих методів, що застосовуються слідчим, то до них можна віднести наступні:

Метод Сократа (три «так»):

- послідовний доказ запропонованого ініціатором вирішення проблеми або завдання. Кожен крок доказу починається зі слів: «Чи згодні ви з тим,

що ...». Якщо адресат відповідає ствердно, даний крок можна вважати пройденим і переходити до наступного. Якщо партнер відповідає негативно, ініціатор продовжує словами: «Вибачте, я не зовсім вдало сформулював питання. Чи згодні ви з тим, що ... » і т.д. до тих пір, поки адресат не погодиться з усіма кроками доказу і з запропонованим рішенням в цілому.

Задавати інші питання, крім питання «Чи згодні ви ...», не рекомендується. Особливо небезпечні питання: «А чому ви не згодні?» Або «Чому ви заперечуєте проти очевидних речей?»

Метод двосторонньої аргументації:

- відкрите пред'явлення як сильних, так і слабких сторін запропонованого рішення, що дає адресату зрозуміти, що ініціатор впливу сам бачить обмеження цього рішення.

Надання адресату можливості самому зважити аргументи «за» і «проти».

Рекомендується застосовувати лише по відношенню до високоінтелектуальних партнерів.

3. Метод розгортання аргументації:

- пред'явлення партнеру нових, раніше не відомих йому аргументів.

Можна використовувати тільки після того, як проведена робота з вже пред'явленими аргументами партнера, інакше нові аргументи просто не будуть почуті.

4. Метод поділу аргументів:

- поділ аргументів ініціатора на вірні, сумнівні і помилкові і обговорення їх за формулою: «Я згоден з вами в тому, що ...» (далі формулюється очевидний факт)[6, с. 204].

Враховуючи викладене вище, можна констатувати, що психологічний вплив у різних формах виявлення і як самостійний прийом проведення слідчої дії і як складова частина тактичного прийому, а також і як напрям діяльності слідчого у розв'язанні окремих задач розслідування, - є постійно діючим джерелом формування тактичних рекомендацій і неодмінним структурним компонентом тактичних прийомів і операцій процесуального та допоміжного (оперативного) характеру.

Психологічний вплив, який застосовується слідчим у процесі розслідування і трансформований у тактичні прийоми, є обов'язковим суттєвим елементом криміналістичної (слідчої) тактики.

Література

1. Смоков С. М. Психологічний вплив як необхідний елемент слідчої діяльності // Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 1.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка М.: Русский язык. 1984.

3. Коновалова В. Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. К.: РИО МВД УССР, 1973.
4. Костицький М. В., Марчак В. Я., Черновський О. К., Федіна А. В. Судова психологія. Навч. посіб. 2013.
5. Сокиран Ф. М. Психологічний вплив як елемент тактики розслідування//Вісник Академії адвокатури України . 2011. №2
6. Богуславська О. Г. Психологічний вплив та засоби протидії небажаному впливу: практичні аспекти// Гуманітарний вісник ЗДІА. 2016. №67.

ФАКТОРИ СТРЕСУ ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ОРГАНІЗМ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Савчук І.,

курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Добровольська О. О., викладач
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Служба в поліції є видом людської діяльності, що володіє не тільки соціальною значущістю, але виходить за межі повсякденного життя, пов'язана з особливими умовами. Працівник поліції виконує обов'язки і користується правами в межах своєї компетенції за займаною посадою відповідно до Конституції України та іншими нормативно-правових актів. Несення співробітником поліції служби є виконанням його службового обов'язку, що вимагає від нього організованості, високої дисципліни, рішучості та ініціативи.

Непідготовленість і некомпетентність працівника може призвести до дезорієнтації, що негайно позначиться на виконанні службових обов'язків. Працівника поліції в значній мірі схильні до впливу виробничого стресу. Професійна діяльність фахівців даного профілю включає безліч емоційно негативних і екстремальних факторів, що можуть викликати у них стресовий стан. Професійна діяльність, в умовах якої знаходяться працівники поліції, є предиктором різного роду таких психотравмуючих ситуацій, які виходять за рамки звичайного людського досвіду. До них належать такі детермінанти стресорів:

- ситуації, що загрожують безпеці життєдіяльності людини, здатні привести до серйозної фізичної травми або поранення;
- ситуації, пов'язані зі сприйняттям жаклих картин смерті і поранень інших людей, що мають відношення до насильницької або раптової загибелі близької людини;

- ситуації, що мають відношення до впливів згубних факторів зовнішнього середовища;
 - ситуації, пов'язані з власною провиною за смерть або важку травму іншої людини [1, с. 72];
 - ситуації, при яких виникає екстрена необхідність вирішувати задачу самостійно, вибирати кращий спосіб дії з декількох можливих;
 - ситуації, що включають в себе складність, високі вимоги до дотримання часових та інших показників;
 - ситуації пересування на місцевості в екстремальних умовах, при суворому дотриманні правил безпеки;
 - ситуації необхідності суворого виконання нормативів, вимог в професійних діях;
 - ситуації небезпеки для власного життя і життя інших людей [2, с. 70]
- Перераховані, нами, обставини професійної діяльності співробітників поліції висувають високі вимоги до їх стресостійкості, витримки в ситуаціях високого психічного напруження.

Імовірність розвитку стресових станів залежить від наявності та ступеню певних факторів ризику, яким схильна дана професійна група. Їх можна поділити на умови, які сприятимуть розвитку і таких станів, і на причини, що ці стани викликають. Прикладом цього може служити те, що до емоційної напруженості більше схильні особи з меланхолійним і холеричним типами темпераменту. А причинами можуть бути несподіванка виникнення небезпечної ситуації, реальної або передбачуваної загрози для життя і здоров'я, незаслужені образи, нездоланні труднощі виконання важливого завдання тощо.

Ряд вчених, наприклад, В.Л. Марищук і М.А. Євдокимов запропонували класифікацію основних факторів ризику, що сприяють виникненню стресових станів у правоохоронців [3]. Вони виділяють наступні групи стрес-факторів.

До першої групи відносяться соціально-побутові чинники (незадоволеність змістом державних цінностей, сумніви в їх справедливості, незгоду з системою суспільних відносин, своїм місцем у цій системі, невдоволеність умовами служби, ставленням до себе керівників, незадоволеність рівнем соціального захисту, грошовим утриманням, поганими житловими умовами, негативний вплив нездорового клімату в службовому колективі). Другу групу складають професійні чинники, які надають безпосередній вплив на хід службової діяльності (усвідомленість своєї недостатньої професійної підготовленості і побоювання, що пов'язані з нею конфліктів з товаришами по службі, ризик стати винуватцем певної службової ситуації, негативний вплив поганої

організації режиму професійної праці, несприятливі умови для відпочинку, харчування тощо). Третя група -це ситуативні (тимчасові) фактори (тимчасові погіршення здоров'я, переживання хвороби або смерті кого-небудь з близьких, переживання в зв'язку зі змінами керівництва, необхідність швидкого прийняття рішень в проблемних ситуаціях тощо).

Перераховані обставини професійної діяльності співробітників поліції висувають високі вимоги до їх емоційної стійкості, витримки в ситуаціях високого психічного напруження.

На нашу думку, особливості переживання професійного стресу, стійкість до виникнення стресового стану, пов'язані з певними особистісними особливостями поліцейських. Низька толерантність до виникнення професійного стресу характерна для тривожних, замкнених, емоційно нестійких, нерішучих, чутливих правоохоронців.

Як же саме боротися зі стресом поліцейським? Багато людей справляються зі стресовими станами за допомогою антидепресантів, наркотиків і алкоголю, але ці способи можуть призвести до ще більш сильної залежності. На нашу думку, найкращі способи боротьби зі стресом, це: нормальний і повноцінний сон, фізичні вправи на свіжому повітрі, заняття спортом, правильне і здорове харчування, хорошим народним засобом боротьби з напругою і збудженням вважається відвар з аптечної ромашки, чай з меліси, дихальні вправи (глибокий вдих через ніс, повільний видих через рот) тощо.

Отже, стрес може шкідливо впливати на здоров'я поліцейських. Життя правоохоронця в такому стані не просто скорочується, але й значно знижується його якість. Їм особливо важливо знати та вміти справитися зі стресом. Інакше, зростає вірогідність виникнення важких хвороб. Вміння правильно реагувати на стресові ситуації це шлях до збереження здоров'я.

Література

1. Безносков С. П. Профессиональная деформация личности СПб.; Речь, 2010 272с.
2. Понамарев М. В. Некоторые психологические аспекты деятельности работников внутренних дел // Журнал практического психолога, 2009, № 1 с. 65-72.
3. Леонова А. Б., Чернышева О. Н. Психология труда и организационная психология. Современное состояние и перспективы различия. М.: Радекс, 2015 260 с.

ЧИННИКИ ДИТЯЧОГО БРОДЯЖНИЦТВА: ПСИХОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Середницька І. А.,

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін ОДУВС*

Бродяжництво є одним із різновидів асоціальної поведінки й йому передують негативна взаємодія трьох складових соціального оточення дитини: втрата позитивного впливу родини, негаразди в навчальному закладі, зближення з деморалізованою групою однолітків або дорослих. Чинники, що безпосередньо спричиняють та характеризують суспільний феномен дитячого бродяжництва, ми поділили на наступні групи: 1. Бродяжництво і сім'я; 2. Бродяжництво і наркотизм (токсикоманія); 3. Бродяжництво і віктимність.

Найважливішим чинником у формуванні особистості дитини-бродяги у більшості випадків є наявність негативних умов у сім'ї, яка є прямим прикладом для наслідування (найчастіше діти-бродяги виходять із сімей, де побутують конфлікти, аморальна, адиктивна поведінка, де батьки не приділяють належної уваги неповнолітньому).

Функціонально неспроможні сім'ї [1], звідки походять майже всі діти-бродяги, які „до вулиці” проживали саме з батьками або особами, що їх замінюють, мають наступні ознаки:

- алкоголізм дорослих (часто батьки пиячать разом із дітьми – авторське спостереження);
- постійне фізичне та психічне насилля, як форма внутрішньосімейної взаємодії;
- безробіття батьків або свідоме ухиляння їх від праці;
- маргінальна субкультура, панування специфічної (антисуспільної) моралі;
- злочинні засоби заробітку батьків, спонукання до них дітей.

Діти у цих сім'ях не мають батьківської турботи, тому вони потрапляють в кризові ситуації, криміногенне соціальне оточення, стають на злочинний шлях. Гострі конфлікти між дітьми та батьками обумовлюють віктимогенну для дітей обстановку, яка спричиняє психічні травми, стає джерелом постійного страху постраждати від побиття, втратити здоров'я тощо.

Складовими жорстокого поводження з дитиною у сім'ї є:

- 1) фізичне насильство дорослих членів сім'ї має вираження у насильницьких покараннях за неслухняність дитини, як засіб залякування,

а часто (авторські спостереження), як засіб для самоствердження батьків – принижуючи та мордуючи дитину, такі батьки відчувають свою психофізичну силу, що надає їм відчуття власної величі та значимості. Ця обставина складає чергове замкнене коло: батьки з деградованою психікою набувають психічної залежності від такого методу вирішення власних (не пов'язаних із дітьми) проблем. Передбачуване бажання побиваємих дітей вирватися з подібної обстановки (жорстоке поводження) стає основним механізмом їхнього бродяжництва;

2) з фізичним насильством в сім'ї пов'язано насильство психологічне – дія одного члена сім'ї на психіку іншого шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдатися або завдається шкода психічному здоров'ю

Тобто, у „кризових” сім'ях порушуються декларовані Законом України „Про охорону дитинства” [2] права та свободи дітей, до яких належать: право на життя та здоров'я, право на достатній життєвий рівень, право на вільне висловлення думки та отримання інформації, право на освіту (діти у таких сім'ях часто не навчаються), право дитини на особисту свободу та ін.

Подібний деструктивний базис особистісних родинних відносин є тим спонукальним чинником, який змушує дитину шукати кращої долі за межами функціонально неспроможної сім'ї. Досить часто мова йде, навіть, про виживання як таке: діти зазнають такого насильства, яке ставить під загрозу не тільки психофізичне їхнє здоров'я, а й життя.

Дитина, яку виховували у функціонально неспроможній сім'ї, де були відсутні елементарний психоемоційний рівень турботи та любові від батьків, отримує тяжкі психічні травми: стійкий завищений рівень відчуття власної неповноцінності, постійна тривожність й особистісна агресія (як форма самозахисту), невпевненість у собі навіть у простих ситуаціях міжособистісного спілкування.

Насильство, як норма життя, часто призводить до того, що у дитини з функціонально неспроможної сім'ї формується антисуспільна установка, яка закріплюється під час бродяжництва. Серед дітей з антисуспільною установкою, залежно від їх позиції у сім'ї, виділяють три групи:

1) пасивного пристосування –

- прийняття тих чи інших негативних чинників у сім'ї за норму;
- некритичність до умов життя, до власної позиції;
- відсутність вимог у відносинах з батьками, іншими членами сім'ї;

2) конфліктного пристосування –

- критичність щодо обставин життя у сім'ї та некритичність відносно себе, відчуження;
- прагнення змінити оточення, зберігаючи власну позицію або припускаючи неістотні зміни у ній;

3) перехідного типу –

- критичне ставлення до обставин життя у сім'ї, до власної поведінки;
- присутність тенденції до покращання моральної атмосфери у сім'ї шляхом зміни власної позиції, її переорієнтації з позиції невідчуження на позицію помічника у сім'ї [3].

Причини виникнення антисуспільної установки нерідко пояснюються тим, що дитина не може позитивними засобами задовольнити свої соціально-психологічні потреби у визнанні, довірі, самоствердженні, самостійності, які саме у підлітковому віці набувають особливого великого значення [4].

Найбільш важливим фактором, що спонукає дітей до бродяжництва, є негативний вплив найближчих дорослих (родичів) на їхню психіку, що призводить до формування у них антисуспільної установки особистості.

Іншими словами, неповнолітній стає жертвою негативного впливу, іноді випадкового, тому що набуває антисуспільної установки, а далі, залежно від розвитку подій, реалізуючи цю установку, може стати бродягою. Отже, йдеться про так званих „важких підлітків”, на формування установок яких, у першу чергу, чинять вплив їх батьки й найближче оточення.

Поведінка таких дітей характеризується негативізмом, конфліктністю, інколи може виявлятися агресивність або, навіть, жорстокість. Особливий аспект проблеми дітей з антисуспільною установкою полягає в тому, що не лише з ними важко, але й їм важко через невлаштованість у житті, невідповідність до нього [5].

Руйнування чи серйозні зміни мікросередовища (родини, шкільного чи найближчого побутового оточення і т. ін.) штовхають дитину в групу ризику, причому, цей процес може бути й швидким, і тривалим. Залежить це від того, які саме умови життя руйнуються, наскільки вони життєво необхідні дитині, а також від того, як довго чи швидко в часі йшов процес їхнього руйнування. Очевидно, що для дітей найбільш небезпечним є руйнування сімейного середовища, тут ризик майже неминучий, якщо своєчасно не вжити заходів допомоги і підтримки.

За певних умов негативні зрушення й в шкільному мікросередовищі також створюють небезпеку опинитися в групі ризику. Безсумнівно і те, що „неблагополучна” родина – для дитини головний полігон триваючої асоціалізації. Тут сама така родина і є групою ризику [6].

Таким чином, можна дійти висновку, що одним з найважливіших чинників психолого-юридичний феномену дитячого бродяжництва є вплив на дитину функціонально неспроможної сім'ї, де має місце постійне психофізичне насильство, яке, у свою чергу, призводить до жорстокого поводження з цією дитиною поза межами родини (бродяжницьке середовище виступає як площа для ствердження дитиною своєї значимості й почуття захищеності).

Література

1. Геращенко О. В. Дісфункціональна сім'я як фактор соціалізації підлітків, схильних до бродяжництва / О.В. Геращенко // Право і безпека. 216. № « (61). С.120-123 // [file:///C:/Users/Acer/AppData/ Local/Temp/Pib_2016_2_24.pdf](file:///C:/Users/Acer/AppData/Local/Temp/Pib_2016_2_24.pdf)
2. Про охорону дитинства Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III Відомості Верховної Ради України, 2001, № 30, ст.142 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
3. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів / А. Т. Ішмуратов. К. : Наукова думка, 1996. 190 с.
4. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. / Н. І. Головка. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с. // http://maup.com.ua/assets/files/lib/book/prof_pravopor.pdf
5. Ларіонов С. О. Втеча підлітків із дому як психологічна проблема / С. О. Ларіонов, О. В. Петленко, П. В. Макаренко // Право і Безпека. 2014. № 3 (58). С. 226-230.
6. Меленюк В. Особливості соціалізації і ресоціалізації неповнолітніх / В. Меленюк // Публічне управління: теорія та практика. 2011. № 4. С. 132-136 // <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-4/doc/4/03.pdf>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Трусило Є.,

курсант ОДУВС

*Науковий керівник: Добровольська О. О., викладач
кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Професійна деформація являє собою певний ряд змін які відбуваються с особою, яка здійснює певну діяльність в професійній сфері.

Професійна деформація присутня майже в кожній сфері діяльності, наприклад, вона спостерігається серед педагогів, юристів, людей, які працюють в управлінській сфері діяльності, військових, працівників поліції та й інших працівників різних силових служб і відомств.

Професійна деформація впливає на особу, поступово та непомітно, тобто людина працюючи або здійснюючи певний вид діяльності навіть не помічає як поступо починає вбирати в себе як позитивні так і негативні характеристики [1, ст. 336].

Сама по собі, професійна деформація являє собою кількісні і якісні зміни індивідуально-психологічних особливостей особистості, під впливом виконання професійних функцій. Така деформація, як було вище згадано, має позитивні і негативні характеристики. До позитивних характеристик (особливостей), на нашу думку, можна віднести такі як: сумлінне ставлення до виконання поставлених обов'язків, добросовісне і відповідальне ставлення до праці, наявність також і дисципліни, оволодіння необхідними знаннями та навичками, а також отримання необхідного життєвого досвіду. Що ж до негативних проявів (характеристик) професійної деформації то тут ми можемо визначити такі: як агресивність, роздратованість, вони становлять серйозну небезпеку для професійного розвитку особистості, вони негативно позначаються на продуктивності праці і взаємодії з іншими учасниками цього процесу, а також на розвиток самої особистості.[2, ст. 352]

Також, говорячи про професійну деформацію, невід'ємною її складовою є навантаження яке покладається на працівника чи службовця в тій чи іншій діяльності, вагомим прикладом цього, можна привести діяльність працівників органів досудового дослідження, коли вони вимушені у вільний від роботи час, займатися розслідуванням кримінального провадження, дуже часто вимушені залишатися в підрозділі після добового чергування [3, ст. 2].

Виходячи з цього можна сказати, що навантаження, яке покладається на працівників поліції (в нашому випадку, слідчих) дійсно велике, але не дивлячись на це працівники поліції справляються з ним та поступово, не міняючи сферу діяльності, починають деформуватися. Так як робота з такою кількістю населення та великим об'ємом документообігу потребує багато часу, а й в деяких випадках поліцейські використовують і позаслужбовий час, за для більш якіснішої та детальнішої роботи. Така праця має свою специфіку, вона полягає в тому, що здійснюється за правилами, в порядку, термінах і формах, встановлених правом, спрямована на реалізацію владних повноважень. Вона спрямована на охорону або відновлення порушених прав і здійсню-

ється при протидії з боку не зацікавлених в цьому осіб. Ритмічність такої праці досить часто порушується виникненням нових обставин, і тут потрібно діяти в умовах дефіциту часу та інформації [4, ст.344].

Щодо визначення причин професійної деформації то слід зазначити, що у вчених думки різняться, проаналізуємо деякі з них.

Так С. П. Безносів зазначає, що характер деформації може визначати не тільки професія, але й високе посадове становище. Володіння владою може призводити до деформації, коли відсутні ефективні зворотні зв'язки – громадський контроль, критика. Керівник постійно видає накази, схильний до небезпеки, виникнення відчуття переваги, зарозумілості, несамокритичності, відсутності почуття гумору і розуміння жартів на свою адресу; зникає простота у спілкуванні, з'являється пиха [5].

За С. Є. Борисовою, професійна деформація є результатом взаємного впливу специфіки службової діяльності та професійної ролі, з одного боку, і особистісних характеристик, з іншого. У цьому взаємному впливі основну роль відіграють чинники, пов'язані з особливостями виконуваної професійної діяльності та професійної ролі, так як саме вони сприяють розвитку особистих передумов і проявів професійної деформації працівників поліції. Особистісні передумови до розвитку професійної деформації виявляються у поліцейських вже у перші роки служби, а саме: у період адаптації до неї, коли відбувається оволодіння професійними функціями та професійною роллю. Отже, у цей період стають можливими здійснення діагностики особистісних передумов означеного явища і організація його профілактики [6].

Р. Кінцевий та М. Боухал виділяють наступні причини професійної деформації. Схильність до професійної деформації особливо часто спостерігається у певних професіях, представники яких мають підлеглих і є важкоконтрольованими владою. Від рішень і волі цих людей залежить гідність, існування, свобода і навіть здоров'я та життя інших людей, як це буває, наприклад, у вчителів, суддів, військовослужбовців, працівників держбезпеки, а також медичних працівників. Володіння владою призводить до громадської та психічної деформації, особливо у тих випадках, коли відсутні ефективні зворотні зв'язки – громадський контроль, критика і можливість позбавити носія деформації влади. Порочне коло виникає, якщо механізми контролю і критики у цій системі немає або вони є недоступними і формальними, так що критика і висловлення невдоволення набувають протизаконного, бунтарського характеру [7].

Отже, професійний розвиток кожної особистості обов'язково супроводжується виникненням професійних деструкцій, які негативно

позначаються на динаміці розвитку, спотворюють профіль особистості та змінюють траєкторію професійного життя людини.

Таким чином слід зазначити, що питання професійної деформації завжди залишається актуальним та потребує більш детальнішого вивчення. В своїх подальших роботах ми спробуємо розробити практичні рекомендації для зменшення впливу професійної деформації на особистість працівників органів досудового розслідування.

Література

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебн. пособие. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. 336 с.
2. Психология труда: Учеб. для вузов / Под ред. А. В. Карпова М. Владос-пересс, 2005. 352 с.
3. Наказ МВС № 650/ Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції/ від 28.07.2017
4. Безносков С. П. Принципы психологической подготовки военнослужащих внутренних войск/ С. П. Безносков // Современные проблемы безопасности жизнедеятельности военнослужащих ВВ. СПб., 1995. С. 26-29.
5. Юридична психологія: Підручник / За заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. К.: КНТ, 2007. 360с.
6. Борисова С. Е. Профессиональная деформация сотрудников милиции и ее личностные детерминанты: автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. психол. наук. М.: РГБ ОД, 1998. 204 с.
7. Конечный Р. Психология в медицине / Р. Конечный, Я. Боухал. М.: Прага, 1983. С. 253-254.

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Цапушел І. М.,

студент ОДУВС

Науковий керівник: Матієнко Т. В.,

професор кафедри криміналістики та психології ОДУВС

Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні є досить складною та багатокомпонентною слідчою (розшуковою) дією. Підготовка і проведення допиту неповнолітніх та малолітніх зумовлені віковими та психологічними особливостями допитуваної особи. Знання цих особливостей є досить важливим для обрання прийомів встановлення

психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту, здійснення впливу на неповнолітнього, оцінки його свідчень.

Процес допиту неповнолітніх привертає увагу багатьох науковців, зокрема В. О. Коновалова, Н. Р. Осіпова, С. Ю. Ревтова, О. Ю. Скічко, Є. О. Центров, М. М. Коченов та інших.

Неповнолітні, тобто особи, які не досягли вісімнадцятирічного віку, класифікуються на такі вікові категорії: дитячий вік (до 1 року); раннє дитинство (від 1 до 3 років); дошкільний вік (від 3 до 7 років); молодший шкільний вік (від 7 до 11-12 років); підлітковий вік (від 11-12 до 14-15 років); старший шкільний вік (від 14-15 до 18 років) та можуть бути допитані під час кримінального провадження як свідки, підозрювані, обвинувачені, підсудні та засуджені [4, с. 16]. Кримінально-процесуальна регламентація особливостей допиту малолітніх та неповнолітніх осіб передбачена у ст. 226, 227 КПК України, а також главі 38 КПК [1].

Ефективне проведення допиту неповнолітнього потерпілого передбачає обов'язкове врахування таких елементів його планування і підготовки: організаційний – забезпечення раціонального здійснення допиту (де, коли і т. ін.); змістовий – визначення повноти і взаємозв'язку обставин, які потрібно з'ясувати; тактичний – встановлення відповідних заходів і прийомів вирішення конкретних завдань допиту [2, с. 13].

Для продуктивного допиту неповнолітніх необхідно дотримуватися таких рекомендацій: створювати обстановку допиту, найбільш сприятливу для встановлення психологічного контакту; бути ввічливим та уважним, маючи на увазі підвищену самооцінку неповнолітнього, відчуття достоїнства; особливу увагу звертати на формулювання запитань: вони повинні мати зрозумілу, чітку форму, бути доступними і зрозумілими неповнолітньому, враховувати віковий та інтелектуальний розвиток; не вживати складні терміни; критично оцінювати отриману під час допиту інформацію, зіставляючи її з доказами, оперативно-розшуковими даними; акцентувати увагу допитуваного на наявних у справі доказах в цілях попередження неправди, відмови від дачі показань, обмови; виключати проведення повторних допитів, а також довгого його проведення; використовувати інформацію про особу допитуваного [3, с. 119].

Досить розповсюдженою проблемою є формальне ставлення слідчих до вибору місця проведення допиту. Зокрема, малолітніх осіб допитують в слідчому кабінеті і як наслідок, дитина закривається в собі, не надає показання і додатково отримує психологічну травму, що завдає шкоди її психічному здоров'ю. Як правило, малолітніх доцільно допитувати в звичній для них обстановці, в умовах, найбільш наближених до їх повсякденного оточення: у школі, вдома або в дитячому саду.

Не менш важливою є тривалість проведення допиту неповнолітнього. Для того, щоб визначити скільки необхідно допитувати ту чи іншу особу, треба звернутися до зазначеного вище класифікатора неповнолітніх. Залежно від градації віку, залежить тривалість допиту. Наприклад, тривалість допиту осіб до 7 років не повинна становити більше 15 хвилин, а до 14 років- не більше години.

Оцінка показань дітей є найбільш складним питанням, яке доводиться вирішувати слідчому. Однією з причин свідомо неправдивих показань є фантазування, до якого схильні неповнолітні особи. І це необхідно враховувати при оцінці їх показань. Крім того, різні спотворення можливі при відтворенні сприйнятого. Далеко не кожна людина здатна грамотно, чітко і ясно викласти побачене або почуте і особливо це відноситься до неповнолітніх [5, с. 102].

Виходячи із вище викладеного, можемо дійти до наступного висновку. По-перше, при допиті неповнолітніх осіб необхідно враховувати вікові та психологічні особливості допитуваного індивіда. По-друге, задля ефективного здійснення даної слідчої (розшукової) дії доцільно залучити спеціаліста-психолога, який буде спостерігати за поведінкою неповнолітнього та встановлювати певні обмеження для слідчого, щоб уникнути психологічного тиску на допитувану особу. Для отримання ефективного результату необхідно створити всі необхідні умови для комфортної «розмови» слідчого та допитуваної особи.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI, в редакції від 13 лютого 2020 року зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
2. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 1999. 16 с
3. Коновалова В. Е. Допит: тактика та психологія / В. Е. Коновалова. Х.: Видавник ФОП ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. 176 с.
4. Лук'янов Е. Особливості допиту неповнолітнього свідка та потерпілого // Закон та життя. 2005. №1. с. 15-18.
5. Орлов Ю. К. Основи теорії доказування в кримінальному процесі: наук.-практ. методика / Н. І. Порубов. М.: БЕК,1998. 208 с.
6. Сафін Н. Ш. Допит немонолітного підозрюваного к кримінальному провадженні (процесуальні та криміналістичні аспекти проблеми) / Н. Ш. Сафін. Казань: видавництво Казанського університету, 1990. 160 с.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ ЗНАТЬ З ПСИХОЛОГІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ОСІБ

Швець М. О.,

студент ОДУВС

*Науковий керівник: **Калянова О. Д.**, к. ю. н., с. н. с.,
доцент кафедри криміналістики та психології ОДУВС*

Складність допиту малолітніх осіб полягає в тому, що працівникам правоохоронних органів потрібно мати не тільки тактичні, процесуальні знання щодо проведення допиту, а й мати психологічні навички, щоб отримати відомості, що мають значення для справи від малолітньої особи. За даними О. Х. Галимова, кожен четвертий з опитаних практичних працівників слідства зазначає відсутність власних знань дитячої психології [3, с. 136]. Відповідно до цього і постає актуальність питання щодо вміння ефективно одержати інформацію від малолітньої особи, використавши психологічні прийоми та навички, щоб досягти мети допиту – отримати докази у конкретному кримінальному провадженні.

Питання дитячої психології та допиту малолітніх осіб привертало увагу серед таких науковців як: О. Х. Галимов, В. О. Коновалова, С. В. Кузнецова, Ю. К. Орлов, М. І. Порубов, О. Ю. Скічко, Н. Ш. Сафін, В. Ю. Шепітько.

Допитом є слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення [4, с. 352]. Основою правового регулювання допиту та допиту малолітніх осіб є Кримінальний процесуальний кодекс України, в статтях 226, 227, 354, 491 визначено, що допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Для ефективного виконання мети допиту, працівникам правоохоронних органів потрібно враховувати такі фізіологічні та психологічні особливості як: стать, вік, психоемоційний стан, рівень розвитку особи. Виходячи з цих особливостей, правоохоронці повинні враховувати який буде план допиту, які психологічні та тактичні прийоми будуть

використовуватись щоб отримати певного роду інформацію, як правильно та вдало вступити в психологічний контакт з дитиною.

У психологічній літературі запропоновано шість вікових груп дітей: дитячий вік (до 1 року); раннє дитинство (від 1 до 3 років); дошкільний вік (від 3 до 7 років); молодший шкільний вік (від 7 до 11-12 років); підлітковий вік (від 11 до 14-15 років); старший шкільний вік (від 14 до 18 років) [8, 207]. Згідно Цивільним кодексом, малолітньою особою визнається фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років.

Діти у віці від 3 до 7 зазвичай мають малий словниковий запас, відсутність певної логічної послідовності, більш здатні до фантазування. Саме тому, під час допиту слідчий повинен проводити допит у формі гри, розказуючи історії, казки, щоб розташувати малолітню особу до себе. Також, особливу увагу потрібно приділити тривалістю допиту, тому що ця вікова група зазвичай може бути уважна та зосереджена не більше 15 хвилин [6, с. 150].

У віці 7-11 років у дітей відбуваються глибокі зміни в їх свідомості, мисленні, мові, помітно збагачується словниковий запас, з'являється здатність на підставі набутого досвіду пояснити події, формуються навички послідовної, логічної розповіді з більшою деталізацією. Їх уява стає більш реалістичною, з'являється уміння згадати побачене чи почуте, хоча до 14 років підлітки ще не здатні логічно відтворити подію, виділити в ній головне. Однак уже в цьому віці у розмові можна апелювати до їх почуття відповідальності, усвідомлення того, що людина повинна бути чесною, правдивою [5, с. 137].

Малолітні особи підліткового віку (11-14 років) більш здатні до пізнання інформації, характеризуються прагненням до самостійності, емоційної нестабільності, зростанням самосвідомості. На думку Н. І. Порубова, тривалість допиту для осіб віком від 7 до 14 не повинна перевищувати 1 години.

Знання психологічних особливостей певних вікових груп дадуть змогу слідчому обрати вірну поведінку, встановити довірчі відносини, та отримати бажану інформацію.

Малолітніх доцільно допитувати в звичній для них обстановці, в умовах, найбільш наближених до їх повсякденного оточення: у школі, вдома або в дитячому саду. У звичних для дітей умовах, в обстановці, малолітні психологічно «урівнюють» своє становище зі слідчим, що сприяє відвертій бесіді, з ними значно простіше встановити контакт, допитувані відчувають себе спокійніше, їх увага не розосереджується на вивчення незвичної обстановки кабінету слідчого, а концентрується на допиті [7, с. 23].

Важливо вміти правильно встановити психологічний контакт з дитиною. Початок бесіди повинен супроводжуватись запитаннями про ігри, казки, фільми, все, що може зацікавити малолітнього. Вміння слідчого оцінити індивідуально-психологічні особливості малолітнього, його характер, поведінку, емоційну врівноваженість допоможуть йому ефективно провести допит та отримати доказову базу. Тому що, від вміння встановити психологічний контакт залежить увесь подальший допит. На практиці, правоохоронці не мають часу вивчити психологічні особливості допитуваного, саме тому метод спостереження, бесіди, допоможе йому якомога швидше оцінити особу.

Під час допиту слідчий повинен ставити прості та зрозумілі запитання, враховуючи розвиток дитини та її інтелектуальні здібності. Питання повинні бути підготовлені завчасно, тому що вільна розповідь під час допиту з малолітніми не допускається у зв'язку з тим, що враховуючи їх розумові здібності, вони ще не можуть логічно та послідовно відтворити усю картину побаченого. Слідчий не має робити постановку запитань, що мають елементи навіювання. Бути уважним та зосередженим – одне із головних завдань слідчого під час проведення допиту малолітньої особи. Діти здатні до навіювання, можуть фантазувати, і тим сам ненавмисно говорити не вірну інформацію. Саме тому, доречно було би проводити аудіо – або відеофіксацію, додатковий або повторний допит, який значно підвищить достовірність інформації та її повноту. При допиті слідчий повинен триматись спокійно та доброзичливо, розуміти, що жорсткість може спугнути дитину і вона навпаки може закритись від контакту. Але, цей аспект залежить від того, яку поведінку має дитина, тому що з недисциплінованими саме серйозність та жорсткість можуть дати позитивний результат. Це ще одне свідчення, що як буде проходження допиту та якість його результатів, залежить від того, чи зміг правильно та вірно слідчий вступити в психологічний контакт з дитиною, підлаштуватися під неї, проявити гнучкість застосовуючи ті чи інші психологічні методи.

Отже, співробітники правоохоронних органів повинні мати знання дитячої психології, вікової психології, які допоможуть розслідувати злочини за участю у кримінальному процесі малолітніх осіб. Без цих знань слідчому буде важко отримати достовірну та повну інформацію. Присутність психолога або педагога буде доречно, щоб розташувати дитину до себе. Дитячі психологи допоможуть вірно вступити у психологічний контакт, оцінити індивідуально-психологічні особливості дитини, та надати відповідну оцінку слідчому, сприяти використати можливість допиту з малолітнім для отримання доказів. Саме тому, на нашу думку,

доречно запрошувати саме психолога під час проведення слідчої (розшукової) дії. На відміну від слідчого, дитячий психолог точно зможе вступити у психологічний контакт і говорити з дитиною на «одній хвилині». При проведенні допиту малолітніх можна досягти ефективного результату тільки в тому випадку, коли була проведена належна підготовка слідчого до такої слідчої дії, використання його не тільки процесуальних, тактико-криміналістичних, але й психологічних знань.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 11.04.2020).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 11.04.2020).
3. Галимов О. Х. Малолетние лица в уголовном судопроизводстве. СПб: Питер, 2001. 223 с.
4. Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
5. Краткий психологический словарь / под ред. А. В. Петровского, М.Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1985. 431 с.
6. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии: учеб. пособие. Москва: БЕК, 1998. 208 с.
7. Сафин Н. Ш. Допрос несовершеннолетнего подозреваемого в советском уголовном судопроизводстве (процессуальный и криминалистический аспекты проблемы). Казань: издание Казанского университета, 1990. 160 с.
8. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підручник. Харків: Право, 2008. 464 с.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Байдан О. В., НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ.....	5
Воробей О. В., Малета Р. М. ОСОБЛИВОСТІ ПІДРОБКИ ДОКУМЕНТІВ ШЛЯХОМ МОНТАЖУ.....	8
Гришко І. К. РОЛЬ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ РОЗСЛІДУВАННЯ У ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ ПРОЯВАМ ЗЛОЧИННОСТІ.....	11
Гришко І. К., Шевчук В. М. СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ТА САМОВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА.....	15
Гусєва В. О. ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХАМИ.....	20
Зайченко А. О. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ДОПУСТИМИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	23
Іванова Ю. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ.....	27
Калайнова О. Д. ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ТАКТИКИ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНИХ ОСІБ З ПСИХІЧНИМИ ВІДХИЛЕННЯМИ...	30
Кісілюк М. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УКРАЇНІ ТА США.....	34
Кривда Р. Г., Заєць О. М. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	37

Крижна В. В. ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ.....	40
Кузнєцов В. В., Горбаньов І. М. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ.....	43
Лісніченко Д. В. ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ З МОБІЛЬНИХ ТЕРМІНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ (СМАРТФОНІВ), ЯКІ БУЛИ ВИЛУЧЕНІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	47
Манукян В. М. ТИПОЛОГІЯ ОСОБИ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ.....	51
Мельнікова О. О., Безродна А. В. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЦИХ ЗЛОЧИНІВ... 55	55
Натяжко М. С. ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ.....	59
Нуца М. П. КРИМІНАЛІСТИЧНА ОЦІНКА ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ.....	61
Пацалова О. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ.....	64
Ребрік О. ДЕЯКІ ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ.....	67
Слободянюк А. В. ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАВДАННЯ СУДОВО-ОПЕРАТИВНОЇ ФОТОГРАФІЇ.....	71
Теслюк І. О. ЗНАЧЕННЯ АНАЛІЗУ ДАНИХ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО МОНІТОРИНГУ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ.....	74
Усата Г. МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН (СМАРТФОН) ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧИМОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	77
Федоров І. В. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРИНЦИПУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	81

Фурман Я. В.

ЗАЛУЧЕННЯ ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА ДО
ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ)
ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРАДІЖОК..... 84

Цільмак О. М.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФАКТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ФАКТИЧНИХ
ДАНИХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....87

Шаран А.

ОДОРОЛОГІЯ, ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД ЗБОРУ ДОКАЗІВ..... 90

Шевчук В. М.

КРИМІНАЛІСТИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ ТА
ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ..... 95

Юнку І. І.

ЩОДО РОЛІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТЕРОРИЗМОМ..... 100

Янковий М. О.

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ... 103

СЕКЦІЯ 2

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Білий І. І.

ПСИХОЛОГІЧНА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗСЛІДУВАНЬ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ
НЕПОВНОЛІТНІМИ..... 107

Браду Я.

РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПОЛЩЕЙСЬКОГО.....111

Витопоренко В. В.

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ
АСПЕКТІВ РЕЦИДИВУ..... 114

Вихристюк К. О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ ЗІ
ЗЛОЧИНЦЯМИ..... 116

Горошко В. В., Журавльова М. О.

СУЧАСНІ ПЕРЕШКОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ,
ЯКА КОНТАКТУЄ ІЗ ЗАКОНОМ..... 119

Даніч М. А.

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФУ, ЯК ЗАСОБУ ДОКАЗУВАННЯ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 123

Дишкантюк А. О. ПРОБЛЕМА ВАНДАЛІЗМУ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	125
Добровольська О. О. ДЕЯКІ ФАКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ.....	129
Дубова К. І. СУБКУЛЬТУРА ЗАСУДЖЕНИХ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЇЇ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ.....	131
Єфремова К. О. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ НЕВСТАНОВЛЕНОГО ЗЛОЧИНЦЯ.....	135
Калиух О. С. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ЗЛОЧИНЦЯ: ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИВЧЕННЯ І ПРИЧИНИ СТАНОВЛЕННЯ.....	138
Клімова У. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ...	143
Кобець Н. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ.....	147
Корнійчук Т. Ю. ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ.....	149
Кукош Т. П. ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙНЯТТЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВІКУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО.....	152
Лисенко А. Е. ВИЯВЛЕННЯ НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ...	157
Матієнко Т. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ПРАВОПОРУШНИКА ЯК ОБ'ЄКТА ПЕРЕГОВОРІВ.....	161
Меркулова Ю. В. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СЛІДЧИХ: ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА.....	165
Панасенко Ю. О. ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	168

Папінян В. В. ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ СЛІДЧИМ.....	171
Пасько О. М. ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	174
Питомець А. В. ПСИХОЛОГІЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ В ЯКОСТІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО.....	177
Пономаренко Р. Д. ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ МІМІКИ ТА ЖЕСТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	180
Прудка Л. М. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ЧИ ОБВИНУВАЧЕНОГО.....	184
Ростомова Л. М. ПЕРЕЖИВАННЯ ПРОВІНИ НЕПОВНОЛІТНІМИ, ЯКІ СХИЛЬНІ ДО ПРАВООПОРУШЕНЬ, ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ РЕЦИДИВУ....	187
Савицька Т. О. ДЕЯКІ МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ.....	189
Савчук І. ФАКТОРИ СТРЕСУ ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ОРГАНІЗМ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....	192
Середницька І. А. ЧИННИКИ ДИТЯЧОГО БРОДЯЖНИЦТВА: ПСИХОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	195
Трусило Є. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	198
Цапущел І. М. ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	201
Швець М. О. ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ ЗНАТЬ З ПСИХОЛОГІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ОСІБ.....	204

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ОДУВС – Одеський державний університет внутрішніх справ

НАВС – Національна академія внутрішніх справ

НЮУ ім. Я. Мудрого – Національний юридичний університет

ім. Ярослава Мудрого

ХНУВС – Харківський національний університет внутрішніх справ

НУ «ОЮА» – Національний університет «Одеська юридична академія»

ОНДІСЕ – Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз

Наукове видання

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Матеріали
науково-практичної інтернет-конференції
29 квітня 2020 року

Підписано до друку 12.05.2020.Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. 11,9 арк.
Видавець і виготовлювач ОДУВС
м. Одеса, вул. Успенська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.